

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

FAKULTA ARCHITEKTURY
ÚSTAV NAVRHOVÁNÍ V.

FACULTY OF ARCHITECTURE
DEPARTMENT OF DESIGN V.

TAKTIKY PRE VIDIEK, MOŽNOSTI REGULÁCIE:
REGIÓN KYSUCE

DIZERTAČNÍ PRÁCE

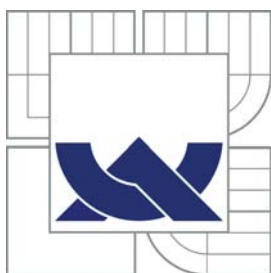
DOCTORAL THESIS

AUTOR PRÁCE

AUTHOR

Ing. arch. MILAN ŠUŠKA

BRNO 2014

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ
BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

FAKULTA ARCHITEKTURY
ÚSTAV NAVRHOVÁNÍ V.

FACULTY OF ARCHITECTURE
DEPARTMENT OF DESIGN V.

TAKTIKY PRE VIDIEK, MOŽNOSTI REGULÁCIE: REGIÓN KYSUCE

TACTICS FOR RURAL AREAS, POSSIBILITIES OF REGULATION: KYSUCE REGION

DIZERTAČNÍ PRÁCE

DOCTORAL THESIS

AUTOR PRÁCE

AUTHOR

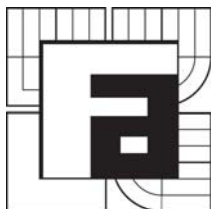
Ing. arch. MILAN ŠUŠKA

VEDOUCÍ PRÁCE

SUPERVISOR

doc. Ing. arch. GABRIEL KOPÁČIK, Dr.

BRNO 2014

Vysoké učení technické v Brně
Fakulta architektury
Poříčí 273/5, 63900 Brno 39

Zadání dizertační práce

Číslo dizertační práce: — Akademický rok: **2014/15**
Ústav: Ústav navrhování V.
Student(ka): **Ing. arch. Milan Šuška**
Studijní program: Architektura a urbanismus (P3501)
Studijní obor: Urbanismus (3501V009)
Vedoucí dizertační práce: **doc. Ing. arch. Gabriel Kopáček, Dr.**
Konzultanti dizertační práce:

Název dizertační práce:

Taktiky pre vidiek, možnosti regulácie: región Kysuce

Zadání dizertační práce:

Vyhodnotenie premien vidieckeho prostredia v regióne Kysuce v porovnaní so zahraničím.
Navrhnutie možných princípov regulácie rozvoja s ohľadom na miestne podmienky a identitu.

Rozsah grafických prací:

Na základe získaných poznatkov bude navrhnutý otvorený model princípov regulácie vychádzajúcich z technických, prírodných, spoločenských a estetických daností a hodnôt.

Seznam odborné literatury:

Frey, Pierre, Learning from Vernacular, Arles: Actes Sud, 2010, 173 strán, ISBN 978-2-7427-9387-7

Hron, Pavel. Domov – kolébka lidskosti: Původní venkovská zástavba v oblasti Jeseníků, její zachování a rozvoj I. II.. 1. vydanie, Moravský Beroun: Moravská expedice, 1999, dve časti 184 strán a 338 strán, ISBN 80-902730-0-9

Blažek, Bohuslav, Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie., 1. vydanie, Brno- Šlapanice: ERA, 2004, 184 strán, ISBN: 80-86517-90-X

Langer, Jiří, PhDr. CSc., Lidové stavby v Evropě, Praha: Grada Publishing, a.s., 2010, 304 strán, ISBN 978-80-247-2072-2

Suske, Peter, doc. Ing. arch. CSc., Ekologická architektura ve stínu moderny: podstata, princípy a mýty., 1. vydanie, Brno: ERA group sopl. s r.o. 2008, 143 strán, ISBN 978-80-7366-112-0

Bednárik, Rudolf, Ludové staviteľstvo na Kysuciach, 1. vydanie, Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1957

HNILIČKA, Pavel. Sídelní kaše : otázky k suburbánní výstavbě rodinných domů. 1. vyd. Brno : Vydavatelství ERA, 2005. 131 s. ISBN 80-7366-028-8.

Žák, Ladislav, Obytná krajina, Praha: SVÚ Mánes, 1947

Cílek, Václav, Krajiny vnitřní a vnější, 2. rozšírené vydanie, Praha: Dokořán, s.r.o., 2010, 271 strán, ISBN 80-7363-042-7

SKLENIČKA, Petr. Pronajatá krajina. 1. vyd. Praha: Centrum pro krajinu, 2011, 137 s. ISBN 978-80-87199-01-5.

Termín zadání dizertační práce: 30.4.2013

Termín odevzdání dizertační práce:

Dizertační práce se odevzdává v rozsahu stanoveném vedoucím práce; současně se odevzdává 1 výstavní panel formátu B1 a dizertační práce v elektronické podobě.

Ing. arch. Milan Šuška
Student(ka)

doc. Ing. arch. Gabriel Kopáček, Dr.
Vedoucí práce

doc. Ing. arch. Karel Havlíš
Vedoucí ústavu

V Brně, dne 30.4.2013

doc. Ing. arch. Iva Poslušná, Ph.D.
Pověřena řízením fakulty

ABSTRAKT

Práca definuje hodnoty vidieckej zástavby a popisuje premeny architektúry a prostredia v regióne Kysuce najmä po roku 1989. Vývoj porovnáva so zahraničnými vidieckymi regiónmi v Európe. Úlohou bolo predstaviť lokálne regulácie zo zahraničia, overiť ich vplyv na podobu vidieka a modernú architektúru. Práca vysvetľuje zmysel a dôvody architektonických a urbanistických regulácií, overuje legislatívne možnosti ich uplatnenia v predmetnom regióne a navrhuje taktiky vedúci k zvýšeniu stavebnej kultúry v regióne.

ABSTRACT

This thesis defines the values and qualities of rural areas, describes the transformations of architecture and public spaces in the Kysuce region, especially after the year 1989. The development is compared with foreign rural regions in Europe. The assignment was to introduce foreign local regulations, verify their influence on rural areas and modern architecture. The thesis explains the meaning and reasons of architectural and urban planning regulations, verifies the legislative possibilities of their application in Kysuce region and suggests tactics leading to increase of a building culture in the region.

KLÚČOVÉ SLOVÁ:

regulácie, región Kysuce, premeny vidieka, architektúra, stavebná kultúra

KEY WORDS:

Regulations Kysuce region, Countryside change, Architecture, Building culture

BIBLIOGRAFICKÁ CITÁCIE TEJTO DIZERTAČNEJ PRÁCE:

ŠUŠKA, M. *Taktiky pre vidiek, možnosti regulácie: región Kysuce*. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, 2015. 113 s. Vedoucí dizertační práce doc. Ing. arch. Gabriel Kopáček, Dr..

PREHLÁSENIE AUTORA O PÔVODNOSTI PRÁCE

Prehlasujem na svoju česť, že dizertačnú prácu som spracoval samostatne a že som uviedol odkazy na všetkú použitú literatúru.

Ing. arch. Milan Šuška
podpis

POĎAKOVANIE

Veľké poďakovanie patrí školiteľovi, doc. Ing. arch. Gabrielovi Kopáčkovi, Dr. za odborné vedenie a diskusiu nad témou mojej dizertačnej práce. S jeho pomocou som získal množstvo cenných profesionálnych i životných skúseností.

Vyjadriť vďaku chcem aj 24 priateľom, architektom, umelcom a etnografom, ktorí sa počas rokov 2009 - 2013 zúčastnili najmenej jedného z 12 fotografických mapovaní Kysúc, a vďaka ktorým sa podarilo fotograficky zdokumentovať každú obec i samotú v regióne:

Mgr. Petra Amchová, Ing. arch. Pavol Gregor, Ing. arch. Katarína Halušková, MA arch. AAM Andreas Heierle, Ing. arch. Jan Horký, Ing. arch. Kateřina Katovská, Milan Katovský, Ing. arch. Zdeněk Kolář, Mgr. Alžběta Korčáková, Ing. et Ing. arch. Lucie Kostková, Ing. arch. Karel Kubza, Ing. arch. David Přikryl, Ing. arch. Kristína Riečičiarová, Ing. arch. Tomáš Růžička, Ing. arch. Miroslav Slezák, Mgr. Jana Sobolová, Ing. arch. Aleš Stuchlík, Ing. arch. Jan Šárka, Ing. arch. Olga Šárka, Ing. arch. Jana Šerá, Ing. arch. Milan Šuška, Arch. DPLG Cristina Trofin, Ing. Martin Turiak, Ing. arch. Šárka Vomelová.

Podakovanie patrí odborným sprievodcom počas výskumu v zahraničí: architektka Lea le Gal, Plougastel Daoulas (FR), architekt Bart Jan Den Bieman, Amsterdam (NL), architekt Andreas Heierle, Schwiz (CH), architektka Cristina Trofin, Tulcea (RO).

OBSAH

a. ÚVOD	3
b. Formulácia problémov a zadania.....	4
b.1. Ciele dizertačnej práce	6
b.2. Úlohy dizertačnej práce:	6
b.3. Hypotézy	7
c. Charakteristika zvolených metód riešenia	7
c.1. Empirické pozorovanie a zber dát v regióne Kysuce	7
c.2. Empirické pozorovanie a zber dát v zahraničných regiónoch	8
c.3. Teoreticko – logické vedecké metódy	8
d. Kritické zhodnotenie stavu poznania v oblasti témy dizertačnej práce	10
d.1. Pierre Frey, Learning from vernacular: Towards a new vernacular architecture	10
d.2. Kenneth Frampton, Kritický regionalizmus: moderná architektúra a kultúrna identita.....	11
d.3. Pavel Hron, Domov - kolébka lidskosti.....	11
d.4. Bohuslav Blažek, Venkovy	12
d.5. Jiří Langer, Lidové stavby v Evropě	12
d.6. Peter Suske, Ekologická architektúra v tieni moderny	13
d.7. Leon Krier, Architektura - voľba alebo osud.....	14
d.8. Grażyna Ruszczyk, Drevené kostoly v Poľsku 1918-1939	15
d.9. Radim Perlín, Venkov, typologie venkovského priestoru	15
d.10. Věra Majerová, Vidiek očami sociológa.....	16
d.11. Miroslav Lapka a Miroslav Gottlieb, Roľník a krajina,	16
d.12. Laura Jablonská, Udržateľná minulosť? alebo sídelný ráz verzus regulácie	17
d.13. Miroslav Baše, Mesto, suburbium, vidiek.....	18
e. Teoretické východiská a definície	20
e.1.1. Udržateľný rozvoj a estetika	20
e.1.2. Vidiek	20
e.1.3. Región	22
e.1.3.1. Región Kysuce.....	23
e.1.4. Lokálna architektúra	23
e.1.5. Regulácie.....	24
e.2. Legislatíva	26
e.2.1. Právna ochrana CHKO Kysuce	27
e.2.2. Nový stavebný zákon 2014	28
f. Kysuce - analýza vidieckeho prostredia ...	30
f.1.1. Osídľovanie a historický vývoj	30
f.1.2. Sídelná štruktúra a urbanistické väzby dnes.....	33
f.2. Vývoj domu na vidieku	35
f.2.1. Pôvodné (ľudové) stavby	35
f.2.2. Modernistické vily	37
f.2.3. Katalógové domy a podnikateľský barok	38
f.2.3. Súdobá architektúra	39
f.3. Premena postagrárneho vidieka	40
f.3.1. Rozvoj vidieka	40
f.3.2. Pomešťovanie.....	40
f.3.3. Suburbanizácia	41
f.3.4. Problémy suburbanizácie	41
f.3.5. Individualizmus verzus spolupatričnosť	43
f.3.6. Komunita a semiprivátne priestranstvá.....	44
f.3.7. Prerušená kultúrna tradícia	45
f.3.8. Komeracionalizmus / konzumerizmus / kapitalizmus	46
f.3.9. Problémy dnešnej výstavby	47
f.3.10. Kompozícia osídlenia	48
f.4. Premeny obcí a dotácie	49
f.4.1. Orloj a námestie v Starej Bystrici.....	50
f.4.2. Multifunkčný objekt“ v skanzene vo Vychylovke.	51
f.4.3. Európske dotácie	52
f.5. Farba	53
f.5.1. Farba na kysuckých domoch	53
f.5.2. Farebnosť počas posledných šesťdesiatich rokov	54
f.5.3. Symbolika a funkcia farieb	55
f.5.4. Farba a historické slohy	57
f.5.5. Módnosť a dočasnosť farebných preferencií.....	57
f.6. Detail a dekór	58
f.7. Ploty	60
f.7.1. Oplocovanie.....	61
f.7.2. Druhy plotov	62
f.8. Zvuk, chuť a vôňa krajiny.....	64
f.9. Materiál	65
f.9.1. Tradičné a umelé materiály	65
f.9.2. Prírodné materiály	66
f.9.3. Lokálne materiály.....	66
f.9.4. Ľudová empíria	67
f.9.5. Patina	67
f.9.6. Ekologické materiály	68
f.9.7. Cena/kvalita/kvantita	69
f.9.8. Drevo	69
f.9.9. Drevené obklady	70
f.9.10. Nátery	70
f.9.11. Čierne drevenice	70
f.9.12. Vápenné mlieko.....	70
f.9.13. Hlina	70
f.9.14. Kameň	71
f.10. Ekológia	72
f.10.1. Ekológia a budúcnosť	72
f.10.2. Udržateľná architektúra	72
f.10.3. Odpady	73
f.11. Zeleň	74
f.11.1. Voľná krajina	74

f.11.2. Kultúrna krajina	74
f.11.3. Zeleň vo vidieckych sídlach	76
g. Poznatky zo zahraničia	77
g.1. Holandsko	77
g.1.1. Príručky a estetické komisie	77
g.1.2. Zhodnotenie	80
g.1.3. Nové rozvojové štvrte	80
g.1.4. Zhodnotenie	81
g.2. Francúzsko	81
g.2.1. Územný plán	83
g.2.2. Zhodnotenie	84
g.2.3. Cielené zahusťovanie sídiel	85
g.2.4. Zhodnotenie	86
g.3. Švajčiarsko	87
g.3.1. Lokálne stavebné zákony	87
g.3.2. Zhodnotenie	89
g.3.3. Architektonické súťaže	89
g.3.4. Zhodnotenie	89
g.4. Nórsko - Farebná paleta	89
g.5. Česká republika - Príručky	90
g.6. Ďalšie vidiecke oblasti	
- analýza súčasného stavu	91
g.6.1. Dobruža (Rumunsko)	91
g.6.2. Oblasť Živiecka (Poľsko)	91
g.6.3. Burgenland (Rakúsko)	91
g.6.4. Príklad z Portugalska	92
g.6.5. Valašsko (ČR)	93
g.6.6. Estónsko	94
h. Taktiky pre Kysuce	95
h.1. Dôvody a princípy	95
h.2. Územný plán	96
h.3. Súčasná možnosti regulácie	97
h.4. Návrh modelu regulácie	97
h.5. Súbor doporučení:	100
h.5.1. Umiestnenie na pozemok, objem, tvar a výška stavby	101
h.5.2. Fasáda	101
h.5.2.1. Maximálne tri farby	102
h.5.2.2. Prirodzené farby materiálov	102
h.5.2.3. Fasádne obklady	102
h.5.2.4. Omietka a detaily	103
h.5.3. Okná a dvere	103
h.5.4. Strecha	104
h.5.5. Ploty	104
h.5.6. Spevnené plochy	105
h.5.7. Oporné steny	105
h.5.8. Vegetácia	105
i.1. Záver	107
i.2. Prínos práce:	107
j. Literatúra a pramene podkladov	109
k. Zoznam použitých skratiek a symbolov	113

Obr. 1. Múzeum kysuckej dediny. Na obrázku, ktorým je propagovaný región je vidieť harmonický súlad krajiny s architektúrou.

Nová Bystrica - Vychylovka (foto: Milan Šuška)

Obr. 2. Realita kysuckej dediny. Každý pes iná ves, nesúlad architektúry a neexistujúce vzťahy. Priestor, v ktorom žijeme a každodenne nás ovplyvňuje.

Čierne (foto: Jan Horký)

Príloha č.1: Analýza regulácií na príkladoch existujúcej architektúry v regióne.

Príloha č.2: Zoznam publikovaných výsledkov a práce vzťahujúcej sa k téme dizertačnej práce.

a.

ÚVOD

Rozmanitosť vidieckej architektúry je nesmiernym bohatstvom Európy. Kým na Západe si vidiek svoje stavebné tradície zachováva, u nás bola v období socializmu pôvodná architektúra odsunutá do skanzenov a nahradzovaná modernistickými mestskými vilami. Po revolúcii v roku 1989 nebol návrat k lokálnej architektúre realizovaný, najbližšiu minulosť spolu s modernistickou architektúrou spoločnosť odsúdila a vidiek nasledoval globálne trendy s eufóriou pre všetko cudzie a nevidané. Kultúrna politika podporuje historické architektonické dedičstvo, ale nezaobrá sa súčasnou produkciou. Živelná suburbanizácia spolu a preceňovaným individualizmom často vedú až k arogancii k okoliu, výsledkom zástavby je „Každý pes iná ves,“ nesúrodá architektúra a obraz dediny. Trpkou realitou súčasnosti je zanedbaná stavebná kultúra.

„Verejné prostredie nás neustále ovplyvňuje a vychováva,“ (Jan Gehl [22]) a na podobe verejných priestranstiev sa významne podieľajú vonkajšie prejavy domov (emisie, vzhľad...). Vidiecka krajina a architektúra zažíva výraznú premenu, nastáva teda otázka ako sa k prebiehajúcim zmenám postaviť, prípadne akou formou ovplyvňovať stavebnú kultúru v regiónoch.

Aj keď by sa mohlo zdať, že v krajinách s neprerušenu kultúrnou tradíciou je vidiek kultivovanejší, pretože tam majú obyvatelia vyberaný vkus, viac financií alebo sa držia istých vnútorných zásad – tradícií, podobu vidieka často ovplyvňujú lokálne architektonické a urbanistické regulácie. Súčasný vzhľad je výsledkom veľkého úsilia vynaloženého na zachovanie stavebných tradícií. Vo francúzskom Bretónsku sú napríklad bežné požiadavky na tvar strechy a materiály povrchov, v nemeckom Sasku sa snažia o obnovu pôdorysnej štruktúry dedín, v Nórsku používajú regionálne palety farieb, lokálne stavebné predpisy formujú vzhľad švajčiarskych dedín a estetické komisie rozvoj dedín v Holandsku. Regulácie sú tam všeobecne chápané ako prospešné. Stavebník má záruku, že si okolité prostredie zachová určité

charakteristiky a hodnoty, pričom investor má slobodnú voľbu lokality, ktorú preferuje. Sloboda u nás je ale chápaná odlišne než v západných demokraciách, riadi sa heslom: „Môj dom, môj hrad“. Aké regulácie alebo taktiky sú teda primerané do nášho prostredia?

Z územných plánov, prípadne v národných parkov či CHKO poznáme tzv. tvrdé regulácie, napríklad požiadavky na tvar strechy, ktoré však často splňujú aj anonymné „katalógové“ domy. Ak ale architekt hľadá nové riešenie, ako zosúladiť stavbu s krajinou a okolím, môže byť jeho projekt odmietnutý, pretože nesplní napríklad požadovanú sedlovú strechu. Neľahkou úlohou by bolo nastaviť regulácie tak, aby neobmedzovali rôzne prístupy, ktoré by nás dnes ani nenapadli. Naopak, mäkké regulácie sú metódami vzdelávania, osvetu, dobrým dizajnom či dobrými vzormi. Modernizácia na vidieku totiž prirodzene prebieha napodobovaním susedov.

Práca zaznamenáva a hodnotí premeny prostredia, popisuje hodnoty, ktoré predstavuje architektúra minulosti i súčasnosti a navrhuje vhodné princípy regulácie vychádzajúce z technických, prírodných, spoločenských, právnych a estetických daností a hodnôt na referenčnom regióne Kysuce. V období rokov 2009 – 2014 bol preto zrealizovaný terénny výskum v celej oblasti a boli vytipované príležitosti a problémy k riešeniu. Pribežne boli navštevované vybrané vidiecke regióny v Európe, porovnávané modely ovplyvňovania zástavby a hodnotené ich výsledky. Na základe získaných poznatkov sú navrhnuté taktiky ovplyvňovania stavebnej kultúry v regióne Kysuce a možnosti ich uplatnenia pri súčasnom nastavení zákonov v Slovenskej republike.

Výber regiónu Kysuce, ako objekt skúmania, je ovplyvnený jeho výraznou premenou a mojim osobným vzťahom. Túto oblasť charakterizuje úbytok pôvodnej architektúry a vznik novej, urbanisticky a architektonicky málo hodnotnej zástavby. Metódy a výsledky ale sú použiteľné a prínosné aj pre iné kultúrne oblasti s podobným historickým vývojom.

b.

FORMULÁCIA PROBLÉMOV A ZADANIA

V historickom vývoji sú inovácie vidieckej architektúry, premeny priestranstiev a krajiny známym javom. Prebiehali ale rozdielne od vývoja miest. Od polovice 20. storočia sa vidiecke prostredie výrazne mení. Vďaka globálnym ekonomickým vzťahom prestali byť mestá závislé na zásobovaní produkciou zo svojho okolia, rozširuje sa mestský spôsob života a vidiek tak stráca svoju tradičnú úlohu. V období socializmu sa národný záujem o kultúrne dedičstvo v oblasti vidieckej architektúry sústredil na areály skanzenov. Pôvodná architektúra nemala byť ďalej rozvíjaná. Vidiek sa mal priblížiť mestu, čomu odpovedali dobové urbanistické zásahy. Vplyvom živeľnej suburbanizácie je od roku 1989 veľká časť objemu výstavby realizovaná v krajine, mimo mesto, v obytných zónach individuálnej bytovej zástavby, v katastru malých obcí naviazaných na okolité mestá. Pri zameraní oboru urbanizmus na mesto je vidieku venovaná nedostatočná pozornosť, pričom v súčasnosti práve tu zažívame masívny rozvoj. Jeho charakteristikou je často ignorovanie okolitej krajiny, zástavby, topografie, strata vzťahu k miestnej tradícii a identite, nízka sebastačnosť, závislosť na meste a strata zásad, ktorými sa zástavba mimo mesto doposiaľ riadila. Tento trend je najviditeľnejší na suburbiách, v skutočnosti ale platí pre vidiek všeobecne.

V západných európskych krajinách si vidiek zachováva svoje regionálne rozdiely. Vidiecka architektúra je udržiavaná a užívaná. V postsocialistických krajinách sa ale pretrhala väčšina prirodzených vzťahov k pôde, tradíciám i pôvodnej architektúre a proces pretvárania sa na rozdiel od zahraničia, prejavuje výraznou premenou fyzického prostredia.

V histórii platilo nepísané pravidlo jednoty a obmedzenia miestnym materiálom a zručnosťami. Výsledkom bol harmonický

súlada stavieb s krajinou a s miestnou komunitou. Dnešná situácia je iná. Dostupné je nespočetné množstvo nových materiálov a technológií. Ich používanie vedie k strate jednoty a súvislostí. Rôznorodosť je dosahovaná kopírovaním cudzokrajných predobrazov (rakúska vila, kanadský zrub, bungalov, stredomorská vila, tirolský dom...). Jednotlivé novostavby medzi sebou nemajú vzťah a len ťažko môžu vytvoriť jeden celok, jednu dedinu alebo ucelenú štvrť.

Ľudová tvorivosť minulosti je obdivuhodná, ceníme si ju a niekedy aj chránime v podobe kultúrnej pamiatky či zóny. Ako sa ale prejavuje dnešná tvorivosť na vidieku? Aké sú dôvody tak výraznej premeny, názorového rozchodu odbornej a laickej verejnosti a naopak, aké sú dôvody pre zachovanie a rešpektovanie kultúrnych tradícií minulosti a identity regiónov? Podľa niektorých autorov sa „*vidiecke životné prostredie mení na komerčnú spúšť*.“ (Pavel Hron [1]) Naše tradície sme zavreli do folklórnych súborov a odsunuli do skanzenov. „*Spoločnosť sa transformuje po pol storočí deformácií, aby sa dopúšťala ďalších, ale odlišných. (...) chyba regionálny nadhľad a kultúrne ohľady*.“ (Miroslav Baše) [34] Ide o prirodzený moderný vývoj? A má vôbec zmysel tento trend spoločnosti meniť? Ak áno, bude to formou vyhlášok a regulácií? To sú podstatné otázky pre určenie správnej taktiky na formovanie vidieka v krajinách s prerušenou kultúrnou tradíciou.

Vo vývoj urbanizmu a architektúry neustále zaznamenávame myšlienkový a technologický progres, ktorý ovplyvňuje podobu vytváraného prostredia. Tento fakt sa nedá opomínať v novej výstavbe nostalgickým kopírovaním historických prvkov a typov. Preto je dôležité vytipovať zásady a navrhnúť metódy, ktoré umožnia novostavbám a rekonštrukciám zachovať si vzťah s pôvodnou a okolitou zástavbou i krajinou.

„*Udržiteľné môžu byť obyčajné domy, o ktoré sme schopní sa postarať. Môže to byť aj úplne prirodzené chovanie, nie len megalomanské projekty, ktoré sú často s týmto pojmom prezentované. Obyvatelia pôvodných domov môžu mať oveľa nižšiu ekologickú stopu než nízkoenergetické a pasívne domy vzdialené desiatky kilometrov od*

centra s pridanými nárokmi na infraštruktúru a dopravu.“ (Nina Bartošová, 2011) Udržateľné miesto je tam kde chcú ľudia žiť dnes i v budúcnosti. Záleží na preferenciách a tie obsahujú aj estetickú zložku. O to čo pokladáme za krásne sme ochotní sa starať. Úlohou architektov a urbanistov je dbať o kvalitu a atraktivitu prostredia a o jeho harmonický rozvoj k prospechu spoločnosti. Dizertačná práca je preto zameraná na hľadanie foriem ovplyvňovania zástavby v regióne, ktorý z veľkej časti na kvalitu a tradície rezignoval.

Súčasný veľký rozvoj v katastru malých obcí v dosahu miest generuje zvýšené nároky na dopravu, zaberá veľké plochy pôdy, zvyšuje sociálnu segregáciu a je tak v protiklade s aspektmi udržateľného rozvoja. O kvalite väčšiny novostavieb a rekonštrukcií sa dá ľahko pochybovať, rovnako ako o kvalite vytváraného životného prostredia. Fyzická premena ohrozuje kvalitu a kultúrny potenciál vidieckeho územia. Socializmus z nás vykorenil tradície čo viedlo k strate citu. Hoci je dnešný rozvoj na vidieku zásadne kvázi mestskou kultúrou, drvivá väčšina stavieb nie je realizovaná architektom. Architekt sa stal zbytočným výdajom. Pôvodná zástavba je potieraná a zaniká, alebo sú preberané nevhodné vzory. Dediny sa menia podľa komerčných globalizačných trendov v protiklade s tradičným prostredím.

Pri zadávaní verejných zákaziek sa nehľadí na kritérium výhodnosti (poměr cena/kvalita) ale na kritéria najnižšej ceny prípadne termín. Verejné priestranstva a verejné budovy sa za finančnej podpory Európskej únie stávajú obeťou predvolebných kampaní starostov. Namiesto kvality, reprezentujúcej kultúrnu vyspelosť krajiny, prinášajú lacinný, skratkovitý gýč bez skutočných estetických kvalít. Kvalitné detaily sú nahradzované módnou farebnosťou a dekórom. Namiesto trvalých hodnôt predstavujú krátkodobý vizuálny efekt, žiarivé „predvolebné billboardy“ v štvorročných etapách. Tieto hodnoty sú následne ako vzorové preberané aj na súkromné výstavby.

Životné prostredie, prírodné aj umelé, na nás neustále vplýva. „*Architektúra je umenie, ktoré nejde vypnúť alebo odísť, obklopuje nás všade.*“ Okolie pôsobí na hodnotu stavby, rovnako ako jednotlivé

stavby ovplyvňujú hodnotu okolia. Architektúra, ktorá sa svojim vonkajším vzhľadom nemalou mierou podieľa na podobe vidieckych priestranstiev a je súčasťou krajinných perspektív, ustavične ovplyvňuje každého jednotlivca spoločnosti. Podľa Jana Gehla, vnímame prostredie všetkými ľudskými zmyslami a to má schopnosť meniť naše chovanie. V knihách *Život medzi budovami* [21] a *Mestá pre ľudí* [22] rozpráva o dôležitosti ľudskej mierky, detaile, rytme, transparentnosti, členení priestoru, dimenziách a o dôležitosti kvalitných verejných priestranstiev i architektúry. Problémy, aké zažívajú v jeho knihách mestá, obdobne zažíva aj vidiek.

Obmedzenia, napríklad voľby farby a materiálov, na súkromné stavby v nás môžu vyvolávať pocity neslobody, najmä pre trh ponúkajúci rôzne stavebné výrobky.

Vyhlášky a nariadenia sú nástroje tvrdej regulácie, ktorá naráža na nie vždy odborne kvalifikovaného úradníka. Rozhodovať ku spokojnosti odbornej i laickej verejnosti je nemožné, ak sa interpretácie krásy rozchádzajú. Toto poznanie by malo viesť k hľadaniu a uplatňovaniu mäkkých regulácií, pozitívneho ovplyvňovania a formovania výstavby motiváciou či vzdelávaním.

b.1.

CIELE DIZERTAČNEJ PRÁCE

Práca sa snaží definovať hodnoty a kvality pôvodnej i súdobej zástavby, ako i obytného a verejného prostredia v zmysle udržateľnosti. Prezentuje príklady uplatnenia lokálnych prvkov v tvorbe na vidieku. Na referenčnom príklade regiónu Kysuce, kde bol uskutočnený v období 2009-2013 výskum, sú popísané kvalitatívne zmeny vidieckeho prostredia a prezentované hodnotné, ale aj nepodarené príklady, so zameraním na obdobie po roku 1989.

Vytipované boli problémy k riešeniu od situovania zástavby až po materiálovú a farebnú koláž a vegetačné prvky. Oblasťou záujmu je hmotné životné prostredie, a to predovšetkým urbanisticko-architektonické zložky vidieka, so zreteľom na súkromnú architektúru, ktorá sa podstatne podieľa na celkovom obraze vidieka.

Vývoj a premena životného prostredia a architektúry na Kysuciach sú porovnávané s vývojom jednak v krajinách s podobnými charakteristikami, ako i v krajinách s neprerušenou kultúrnou tradíciou, a to na konkrétnych príkladoch architektúry a aktuálnych realizáciách verejných priestranstiev na vidieku.

Úlohou bolo nájsť príklady lokálnych zákonov, regulácií alebo stratégií, zahraničných alebo tuzemských, ktoré sledujú zachovanie charakteru vidieka. Práca posudzuje ich zmyslupnosť, dôsledky na kvalitu životného prostredia a možnosti ich uplatnenia v regióne Kysuce. Overené sú legislatívne možnosti, typy regulácií, prípadne sú hľadané iné formy ovplyvňovania zástavby. Prezentované sú i nové cesty rozvoja a formy individuálnej architektúry a verejných priestranstiev, ktoré rešpektujú lokálne a regionálne kultúrne dedičstvo, stavebné a urbanistické tradície.

Cieľom bolo nájsť zmysel a dôvody pre posilňovanie identity, pokračovanie v tradíciách, zachovanie lokálnych a regionálnych rysov vidieckeho osídlenia a nájsť taktiky, ktoré by viedli k zvýšeniu stavebnej kultúry a kvality prostredia na Kysuciach. Následne práca vedie diskusiu o tom, či je možné tieto stratégie zovšeobecniť a aplikovať na iné regióny.

b.2.

ÚLOHY DIZERTAČNEJ PRÁCE:

Analýza a vyhodnotenie premien vidieckeho prostredia v regióne Kysuce. Výsledky výskum na Kysuciach z obdobia 2009-2013. Objasniť kvality autochtónnej a existujúcej zástavby, ako i pôvodného a stávajúceho prostredia v zmysle udržateľnosti. Definovať kvalitu vidieckeho prostredia podľa rôznych kritérií (sociologických, environmentálnych, ekonomických, z pohľadu bývania, rekreácie, kompozície a estetiky, materiálu, farebnosti, mierky, štruktúry, proporcie, ľudovej empirie...) v regióne. Zhodnotiť jednotlivé kompozičné a iné princípy dôležité pre krajinný ráz a obraz vidieka. Vytypovanie a analýza problémov rozvoja vidieka v regióne Kysuce.

Analýza vývoja a stavu vidieckeho prostredia v zahraničí a analýza súčasných trendov. Analytický rozbor tuzemských a zahraničných príkladov regulácií a formovania vidieckeho prostredia, ich zmyslupnosť a forma. Porovnať vzhľad vidieka, spôsoby a výsledky regulácie vidieckeho prostredia a možnosti uplatnenia regulácií v regióne Kysuce.

Navrhnutie možných princípov regulácie rozvoja s ohľadom na miestne podmienky a identitu v regióne Kysuce. Vytvorenie metodiky pre rozvoj obcí: súbor doporučení a pravidiel pre bežnú rodinnú výstavbu. Určiť najlepšiu taktiku pre daný región, prípadne podoblasti a CHKO Kysuce.

b.3.

HYPOTÉZY

Oproti minulosti v regióne Kysuce výrazne poklesla stavebná kultúra, kvalita priestranstiev a architektúry. Rozvoj vidieckych sídiel a premena obrazu vidieka sa u nás výrazne odlišuje od krajín s neprerušenu kultúrnou tradíciou.

Formovanie vidieka obmedzené na funkčné zónovanie územným plánom a všeobecne uplatňovanie stavebného zákona a noriem nezaručuje kvalitný rozvoj týchto oblastí, naopak, lokálne architektonické a urbanistické regulácie v zahraničí vedú k zachovaniu a rozvíjaniu tradičného obrazu vidieka.

Súdobá tvorba čerpajúca z pôvodnej tradičnej zástavby na vidieku predstavuje rovnako kvalitné príklady architektúry a urbanizmu ako moderná internacionálna či individualistická architektúra.

c.

CHARAKTERISTIKA ZVOLENÝCH METÓD RIEŠENIA

Pre určenie správnej stratégie pre vidiek bolo nevyhnutné zoznámiť sa s jeho historickým vývojom, zmapovať a zanalyzovať jeho súčasné premeny a konfrontovať ich so zahraničím a s literatúrou.

Na začiatku bola použitá práca s literatúrou, štúdium dokumentov a internetových zdrojov, zhotovovanie výpiskov pre zostavenie súčasného stavu poznania problematiky. Následne bola použitá metóda vedeckého pozorovania, ktorého základom je zmyslové vnímanie vlastností, alebo činností okolo nás. Ide o objektívne zámerné, cieľavedomé, plánovité a systematické pozoro-

vane. Z výskumu realizovanom v období 2009-2013 boli vytipované javy a problémy k ďalšiemu riešeniu.

Výsledky sú ďalej popisované, analyzované a zovšeobecňované. Informácie sme získavali aj formou interview priamou interakciou s respondentmi v teréne. Je to zároveň forma zapojenia miestnych do objasňovania problematiky.

Ďalej bola použitá komparatívna metóda, pri ktorej boli porovnávané zhody a odlišnosti v jednotlivých regiónoch. Jednotlivé typy regulácie boli metódou analýzy aplikované na skúmaný región a na základe syntézy následne testované možné výsledky.

c.1.

EMPIRICKÉ POZOROVANIE A ZBER DÁT V REGIÓNE KYSUCE

V období jeseň 2009 až jeseň 2013 sme systematicky mapovali región Kysuce počas viacdňových pobytov skupinou prizvaných odborníkov v zložení: architekt, sociológ, etnograf, záhradný a krajinný architekt a obyvatelia regiónu. Spolu sa dvanástich mapovaní zúčastnilo 24 kolegov z Českej republiky, Slovenska, Švajčiarska a Rumunska. Dvojice vybavené fotoaparátom prechádzali na bicykloch vytipovanou trasou, alebo vyčlenenou oblasťou (obcou, časťou obce) a zaznamenávali reálnu podobu vidieka. Navštívené miesta zaznačili do mapy spolu so sledovanými javmi a poznatkami a vyhotovovali fotodokumentáciu. Hľadali sme jednak javy ktoré možno označiť za negatívne po stránke kultúrnej, sociálnej, environmentálnej, architektonickej, urbanistickej, ale tiež pozitívne príklady a dôvtipné riešenia aktuálne pre súčasnú tvorbu v tomto prostredí. Rovnako sme sa snažili objavovať typické znaky - identitu regiónu, globalizačné tendencie či komercializáciu vidieka.

Zozbierané materiály boli každý mapovací deň ukladané, zálohované, spoločne prezentované a komentované.

Obyvatelia boli o týchto aktivitách vopred informovaní v miestnych novinách a stali sa zdrojom poznania pri objasňovaní miestnej reality alebo odporúčaní miest k návšteve či námetov a aktuálnych informácií o dianí v okolí.

Materiál bol triedený pre následné spracovanie a boli vymedzené záujmové okruhy bádania pre hlbšiu analýzu.

c.2.

EMPIRICKÉ POZOROVANIE A ZBER DÁT V ZAHRANIČNÝCH REGIÓNOCH

Výskum vo vytipovaných zahraničných lokalitách prebiehal v spolupráci s miestnym architektom. V Holandsku ním bol architekt Bart Jan den Bieman, vo Švajčiarsku architekt Andreas Heierle, vo Francúzsku architektka Lea Le Gall. Cieľom bolo zachytiť javy, ktoré sa zhodujú, alebo sú v protiklade s problémami vidieka u nás a taktiež zachytiť charakter súčasného stavu vidieckej architektúry a sídelných útvarov v zahraničí. To poslúžil ako referenčný príklad pre pochopenie témy v širších súvislostiach. Zároveň boli zahraničné javy objasnené štúdiom literatúry a legislatívy, lokálnych regulácií, ktoré usmerňujú v danej krajine rozvoj a podporujú tradície a kultúrne hodnoty zástavby na vidieku.

Sledované boli javy ako: spôsob regulácie (sklon strechy, orientácia, materiály, farebné prevedenie...), obraz vidieka (typológia pôvodnej zástavby, regionálne špecifiká, kvalita novostavieb, kvalita verejných priestranstiev a ich vzťah k lokálnym tradí-

ciám) a vplyv regulácií (kvalita novostavieb, katalógové domy, domy riešené architektom, stavby postavené mimo regulácie).

c.3.

TEORETICKO – LOGICKÉ VEDECKÉ METÓDY

Vyššie popísané metódy môžeme zaradiť do skupiny tzv. *empirických metód*, čo znamená, že vychádzajú zo skúseností a sú späté s metódami logickými, a preto nikdy neexistujú v čistej podobe. Získaný empirický materiál musí byť spracovaný, a to využitím *logických vedeckých metód* ako sú *analýza a syntéza, porovnávanie a zovšeobecňovanie, abstrakcia, idealizácia, triedenie, indukcia, dedukcia, analógia a modelovanie*.

Vedecké metódy *analýza* a *syntéza* sú použité vo všetkých etapách a vo všetkých stupňoch riešenia vedeckého problému. Metódu *analýzy* charakterizuje proces myšlienkového rozčleňovania skúmaného problému na izolované časti, prvky, znaky, protiklady aspekty, roviny, vrstvy, väzby, uhly pohľadu a ich skúmanie s cieľom odhaliť podstatu. Úlohou analýzy je vyčleniť z celej masy faktov a súvislostí tie hlavné a podstatné, ktoré môžu osvetliť príčiny vzniku a priebehu skúmanej udalosti. Vedeckú metódu *syntézy* môžeme charakterizovať ako proces zisťovania súvislostí medzi izolovanými prvkami, znakmi, protikladmi, ich prepojenie a následne rekonštrukciu udalosti s podstatnými znakmi a vzťahmi. Syntéza umožňuje sledovať vzťahy medzi faktami, charakter vzájomných súvislostí medzi nimi, odhaľovať príčiny, funkčnú závislosť, postupnosť či tendenciu vývoja skúmaného javu. Analýzu a syntézu môžeme označiť za protichodne orientované metódy (analýza od celku k časti, syntéza od častí k celku).

Vo vedeckej práci bola použitá metóda *indukcie* a *dedukcie*. Indukciou sa vytvárajú všeobecné vedecké závery, na základe zhodnotenia dát. Dedukcia na rozdiel

od indukcie vychádza zo všeobecných predpokladov a vzťahuje ich na jednotlivé alebo čiastkové závery.

Logickou metódou je i *porovnávanie*. Pred vyslovením výroku o riešenom probléme sa snažíme určiť v čom sa zhoduje s predmetmi, ktoré sú nám už známe a v čom sa od nich odlišuje. Porovnávanie môžeme označiť ako proces zisťovania zhodných znakov a odlišnosti skúmaného predmetu. Metóda porovnávania je významná pri objasňovaní procesov zmien, vývoja, dynamiky skúmaných vzťahov, odhaľovaní tendencií a zákonitostí vývoja. Pre efektívne využívanie metódy porovnávania sú určené pravidla, a to: porovnávať iba vzájomne súvisiace javy jedného druhu, nie je prípustné obmedzovať sa u porovnávaných javov iba na zhodné znaky, ale i znaky odlišujúce sa.

V technickom prostredí je využívanou vedeckou metódou *abstrakcia*. Túto metódu môžeme charakterizovať ako odhliadnutie, myšlienkové vylúčenie vlastností, súvislostí a vzťahov, ktoré zozložitujú pohľad na skúmaný problém. Pri skúmaní konkrétneho procesu sú dôležité typické súvislosti a vzťahy, stranou sa nechávajú rôznorodé podrobnosti, ktoré vzhľadom na stanovený cieľ neprinášajú podstatné informácie.

Ako protikladná metóda k abstrakcii je *zovšeobecňovanie*. Je charakterizovaná myšlienkovým prechodom od jedinečného k všeobecnému, pomocou zjednocovania údajov na základe jedného alebo viacerých zhodných znakov. Základom tejto metódy je všeobecnosť súvislostí reálnych predmetov a javov, vzájomná súvislosť jedinečného a všeobecného vo všetkých reálne existujúcich udalostiach.

d.

KRITICKÉ ZHODNOTENIE STAVU POZNANIA V OBLASTI TÉMY DIZERTAČNEJ PRÁCE

d.1.

PIERRE FREY, LEARNING FROM VERNACULAR: TOWARDS A NEW VERNACULAR ARCHITECTURE

*(Učenie sa z ľudovej architektúry:
Smerom k novej ľudovej architektúre)*

„V roku 1964, Bernard Rudofsky kurátor výstavy *Architektúra bez architektov* v Múzeu moderného umenia v New Yorku, upútal pozornosť povojnovej západnej verejnosti na tradičnú architektúru. Zachránil ju tým od opovrhovania, ktoré bolo po roku 1930 vlastné národným ideológiám v Európe.“ (Patrick Bouchain [36])

Kniha profesora architektúry na EPFL v Lausanne vznikla ako súčasť výstavy kolekcie makiet ľudovej architektúry, na ktorých autor zdôrazňuje hodnoty a vyzdvihuje ich jedinečné vlastnosti. „*Vernakulárna (pôvodná/ľudová) architektúra sa zrodila z miesta, je formovaná miestnymi obmedzeniami a preto je zo samej podstaty veľmi kon-*

textuálna. Práve fakt, že vychádza z toho čo je trvalé a nie z momentálnych príležitostí, je jej sila a krehkosť.“ (Patrick Bouchain) [36]

Kniha vysvetľuje politicko-ekonomické dôvody globálneho trhu na ľudové stavebné tradície. Tradičné stavebné postupy a materiály hrajú nevyrovnaný súboj s novými stavebnými technológiami a materiálmi a hlavne ich marketingom. Pritom práve tie dnes vedecky popisujeme ako zdravé, ekologické, podporujúce komunitu a miestnu ekonomiku, alebo zjednodušene ako udržateľné. „*Rozhodnutie v maximálnej miere používať miestne materiály vytvára zamestnanosť pre miestnych ľudí, podporuje lokálny kolobeh peňazí, ktorý vytvára dopyt, obnovuje dôstojnosť zamestnaných, vedie ich k aktivite v danom mieste a znižuje závislosť na pôžičkách.*“ [36] Slobodu voľby ale drasticky potláčajú „*normy tvorené asociáciami špecialistov, ktorí sú viac-menej pod priamou kontrolou výrobcov, štátu, alebo medzinárodných organizácií.*“ [36] Ďalším momentom je zameranie marketingu stavebného priemyslu (hobbymarkety a firmy so stavebnými výrobkami) na koncového užívateľa pod heslom: „*urob si sám*“. „*Architekt sa stal umelcom kľúčujúcim medzi ekonomikou šoubiznisu.*“ [36]

Pôvodná (v zmysle ľudová) architektúra je pritom plná dômyselných vynálezov, ktoré autor podrobne popisuje na príkladoch z celého sveta: V seizmických oblastiach Afganistanu odolávajú zemetraseniu tradičné konštrukcie z dreva a kameňa v podobe akýchsi gabiónov. V Maroku pôvodná architektúra vytvára kompaktné štruktúry, tak aby boli minimalizované plochy exponované slnkom, átria a terasy slúžia na reguláciu teploty. Vynaliezavosť tejto architektúry odolávať prírodným procesom, poukazuje na fakt, že ľudová architektúra je najlepšou učebnicou, ako stavať. Autor vyberá príklady zo súčasnej tvorby architektov v Afrike, Ázii, Amerike a Európe, ktoré reprezentujú novú ľudovú architektúru, v ktorej sa kladie dôraz na rozvíjanie tradičných know-how (zručností a vedomostí) a na technológie a materiály na okraji trhu, ale tiež s dôrazom na sociálnu úlohu architekta a výučbu architektúry.

d.2.

KENNETH FRAMPTON, KRITICKÝ REGIONALIZMUS: MODERNÁ ARCHITEKTÚRA A KULTÚRNA IDENTITA

„Fenoméni univerzalizácie síce znamená vzostup ľudstva, zároveň však predstavuje i akúsi nenápadnú deštrukciu tradičných kultúr, ale aj „tvorivého jadra“ veľkých kultúr a civilizácií, ktoré určuje naše chápanie života, ktoré možno v prenesenom zmysle označiť za etické a mýtické jadro ľudstva. Tu sa rodí konflikt, cítíme, že táto jediná svetová civilizácia pôsobí rozkladne na onen kultúrny fond, ktorý dal vzniku veľkým civilizáciám minulosti. Táto hrozba sa okrem iného prejavuje šírením akejkoľvek brakovej civilizácie... Na celej planéte sa dáva ten istý špatný film, vyhadzujú sa mince do rovnakých hracích automatov, predávajú sa jedny a tie isté príšernosti z plastu a hliníku... akoby tomu bolo tak, že ľudstvo, nadobudnutím masového prístupu k elementárnej komerčnej kultúre, sa zastavilo na akejkoľvek podkultúrnej úrovni. Je nutné, aby sa za cenu modernizácie platilo odhodením kultúrnej minulosti, ktorá bola zmyslom národného bytia?“ (Paul Ricoeur) [37]

Autor popisuje ideológiu architektonického smeru *kritický regionalizmus*, ktorý sa sám prehlasuje za architektúru zviazanú, ktorá má bojovať proti vytrhnutiu z miesta a nedostatku identity medzinárodného štýlu, odmieta náladový individualizmus a výzdobu postmodernej architektúry. Nejedná sa o regionalizmus v zmysle ľudovej architektúry, sentimentálnemu predstieraniu miestnej domácej architektúry a gýčovitého romantiz-

mu, ale o progresívny prístup v dizajnu, ktorý sa snaží o komunikáciu medzi globálnymi trendmi a lokálnou architektúrou. Nevzdáva sa teda slobody nadobudnutej modernizmom, „*nadväzuje na tradíciu modernej architektúry s koreňmi, viazanú na geografický a kultúrny kontext.*“ Dôraz je kladený viac na povrch, svetlo, podnebie, tektoniku a vytváranie miesta než na „*fotogenickú scénografiu, vizuálny efekt a reklamné poblúznenie.*“ [37]

„*Na regionálnu kultúru musíme nazerať nie ako na niečo daného a nemenného, ale skôr ako na niečo, čo musí byť, minimálne dnes, zámerne kultivované. Udržanie autentickej kultúry pre budúcnosť bude závisieť od našej schopnosti vytvárať životaschopnú formu regionálnej kultúry a pritom si osvojiť cudzie vplyvy v rovine kultúry i civilizácie.*“ [37]

Svoje tézy predstavuje na príkladoch konkrétnych architektov a ich tvorbe. Za kolísku kritického regionalizmu označuje Švajčiarsko so svojou kantonálnou kultúrou a systémom. Práve tu sa proti komercializovanej moderne postavila v 60.-tých rokoch 20. storočia tzv. Ticínska škola, ktorá vo svojej tvorbe používala betón - dedičstvo Le Corbusiera, ale pre krajinu i užívateľov oveľa priaznivejším spôsobom.

d.3.

PAVEL HRON, DOMOV - KOLÉBKA LIDSKOSTI

Dvoj kniha autora žijúceho v Nemecku, bola reakciou na jeho návrat do rodného kraja, kde v oblasti Jesenícka pozoroval a popísal výraznú premenu pôvodnej zástavby. Ironicky popisuje negatívne počiny na konkrétnych stavbách a vyzdvihuje krásu a hodnoty tradičnej zástavby. Zaoberá sa typológiou obytných stavieb, konštrukciou a ich historickým vývojom. Nevynecháva ani rekreačné objekty a detaily vidieckeho prostredia. Podľa autora je základnými dôvodmi pre pokračovanie v tradičnom stavaní zachovanie pôvodnej architektúry a identity

v oblasti dôležitej pre cestovný ruch, ktorý je kľúčový pre udržanie rozvoja na vidieku v podhorských oblastiach. Ako riešenie pre uchránenie miestneho krajinného rázu sa ponúka usmerňovanie výstavby verejnou správou, ale i všeobecná osveta v podobe jeho publikácie. Niektoré autorove argumenty sú jasne orientované proti súdobej modernej a modernistickej architektúre, pričom jej slepo odopiera niektoré kvality.

d.4.

BOHUSLAV BLAŽEK, VENKOVY

Autor odsudzuje historické snahy pomeštit' vidiek a zdôrazňuje rozdiely medzi mestom a vidiekom. Najzásadnejším problémom je že vidiek stráca sedliacky rozum: spôsob myslenia, spätosť obyvateľov k miestu a vzťah ku krajine, pôde či počasiu. Budúcnosť vidieka nie sú romantické kulisy, ale miesto sebarealizácie. Namiesto kritizovania nepodarených domov, vedúcich k nervozite, sa má kritika sústrediť na stav verejných priestranstiev. Dôležité je podporovať špecifické miesta spoločenského života na vidieku. Autor objasňuje javy, ktoré objavil pri pobývaní v regiónoch na severe, v strede a juhu Čiech. Popisuje často zabudnuté historické, náboženské a sociálne dôvody a významy vidieckej krajiny a reality.

„Vzhľad vidieka nemožno regulovať vyhláškami či normami, napriek tomu by sa mal spôsob života a stavania opierať o isté zásady, ku ktorým sme dospeli my sami a za ktoré teda my sami nesieme zodpovednosť. Regulácie túto zodpovednosť odoberajú, zároveň aj vnímanie a premýšľanie ľudí, ich porušenie pôsobí ako víťazstvo nad úradom.“ [2]

d.5.

JIŘÍ LANGER, LIDOVÉ STAVBY V EVROPĚ

Knihou objasňuje rozdielne chápanie ľudovej architektúry v Európe. Podrobne popisuje vývoj jednotlivých typov autochtónnej architektúry do 20. stor.

Tradičná architektúra sa menila rôznymi inovačnými procesmi. *„Rímska kolonizácia ovplyvňovala miestne stavitel'stvo, ktoré preberalo mediteránne prvky.“* [3] Vo Švajčiarsku sú tak kamenné domy so strechami s malým spádom a korýtkovou krytinou. Premeny vidieckej architektúry ovplyvnili nielen kolonizácie, ale i inovácie regulačnými zásahmi, napríklad za účelom ochrany lesa pre rozvoj hutníctva vo Švajčiarsku, alebo regulácie na základe Jutského práva. Objekty sa ďalej menili vplyvom protipožiarnych opatrení, ale tiež uplatňovaním mestských vzorov. *„Náves predstavovala námestie a po obvode bola zastavaná sedliackymi dvormi.“* [3] Dôležitým poznatkom je nariadenie, ktoré v roku 1767 vyšlo pre celú Habsburskú monarchiu. Zakazovalo stavať mimo vymedzený intravilán obce čo malo na podobu vidieka zásadný dopad. Docielilo sa tým zhusťovanie sídiel a ochrana krajiny. Ďalšie, mestské a sociálne inovácie sa uplatňovali najviac po 30.-ročnej vojne v odlesnených územiach, kde sa začali stavať hlinené domy. Výrazné zmeny nastali až zánikom poľnohospodárstva v priemyselnej dobe, kedy veľké rodiny prestali byť závislé na obžive z pôdy a vznikali menšie individuálne rodiny. Ľudia začali žiť viac v interiéri, a tak sa zväčšovali okná i domy. Industrializácia od 2. pol. 20. stor. priniesla okrem zmeny spoločnosti aj nové typové murované domy, ktoré sa stavali po celom Československu, bez rozdielu regiónov.

d.6.

PETER SUSKE, EKOLOGICKÁ ARCHITEKTÚRA V TIENI MODERNY

Autor ekologickú architektúru premenováva na trvale udržateľnú a teda založenú na rozumovej úvahe, úprave životného štýlu, obmedzovania a zbavovania sa zbytočností. Mylné sa za ekologické považujú len domy, obývané „zvláštnymi“ ľuďmi, z prírodných alebo recyklovaných materiálov, zdravé domy, zelená architektúra alebo domy pasívne s využitím nových technológií a obnoviteľnej energie. Takéto zjednodušenie problematiky je obmedzené na technické pojmy, architektúra do ekológie zahŕňa i architektonický koncept a aspekty kultúrne, sociálne či psychologické ako: skromnosť a pokora, prispôsobenie sa kultúrno-sociálnej klíme, či finančná náročnosť. Udržateľnou tak môže byť aj obyčajná ľudová architektúra. „Architektúra, musí brať ohľad nielen na majiteľa ale i na ostatných ľudí (susedov) ktorým dotvára životné prostredie emisiami, odpadmi ale i vonkajším vzhľadom: objem, mierka a estetika.“ [4] Autor negatívne hodnotí ochrannárske opatrenia niektorých dedín v Rakúsku, Švajčiarsku, Belgicku, kde snaha o typický charakter tradičnej architektúry vedie k produkcií gýču, falošnému napodobovaniu ručnej práce modernými bezprácnymi technológiami. Tu je nutné podotknúť, že rovnaké napodobovanie starých modelov a strojových dekorácií je bežné aj v našom prostredí čo svedčí skôr o vkuse spoločnosti, než o vplyve regulácií. Ohľadom udržateľnosti stoja za zamyslenie príklady „stavieb ekologických, štátom dotovaných domov v suburbií s nutnosťou jazdiť autom... Dôležitejšia otázka, než ako stavať, je kde stavať.“ [4] Autor kritizuje urbanizmus založený len na dopravnom napojení a regulácii trhom. „Trh reaguje na problémy až po haváriách, kríze, navyše je deformatívny“ [4]

vaný politikou.“ Ekonomické pravidla platia odjakživa, ale vyžadujú aj kultúrne a morálne hodnoty. „*Ekonomika súčasnosti je zameraná len na rast, nie na trvalú udržateľnosť. Trh potrebuje etické pravidlá, je totiž až príliš mocný na to aby sa riadil sám.*“ [4]

V knihe je tiež popísaný autorov hodnotový prístup k architektúre: „1. individualizmus osobnosti 2. Tolerancia a ohľaduplnosť: „*Individualizmus musí končiť tam, kde obťažuje okolie.*“ 3. globálne ekologický rešpekt. 4. klimaticko-geografický kontext „*ovplyvňuje formu a umiestnenie domu.*“ 5. kultúrny a sociálny kontext 6. umelecká hodnota.“ [4] Domnievam sa, že tieto hodnoty, by mala dodržiavať nielen ekologická architektúra, ale stávanie všeobecne.

Autor popisuje odlišný názor laickej a odbornej verejnosti na väčšinu zástavby, napríklad obľuba dekóru, ktorý je vďaka globalizácii neobmedzený len na tradičné prvky. Rovnako ako Bohuslav Blažek útočí na kritiku Pavla Hrona. Dôležitejšia než kritika podnikateľského baroka, je kritika verejných stavieb, ktorá je rovnako úpadková. Verejné stavby by mali byť vzorom hodným napredovania.

„*Historické slohy inovovali tvorbu s udržaním tradície. Až modernizmus postavil tradície do sféry histórie a zákazu čo predvádzajú i súčasná pamiatková ochrana.*“ [4] Toto zavrhnutie tradícií sa najlepšie ujalo v období socializmu. Plytvanie je podľa autora spojené so sociálne slabšou klientelou. „*Neúcta a ne-pokora sprevádza rýchleho zbohatlíka, dediča kultúrnych hodnôt, ktorý chce veľa muziky za málo peňazí.*“ [4]

Tradície neznamenajú rigidnú tradičnú formu ale hľadanie koreňov a súvislostí. Cieľom nemá byť skanzen ani skratkový gýč. V architektúre rešpektujúcej tradície ide o formu a výraz, reflektujúci súčasný stav techniky a životného štýlu. „*Trvanie na archetipoch je hlúposť, pokrok sa vždy prepisuje do formy architektúry.*“ [4] Snahou regionalizmu je zachovať rozmanitosť krajiny, ktorá je poznačená cestovaním, internetom a globalizáciou. Za jeden z dôvodov pre zachovanie tradícií, rovnako ako Pavel Hron, považuje dôvody k cestovaniu a udržanie turizmu.

„*Ekologická architektúra má rešpektovať kultúrny a sociálny kontext regiónu a na ňom závislý kontext klimatický. Nejde o zakonzervovanie starého životného štýlu, ale o prístup zrozumiteľný a rešpektujúci tradície. Taká architektúra prispieva k duševnej pohode svojich obyvateľov, pretože im poskytuje pocit spolupatričnosti a zrozumiteľnosti.*“ [4]

Mnohé názory korešpondujú s teoretickým dielom architekta Léona Kryera. Publikácia je ale určená širokej verejnosti a pri naša mnoho súdobých a domácich príkladov k danej téme. Novátorské je tiež odôvodnenie potreby ekologickej architektúry čerpať z lokálnych stavebných tradícií.

d.7.

LEON KRIER, ARCHITEKTURA - VOĽBA ALEBO OSUD

Kniha má zásadný dopad na vnímanie tradičnej architektúry najmä v pasážach, ktoré vysvetľuje vzťah tradičnej a modernistickej architektúry. Autor ponúka nekompromisný pohľad na súčasnú realitu, ktorá má svoju paralelu v našom prostredí, pričom ponúka východiská s rozsiahlym teoretickým základom.

Autor delí modernú architektúru do dvoch základných smerov. Prvý predstavuje štandardizovaný medzinárodný štýl „*tzv. architektúru architektov*“, [13] určenú pre verejné budovy oficiálnych zákaziek a súťaží. Druhý smer, ktorý je určený pre súkromné stavby, niekedy vychádza z regionálnych vzorov a harmonicky splýva s miestnou architektúrou a krajinou. „*Častejšie ide však o šablónovité stavby, ktoré sú zamerané na čo najväčší zisk, nie na ich budúcich užívateľov. V súčasnej dobe sa drobné i väčšie rozdiely, ktoré charakterizovali stavby v konkrétnom mieste, stierajú... Ľudová stavba je svojím vznikom viazaná na geoklimatické*

podmienky v danej oblasti a v mieste dostupné stavebné materiály. Regionálny štýl reprezentuje kultivované formy a techniky vhodné pre danú oblasť, overené generáciami a formy a techniky predlžujúce životnosť stavby. Klasická architektúra vo svojom vývoji presahuje regionálny štýl. Základy má však pevne zakotvené v regionálnych danostiach a v ľudovosti.

Nenájdem žiadne občianske hnutie namierené proti tradičnej architektúre. Oproti tomu mnoho občianskych hnutí by chcelo ovplyvňovať rozhodovanie v oblasti architektúry a plánovania miest, vyplývajúc z nedôvery k modernizmu. Väčšina stavieb tradičnej architektúry nebola ani navrhnutá architektmi, ale len vidieckymi staviteľmi, ktorí sa riadili zvyklosťami a vychádzali z tradície.“

„*V minulosti sa v architektúre jasne rozlišovali stavby verejné, posvätné a stavby úžitkové a privátne. V súčasnosti je však identita architektúry ohrozená. Kostoly vypadajú ako skladisko, továrne ako katedrály a obytné domy sa tvária ako paláce. Stavby by mali vyjadrovať vždy niečo zo základných hodnôt, ktoré motivovali stavebníka i architekta. Stavby nie je možné chápať izolovane od okolitého sveta, nie sú neutrálne, vždy pôsobia na okolie. Stavby majú byť ponímané ako časti väčšieho celku. Súčasné stavby napodobujú parníky, lietadla, rafinérie, a namiesto toho, aby svet obohacovali, zahrňujú ho absurditou....*“

„*Ucelená teória charakteristík a symbolov, typov a znakov alebo predstava o proporciách a mierke tu neexistuje. Modernisti veria, že každá doba musí formovať svoju architektúru. Znamená to teda, že v revolučnej a krutej dobe má byť i architektúra agresívna a zničujúca?*

Nové techniky sú dôležité, ale zároveň je potreba zlepšovať a zdokonaľovať znalosti nadobudnuté skúsenosťami.“

„*Modernizmus oslavuje inovácie ako hlavný princíp umeleckej tvorby. Modernisti tvrdia, že tradičná architektúra predstavuje len sumu znalostí prevzatých z minulosti. Moderna teda skoncovala s tradíciami tiež tým, že ich zhistorizovala. V skutočnosti však tradičná architektúra uplatňuje prirodzené schopnosti a potreby, ktoré činia človeka človekom. Nejde teda o lipnutie na preko-*

naných a zastaraných metódach a formách. Architektúra je najvyšším a najviditeľnejším výrazom obce a sama osebe nie je politickou, aj keď sa dá politicky využiť. Stavba sa stáva nehumánnou, keď stratí svoju kvalitu. Stavba sa stáva gýčom pre svoj lživý vzhlád, alebo lacinnú formu abstrakcie.“

„Všetky budovy majú svoju, tvár, určenú pre občiansku verejnosť. Majú svoju fasádu, ktorá má vždy byť priaznivý, alebo škodlivý vplyv na okolie. Architektúra mesta a jeho priestranstvá sú vecami verejného záujmu. Domov, chápeme ako naše útočisko. Tento pojem pre nás má zásadný význam. Každý odniekiaľ pochádza a má potrebu niekam patriť. Keď táto potreba nebude naplnená, bude nás to veľmi oslabovať a zraňovať.“

[13] Kniha Architektúra - voľba alebo osud od Leona Kriera je základným teoretickým dielom v oblasti udržateľnej architektúry a urbanizmu.

d.8.

GRAŻYNA RUSZCZYK, DREVENÉ KOSTOLY V POĽSKU 1918-1939

Poľská historička architektúry Grażyna Ruszczyk, v knihe venujúcej sa prevažne sakrálnej architektúre okrem iného hľadala dôvody prečo je v zahraničí vidiecka architektúra tak zachovaná a užívaná. Podľa jej záverov napríklad etnicky tak rozmanité Švajčiarsko hľadalo svoju národnú spolupatričnosť v jednotnom štýle, nazývanom alpský, ktorého prvky sa používali vo výstavbe. Rakúsko a Bavorsko používalo tírolský štýl a v Škandinávií sa uplatňoval dračí štýl z nórskeho kostolov, podobne ako tomu je v oblasti poľského Zakopaného, kde bol užívaný zakopaný štýl. Tieto regionálne štýly vznikli v období romantizmu a boli prezentované na národných výstavách čím

sa stali symbolmi hrdosti. Ich prvky tak boli a dodnes v istej obmene sú používané v architektúre určenej pre cestovný ruch.

d.9.

RADIM PERLÍN, VENKOV, TYPOLOGIE VENKOVSKÉHO PROSTORU

Autor sa venuje rozvoju vidieckych sídiel v českom prostredí od vzniku až po súčasnosť s ohľadom na sociálno-ekonomické aspekty. *„Vidiek stráca svoju dominantnú poľnohospodársku funkciu už od priemyselnej revolúcie v 19. storočí. S nárastom obyvateľov museli mnohí dochádzať za prácou do miest.“* [12] Uvádza že do II. svetovej vojny bol náš vidiek zrovnateľný so zahraničím, prevládala poľnohospodárska výroba s ďalšími ekonomickými činnosťami. Pre vidiek bola charakteristická spolupatričnosť a silný vzťah k pôde, ktorá bola meradlom bohatstva. Najväčšiu ranu priniesla politická idea kolektívizácie a združstevňovania, ktoré spôsobili nevratný ekonomický zásah do stabilného vidieckeho života so spoločenskými, ekologickými a kultúrnymi dopadmi. Z ekonomických hľadísk bola kolektívizácia úspešná. Rýchla industrializácia bola tlačena s politickým heslom: *„Priblíženie vidieka mestu.“* Toto prinieslo na vidiek celú radu nevhodných spôsobov chovania: *„nevhodné architektonické vzory a nevhodné stavebné alebo architektonické a urbanistické postupy.“* [12] Toto heslo sa presadzovalo až do 90. rokov. *„Jeho dôsledky sú v postupnom odklone od tradičného vidieckeho domu k mestskej vile s balkónom, výstavba panelových bytoviek.“* [12] Okrem koncentrovania poľnohospodárstva a živočíšnej výroby boli koncentrované aj obchody a služby do nákupných stredísk. Systém strediskových obcí podporoval rozvoj väčších obcí s masívnymi investíciami, naopak rozvoj v malých obciach bol umelo potlačovaný. Zmizli drobné

prevádzky obchodov a reštaurácii a tým dochádza k ďalšej strate ekonomického, ale hlavne sociálneho významu menších obcí. Zmenou spoločnosti vznikla potreba rekreácie a s ňou i nový fenomén chalupárčenia a chatárstva. Práve chalupári tak zachránili množstvo pôvodných stavieb.

Po roku 1989 sme očakávali, že sa všetko vráti do normálnych koľají a priblížime sa západu. Súkromné hospodárstva a vznik rodinných fariem sa nepresadili. Vrátená pôda je prenajímaná družstvám. Pôda s nižšou bonitou sa prestala využívať a tým poklesla poľnohospodárska výroba. V okolí miest sa prejavujú silnejšie tlaky na poľnohospodársku pôdu, kde je živelne realizovaná suburbánna výstavba rodinných domov, podnikateľských areálov, skladov a supermarketov. „V niektorých lokalitách dochádza i k špekuláciám s poľnohospodárskou pôdou a snahám ovplyvniť jej využitie napr. v podobe účelovo spracovaných územných plánov tak, aby vyhovovali jednej investorskej skupine.“ [12] Zhoršuje sa dostupnosť verejnej dopravy, zvyšuje sa podiel individuálnej dopravy, čo má veľký sociálny dopad na niektoré skupiny obyvateľstva, napríklad deti v školskom veku a seniorov. Obmedzenie počtu spojov výrazne obmedzuje mobilitu. Vracajú sa malé obchody s nízkymi nákladmi na prevádzky ktoré sú tak schopné konkurovať veľkým obchodným reťazcom: najmä pohostinstvá, potraviny, cukrárne, reštaurácie a penzióny. „Český vidiek si zaslúži byť sledovaný a rozvíjaný ako špecifický priestor v rámci zložitejšie diferencovanej sídelnej sústavy pri zachovaní jeho špecifických vlastností.“ [12] Som presvedčený, že tento výrok je aplikovateľný aj na Slovenský vidiek.

d.10.

VĚRA MAJEROVÁ, VIDIEK OČAMI SOCIOLOGA

Autorka, v príspevku na seminári AUÚP ČR o vidieku, v Telči 2005, vyvracia zaužívané paradigmy a mýty o vidie-

ku. Okrem roku 1948, kedy boli nastolené netradičné spoločensko-politické a hospodárske pomery je dôležitým medzníkom vo vývoji vidieka rok 1989: „Centralizované veľkovýrobné poľnohospodárske podniky veľmi často tvorili ekonomický a sociálny pilier vidieckych obcí. (...)Pričom sa ale za správny prístup považoval taký, ktorý socialistický základ veľkovýroby a 40-ročný vývoj spôsobu života na vidieku odmietal alebo ignoroval. Ich rozpad nasledovala migrácia za prácou.“ [18] Začiatkom 90. rokov bola podporovaná predstava, že vrátenie pôdy do súkromného vlastníctva naštartuje masívny rozvoj súkromných hospodárstiev. „Predstava, že nadobúdatelia poľnohospodárskej pôdy a majetkov čakajú na možnosť obnovy súkromného hospodárenia bola mylná.“ [18] Záujem vidieckej populácie bol minimálny, zisky nekompenzovali starosti, ktoré vznikli so správou a údržbou majetku. „Určite sa ale vyskytla závisť, nepriateľstvo a sklamanie.“ [18] Ďalším medzníkom je obdobie okolo roku 1995, kedy úspešní podnikatelia napredovali a neúspešní zanikli.

Príspevok môže vyznieť jednostranne, ale poznamenáva, že socializmus je súčasťou našej histórie a rýchle zvraty nemusia znamenať zlepšenie situácie.

d.11.

MIROSLAV LAPKA A MIROSLAV GOTTLIEB, ROĽNÍK A KRAJINA,

kapitoly zo života súkromných roľníkov.

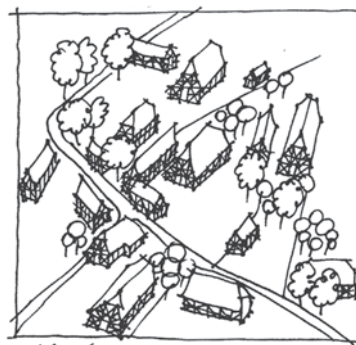
Kniha je výsledkom výskumu z rokov 1991-1995, ktorý sa zaoberal ekologickým vedomím a významu súkromných roľníkov pre ekológiu po revolúcií. Autori vypozerovali, že krajina nie je len výsledkom prírodných síl, ale tiež výsledkom vnútornej krajiny ľudí, ktorý v nej žijú. Výskum overil, „že súkromní roľníci majú veľmi dobré pred-

poklady k šetrnému (ekologickému) hospodáreniu v krajine. Tieto predpoklady sú dané ich ekologickým vedomím, ktoré obsahuje konkrétne prvky "hospodárskeho" vedomia, ale zároveň transcendentálne, prenesené prvky vedomia Prírody, Rádu, Harmónie a Boha." [23] Z pohľadu roľníkov. „Nie je možné vstúpiť dva krát do jednej rieky,“ [23] Je naivné požadovať vrátenie sa k súkromným roľníckym hospodárstvám z pred roku 1938, ktoré vytváralo v krajine pestrú mozaiku poličok a lúk. Roľníci vidia budúcnosť ako „koexistenciu rôznych foriem poľnohospodárskeho podnikania, pričom každý spôsob je vhodný do iných ekologických podmienok krajiny.“ [23] U prevažnej väčšiny roľníkov prevláda pocit, že by krajina mala byť pekná a krásna. „V rozhovoroch sa ukázalo, že porušovanie rozmerov a usporiadania krajiny, čo spôsobovali gigantické stavby a nezmyselné scelovanie lánov, bolo niečo čo porušovalo samotné základy, z ktorých vyrastá česká krajina.“ [23] Roľníci sa podľa svojich síl snažia uviesť veci do poriadku obnovovaním krížov, kaplniek, alejí, poľných ciest a sôch, ozdraviť „mŕtvu“ pôdu. „Agresívny spôsob hospodárenia viedol k tomu, že pôda oнемocnela. (...) Zdravá pôda znamená zdraví ľudia.“ [23]

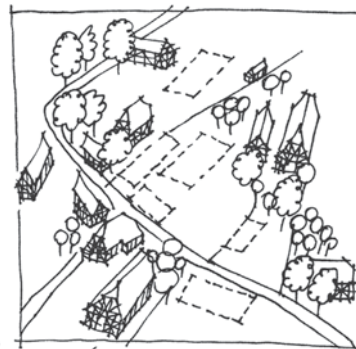
d.12.

LAURA JABLONSKÁ, UDRŽATEĽNÁ MINULOSŤ? ALEBO SÍDELNÝ RÁZ VERZUS REGULÁCIE

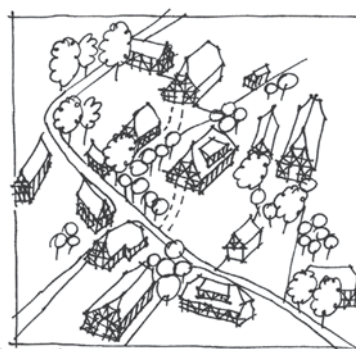
Autorka vysvetľuje strety rozvoja národného parku Šumava. „Estetika hospodárskej krajiny a jej sídiel nebola víziou, v závislosti na politickej a prírodnej klíme sa stala vedľajším produktom postupnej kultivácie vynútenej obmedzenými technickými možnosťami.“ [19] „Doba bezprostrednej väzby človeka na prírodu pominula; nový

„obľúbajúci“ plán

„magnóza“

plán

Obr. 3. Kresba plánu obnovy saských dedín (kresba Milan Šuška)

životný štýl zmenil schopnosť vnímania súvislostí a postavil proti sebe argumenty striktnej ochrany a neobmedzenej slobody.“ [19]

Ak končí stanovenie podmienok sídelného rozvoja na úrovni územných plánov, ktorých regulácie splní „architektúra bežnej katalógovej produkcie,“ [19] budú stavebné úrady podliehať nedotknuteľnosti investorov a diktátu pochybných estetiky a posledné stopy pôvodnej zástavby zmiznú v „konzumnom urbánnom chaose.“ [19]

Príkladom lokálnych stavebných predpisov v minulosti v Českej republike je obec Krásna Hora. „V roku 1795 vyrastla na Schwarzenberských panstvách z popudu kniežaťa ako osada drevárov. Akákoľvek sloboda pri zakladaní nového sídla, ktorou

disponovali bola však iba voľba miesta pre budúcu stavbu. Pri stavbe domu museli dodržiavať predpísaný a jednotný objemový vzor: stodola, chliev, chyža aj komora museli byť pod jednou strechou, viac obytných miestností bolo v stavbe zakázané.“ [19]

Aby plánovacia dokumentácia nepodliehala krátkozrakkej individuálnej interpretácii tvorcu – urbanistu, pokladá autorka za nevyhnutné vytvoriť pre regióny jednotiacu stratégiu a víziu, vychádzajúcu z fenoménu miesta. Ako príklady uvádza Projekt ochrany génia loci mesta Hamburg „*Stadtbild Hamburg – Milieuschutzbericht*“ a projekty obnovy vidieka v Dolnom Sasku „*Dorferneuerung in Niedersachsen*“ do ktorého je dnes zapojených vyše 1900 obcí. Spočíva v zhodnotení stavebno-technického stavu a vytipovaní objektov k prestavbe. Nové stavebné parcely sú vyčlenené až po vyčerpaní vnútornej kapacity, zachovaná sú tak jedienčné verejné priestory v obci a pôdorysná štruktúra sídla.

„Tam kde vládne zdravý úsudok a rozumná miera invencie, nie je potreba urbanistov. Posilnenie vedomia osobnej slobody a práv na uskutočnenie individuálnych predstáv hranice znesiteľnosti často prekračuje. Práve preto zostáva popri prepracovaných tézach a zákonných prostriedkoch zásadnou výzvou zrozumiteľná osвета schopná vytvoriť novú tradíciu.“ [19]

d.13.

MIROSLAV BAŠE, MESTO, SUBURBIUM, VIDIEK

Autor vystihuje súčasné reálie na vidieku, ktoré hodnotí negatívne. Dôraz je kladený na odlišnosť v neprospech identity. Tento postup vyzdvihuje hodnoty, ktoré nás rozdeľujú naproti tomu aby spoločnosť spájala. „*Je isté, že pri súčasnom dominantnom vypätom individualizme je „nových“ interpretácií takmer toľko, koľko je uvažujúcich alebo tvorivých jedincov. Odlišnosť, novosť, nevšednosť výrazu je prioritným cieľom.*

Zmysel konania pritom môže unikáť.“ [34] Poznamenáva, že architektúra, ktorá berie ohľad na zástavbu a krajinu zostáva nedocenená, na úkor stavieb ktoré na seba pútajú všetku pozornosť.

Tvorbu vidieckych staviteľov prirovnáva k výrobcovi huslí, ktorého cieľom je „*zdokonaľovať prototyp*“, ktorý je neustále optimalizovaný s hierarchiou estetizujúcich prvkov a dôrazom na kvalitu, „*čím je v podvedomí viacej vyhradeného individualizmu, tým je menej snáh o viac či menej kultivované „vyladenie.“ Preto bude ponúkané viac balastu, ktorý bude vydávaný za objavný, nevidane tvorivý. Neustála zmena, je pre mnohých dôležitejšia než hodnoty, ku ktorým sa tá ktorá kultúra dopracovala.“ [34]* To kam smerujeme nám často uniká.

Dôvod prečo je vidiek v zahraničí tak krásny a užívaný autor vidí v udržiavaní vzťahu k pôde a krajine. Poznamenáva, že vidiek u nás bol zbavený svojej podstaty: „*vzťah k pôde*“ čím sa komunistom do veľkej miery podarilo vidiek odstrániť a čo sa aj naďalej našej spoločnosti dobre darí. Súkromní roľníci, lesníci, vinári a ďalší, ktorí prežili nestratili vzťah ku krajine, ale často chýba porozumenie tohto citenia v dnešných vidieckych komunitách. Významným problémom je tiež dopravná politika, ktorá nehľadá na ekonomické, environmentálne ani sociálne externality, ktoré z vidieka vytvárajú nočľahárne, podobné suburbiám, zásobované potravinami, ktoré sú prevážané cez celé kontinenty.

e.

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ A DEFINÍCIE

Dizertačná práca sa venuje regulácií fyzického prostredia na vidieku, so zameraním na región Kysuce. Skôr ako sa začneme zaoberať danou témou, je potrebné definovať si okruh záujmu.

e.1.1.

UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ A ESTETIKA

Udržateľný rozvoj je zakotvený v každom územnom pláne obce, vychádza z Agendy 21. Pojem „trvalo udržateľný rozvoj“ bol prvýkrát definovaný v správe WCED OSN v roku 1987 takto: „*Trvale udržateľný rozvoj, je taký spôsob rozvoja, ktorý uspokojuje potreby prítomnosti, bez toho aby oslabovala možnosti budúcich generácií naplňovať ich vlastné potreby*“ [32]

Agenda 21 je nezáväzný akčný plán Organizácie Spojených národov, ktorý vznikol na svetovej konferencii OSN v Rio de Janeiro v roku 1992, nasledovaný ďalšími konferenciami s odkazom pre 21. storočie. Jeho program je možný aplikovať na miestnej, národnej i globálnej úrovni. Agenda 21 okrem iného vyslovuje podmienku udržateľného rozvoja takto: „*Spoločenskou potrebou občanov je humánne a kultúrno-harmonické prostredie*“ [4] „*kvalita života - má rozmer nielen materiálny, ale tiež spoločenský, etický, estetický, duchovný, kultúrny a ďalšie, ľudia majú prirodzené právo na kvalitný život*“ [32] čo je zásadný postoj proti globalizácii a univerzálnosti architektúry a prostredia nielen na vidieku.

Podmienkou udržateľnosti je teda i estetika. O to, čo ľudia pokladajú za krásne, sú ochotní sa starať a udržiavať to. Udrža-

teľná architektúra predstavuje ekologický a ekonomický prístup ako aj prístup sociálny a kultúrny, aby bola schopná plniť estetické očakávania spoločnosti. Obálka stavby určuje to ako stavbu vnímame, jej krásu možno definovať pomocou architektonickej kompozície: mierka a proporcie, posvätná geometria, fraktály, prírodné predobrazy, symetria... Dnešný názor na krásu ale nie je možné kvantifikovať a hodnotiť na základe meraní, tak ako to bolo v minulosti, keď bola forma, ako píše de Botton [25], stotožnením slohu alebo štýlu. Názory na krásu sa medzi laickou a odbornou verejnosťou často líšia.

Od 19. storočia sa stretávame s pojmom „gýč.“ Označuje diela, ktoré sú príliš okázalé, rušivé alebo lacinné, bez pravých umeleckých hodnôt. „*Jedná sa tiež o lacinné napodobeniny a nekvalitné stvárnenie určitých tém. Gýč sa vyskytuje v mnohých oblastiach, od predmetov dennej potreby až po umenie. Určenie gýču je z veľkej časti subjektívne.*“ [29]

„*Gýč využíva obľubu určitých námetov a motívov v tradičnom i módnom podaní. Zväčša sa prejavuje nízkym nárokom na umelecký ako i abstraktno-logický úsudok jeho potenciálneho prijímateľa. Podmienkou vzniku gýču je preberanie postupov a myšlienok, ktoré sami o sebe síce majú zmysluplnú históriu, ale zlepené sú dohromady spôsobom, ktorý výslednému dielu nedodáva žiadnu pridanú hodnotu. Gýč nemá schopnosť tradovať pôvodné umelecké prvky a takisto nedokáže vytvárať ani avantgardné umelecké prejavy.*“ [29]

e.1.2.

VIDIEK

Ak chceme vymedziť priestor o ktorom sa budeme zaujímať, je základnou otázkou definovať pojem „vidiek“ a to podľa rôznych hľadísk: urbanisticko-architektonického, geografického, sociálneho, ekonomického, historického, administratívneho a štatistického.

Obr. 4. Hustota osídlenia s rozdelením na mestské a vidiecke obce a regióny podľa OESD a EUROSTAT

Z urbanisticko-architektonického pohľadu je vidiek priestorom, ktorý zahrňuje jednak vidiecke sídla: dediny, osady a samoty, ale i bezprostredne susediacu krajinu, ktorá je týmto sídlom užívaná. Jedná sa o tzv. kultúrnu krajinu, teda takú v ktorej sú pestované kultúrne plodiny prípadne chovaný dobytok. Pre jednotlivé typy vidieckych sídiel v súčasnosti prevláda administratívne (legislatívne) pomenovanie „obec,“ ktorá môže zahrňovať i viacero oddelených menších sídiel. Obec je vymedzená ako základná územná jednotka verejnej správy, je v nej volené zastupiteľstvo a starosta, ktorí v samostatnej pôsobnosti spravujú svoje vymedzené katastrálne územie.

Štatisticky podľa počtu obyvateľov je na Slovensku za vidiecku považovaná obec, ktorá nepresahuje 2000 obyvateľov a ktorá nie je mestom. Na Kysuciach sú obce s počtom obyvateľov nad 2000 časté, dokonca presahujú 5000 obyvateľov (Oščadnica 5701 ob. Raková 5287 ob. Skalité 5208 ob., zdroj:[14], 2012), čo je považované za krajnú hranicu pre udelenie titulu mesto. V týchto obciach ale prevažuje riedka nízkopodlažná

zástavba rodinných domov a tak ich z urbanistického hľadiska nemožno označiť za adeptov pre získanie tohoto štatútu.

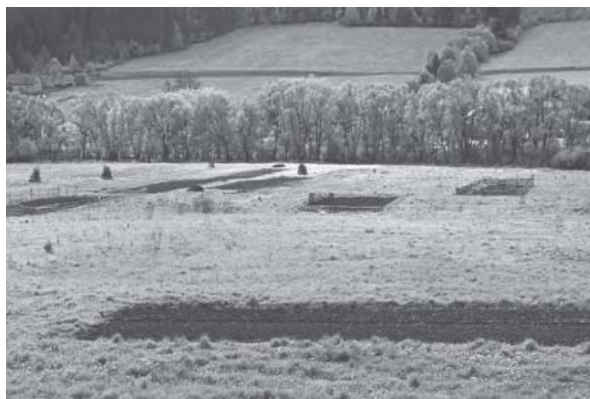
Historicky mali mestá oproti vidieku väčší význam so zvláštnym právnym postavením. Získavali mestské práva, právo trhu, boli a sú ďalej kategorizované. V okrese Čadca tak administratívne žije vo vidieckych obciach 58% obyvateľov, v okrese Kysucké Nové Mesto 54% obyvateľov.

Podľa metodiky OESD [33], založenej na kritérii hustoty obyvateľstva s hraničnou hodnotou 150 ob./km² (v metodike EUROSTAT [33], je kritériom 100 obyvateľ ob./km²) sú oba okresy pokladané za významne vidiecke regióny. Toto vymedzenie, vzniklo z potreby jednotného vymedzenia vidieckych regiónov v Európskej únii. Nezohľadňuje ale veľkosť katastra, ktorá je pri určovaní hustoty zásadná. V Okrese Čadca podľa metodiky OESD žije 40% obyvateľov a v okrese Kysucké Nové mesto 33% obyvateľov vo vidieckych obciach.

V predindustriálnej dobe sa za dedinské sídlo označovala každá obec, ktorej sa prevažná časť obyvateľstva venovala poľnohospodárskej produkcii. Ak by sme posudzovali obce podľa tohto kritéria dnes, za vidiečanov by sme mohli označiť 5% obyvateľov

(v okrese Čadca 6,3% zamestnaných v agrárnom sektore, v okrese Kysucké Nové Mesto 3,8 %, zdroj: [11], 1997). Toto číslo ale nezahŕňa prácu venovanú poľnohospodárskej činnosti mimo pracovný pomer (voľno-časové aktivity, produkcia pre vlastnú spotrebu). Podľa danej definície a výskumu realizovanom v období 2009-2012 je ale zjavné, že vidiek s touto charakteristikou na Kysuciach neexistuje alebo zaniká. V poslednej dobe sa ale vyskytujú nové formy užívania krajiny, ktoré využívajú jej zdroje, a tou je hlavne rekreácia. Ak za vidiek pokladáme osídlenie s primárnou väzbou na krajinu, môžeme do týchto aktivít zaradiť aj túto činnosť. Niektoré typy, ako agroturistika, sú s vidiekom priamo spájané, väčšina z nich ale skôr než vidiecke vytvára iné špecifické typy prostredia: rekreačné areály a turistické oblasti.

Podľa inej ekonomickej definície „vo vidieckom sídle väčšina ľudí pracuje mimo toto sídlo.“ [15] Toto hľadisko podľa zistených pracovných príležitostí, vidiecke obce na Kysuciach splňujú. Definícia ale platí aj pre obytné satelity, Urban sprawl, ktoré za vidiecke označiť nemožno.

Obr. 5. Poľnohospodárske využitie krajiny ubúda, Turzovka (foto: Milan Šuška)

Obr. 6. Rekreácia – nová forma užívania krajiny, Svrčinovec (foto: Milan Šuška)

Geograficky a urbanisticky je vidiek definovaný riedkou, nízkopodlažnou zástavbou prevažne rodinných domov a hospodárskych stavieb s výrazným podielom zelene. Stavby sú bez obchodného prízemnia. Toto vystihuje podobu obcí na Kysuciach aj keď hlavne v centrách tých najväčších vznikajú priestory a zástavba mestského typu, často nasledovaná predošlými socialistickými zásahmi.

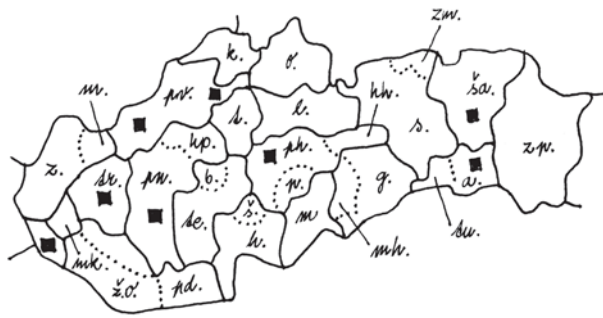
Vidiecke sídlo je po sociologickej stránke od mesta rozlíšené iným životným štýlom, úzkymi sociálnymi kontaktmi (ľudia sa navzájom poznajú), prirodzenou spoluúčasťou a sociálnou kontrolou. Vplyvom pomešťovania sa v mnohých oblastiach životný štýl zmenil a toto neplatí len o novej zástavbe a prísťahovalcoch z mesta. Z literatúry, pozorovaní ale i vlastných rodinných skúsenosti sa jedná i o starousadlíkov, ktorých životný štýl sa prispôsobuje novým vzorom a následne sú prestavované i obydlia a záhrady.

Podľa uvedeného, veľká časť súčasného osídlenia Kysúc nie je ani mestom ani vidiekom. Tento priestor sa dá označiť za postagrárny vidiek a urban sprawl a za krajinu ponechanú prírodnej sukcesii. Väčšina obcí je súčasťou živelne rastúcej mestskej aglomerácie, ktorá obsahuje zvyšky drobných hospodárstiev, chalupárskych i rekreačných oblastí, väčšie výrobné, obytné sídliská, nákupné centrá. Kým vidiek v blízkosti miest zažíva výrazný stavebný rozvoj a premenu, vidiek v okrajových oblastiach sa vyľudňuje. „Obnova poľnohospodárstva, ako pracovnej príležitosti, a tým aj obnova vidieka nie je realizovaná.“ [12]

e.1.3.

REGIÓN

Na začiatku by sme si mali vymedziť kúsok krajiny nazývaný Kysuce a definovať, regióny z ktorých je poskladaná mozaika Slovenska. „Tie najstaršie tradičné oblasti, alebo kultúrne regióny majú základ v administratívnom rozdelení žúp v Uhorsku.“ [16] Oveľa silnejší vplyv na ich formovanie ale zohrala topografia, či už pohoria alebo neprekonateľné vodné toky, ktoré krájali územie na prirodzené časti v ktorých

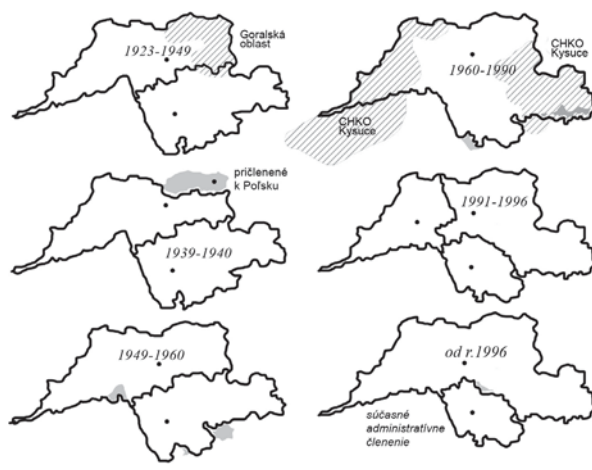

Obr. 7. Mapa tradičných regiónov Slovenska (kresba Milan Šuška)

sa vytvorili centrá osídlenia. V okolí veľkých miest, ako Bratislava, však takéto tradičné oblasti nevznikli. Tradičné regióny alebo oblasti sú prevažne geograficky vymedzené územia s existenciou regionálneho povedomia jej obyvateľstva. Ich hranice nie sú často jasné, historicky sa spresňovali alebo ďalej členili aj podľa toho, ako bola podporovaná ich identita.

Súčasná technická možnosť ale tradičné bariéry rušia a s nimi miznú aj lokálne tradície. Členenie na regióny tak už nevychádza z potreby obyvateľstva, je ale spoločenským pozadím, ktoré sa vyvíjalo tisíce rokov a základom kultúrnej identity.

Každý región má svoje jedinečné špecifické parametre: spôsob osídlenia, ľudovú slovesnosť, topografiu, prírodné zložky, symboly a architektúru. Podľa týchto parametrov je, alebo v minulosti bolo, možné charakterizovať o aký región sa jedná.

Obr. 8. Historické členenie regiónu Kysuce a jednotlivé podoblasti (kresba Milan Šuška)

e.1.3.1.

REGIÓN KYSUCE

Región Kysuce je jeden z najmladších historických regiónov Slovenska. Nachádza sa na severe Žilinského kraja ohraničený štátnou hranicou Českej a Poľskej republiky. Región dostal pomenovanie podľa rieky, ktorá ním preteká. Ku Kysuciam sa niekedy, na základe ľudovej slovesnosti, začleňuje aj Terchovská dolina na sever od pohoria Malej Fatry a oblasť Podjavorníkov s kopaničiarskym osídlením, zahrnutá v CHKO Kysuce. V dnešnom pojmání je región rozdelený do dvoch okresov: Čadca a Kysucké Nové Mesto. Oblasť výskumu a záujmu dizertačnej práce, je preto obmedzený na tieto dva okresy.

Samotné Kysuce sa podľa regionálneho povedomia delia na podoblasti: Dolné Kysuce s jasným centrom v Kysuckom Novom Meste, Bystrickú dolinu a Horné Kysuce s centrami v Turzovke a v Čadci. Vlastnú identitu je možné sledovať v goralskej oblasti Jablunkovského Medzihoria a v okolí Turzovky.

Tak ako neexistuje jednotný kysucký kroj, každá dolina i obec mala svoje špecifiká, nedá sa ani jednoznačne označiť typický tradičný kysucký dom. Podľa rôzneho spôsobu osídľovania, je veľký rozdiel medzi domom z Dolných Kysúc a Horných Kysúc, rovnako tak domy stavané v údolnej obci vyzeral inak ako dom na kopaničiach i keď v tej istej obci.

e.1.4.

LOKÁLNA ARCHITEKTÚRA

„Ľudová architektúra je prejav stavebnej činnosti s charakteristickými znakmi podľa oblasti, stavaná zväčša svojpomocne.“ [3] Mnohé objekty ľudovej architektúry sú pamiatkovo chránené, dokonca ako svetové kultúrne dedičstvo UNESCO.

„V histórii platilo nepísané pravidlo jednoty. Domy sa stavali výhradne z miestnych stavebných materiálov, miestne ťaženého kameňa, dreva či hliny, dostupnou stavebnou technikou a nadobudnutými schopnosťami a zručnosťami. Výsledkom bol harmonický súlad stavieb s krajinou, z ktorej rástli. Súčasne spoločenstva domov vytvárali jeden celok, pritom každý dom bol jedinečný, osobitý podľa potrieb svojho majiteľa, prispôsobený terénu a situácii, ale v rámci možností vymedzených materiálom, technikou a dobou. Tak vznikli v skalnatej krajine harmonicky zasadené stredomorské kamenné mestá, rovnako ako drevené chalupy na svahoch Beskýd a Javorníkov.“ (Šárka Vomelová, 2013) Pôvodná architektúra vychádzala vždy z miesta, jej podoba bola utváraná podľa lokálnych znalostí a etických pravidiel, a preto bola vždy vrcholne kontextuálna. Materiál bol odoberaný priamo z okolia, kam sa po dožití stavby opäť vrátil. Pôvodná architektúra je krásna, kvalitná a trvalá, splyva s prírodou v harmonický celok a nikdy nepôsobí cudzo. „Taká architektúra prispieva k duševnej pohode svojich obyvateľov, pretože im poskytuje pocit spolupatričnosti a zrozumiteľnosti.“ [4]

V každej krajine sa vyvinula ako originál. „Japonský kláštor má výrazné presahy striech, široké verandy, dvere i okná prakticky cez celú svetlú výšku podlažia. Stavba je vyzdvihnutá o niekoľko centimetrov nad zem. Forma tamojšej architektúry je ovplyvnená snahou regulovať horúce avšak vlhké a daždivé podnebie, preto je zameraná na vetranie a vylúčenia vlhkosti.“ [39] Bungalov, u nás toľko obľúbený typ domu, je racionálnou odpoveďou pre podmienky tropických dažďových pralesov a monzúnov. V suchej krajine Stredomoria a v púšti s veľkým výkyvom teplôt majú domy masívne steny a malé okná, ktoré poskytujú počas dňa tieň. Strechy majú malý sklon, alebo sú ploché. Počas chladných večerov strešná terasa sála teplo a môže sa na nej odohrávať večerný život. Dekoratívne mreže v oknách islamskej architektúry boli navrhnuté tak, aby prepúšťali svetlo, ale aby počas obedných hodín nedochádzalo k prehrievaniu stavby. „Na juhu Európy sú často používané átriové domy, pergoly, úzke uličky a podlubia

poskytujúce útočisko pred slnkom. Na severe sú domy skôr úkrytom pred dažďom, snehom a vetrom.“ [40] Čím viac zrážok a snehu, tým sú aj strechy strmšie. Zo strmej strechy odteká voda rýchlejšie a vďaka väčšiemu uhlu má jej konštrukcia vyššiu únosnosť, výnimkou z pravidla je Alpská oblasť. „Bola ovplyvnená rímskou kolonizáciou, preto sú tam strechy s nízkym sklonom a korytkovou krytinou. V Škandinávii za nízky sklon môžu krátke kmene stromov, ktoré v studenej tundre a tajge dorastajú do nižších výšok. Kvôli snehu sú domy a vstupy vyzdvihnuté vysoko nad terén.“ [3] Domy s trstinovou strechou v povodí Dunaja boli stavané kolmo k ceste a stodoly hlboko v dvoje s medzerami práve tak veľkými, aby v prípade vypuknutia požiaru nepreskočila iskra zo strechy na susednú stavbu. Až nové typy nespalnej krytiny umožnili aby sa mohli domy rozširovať a prestavovať do dnešnej podoby súvislej radovej zástavby so strechou orientovanou pozdĺžne k ceste.

e.1.5.

REGULÁCIE

Kapitalizmus je ekonomický systém založený na slobodnej výmene tovarov a služieb, riadených „neviditeľnou rukou trhu.“ V protiklade k nemu stojí riadené hospodárstvo socializmu, ktorý riadi a reguluje spoločnosť z hora. Demokracia ale nie je len ekonomický systém, je to „forma spoločenského a politického usporiadania, kde každý jedinec je pánom svojho vlastného osudu i osudu celého spoločenstva a v ktorom sloboda jedného človeka končí tam, kde začína sloboda druhého.“ [41] V zahraničí je okrem slobody viazaná nepísanými zásadami ako i tradíciami. Tie môžu byť postupne prehodnocované a pri všeobecnej vôli i dôvodom regulácií. Tradície v postsocialistických krajinách boli ale v minulosti značne pretrhané, odsunuté do sféry histórie, zo života do dotovaných skanzénov a folklórnych súbo-rov.

Regulácie sú priamou intervenciou do územia vo verejnom záujme, čo môže byť v protiklade s ovládaním „trhu neviditeľnou rukou,“ a to súborom pravidiel alebo vplyvom verejnej správy, či autoreguláciou.

Regulácie sú vnútorné, (autoregulácia: normy chovania každého jednotlivca, nastavené spoločnosťou v ktorej je vychovávaný a ktorá zdieľa určité hodnoty) a regulácie vonkajšie, ktoré kladú požiadavky na chovanie ľudí zhora, legislatívnymi prostriedkami, architektonickými prostriedkami či cenovou politikou.

Regulácie sledujú určité ciele spoločnosti. V prípade územného plánovania bývajú ustanovené za účelom obmedzenia negatívnych a podpory žiaducich javov: zvýšenia kvality prostredia, zachovania alebo vytvorenia nových charakteristík, hodnôt či tradícií. Rozvoj obcí je usmerňovaný dokumentmi: stavebný zákon a záväzné normy, územný plán obce, regulačný plán, územné štúdie, vyhlášky a nariadenia, či vyjadrenia dotknutých orgánov. Územné plány sa snažia regulovať rozmach domov z katalógov požiadavkami na sklon strechy a výšku hrebeňa. Takéto regulácie majú ale často rozporuplný vplyv na kvalitu architektúry či územného rozvoja. V zahraničí vznikajú hodnotné súbory, ktoré zapadajú do krajiny, ktoré by pri konvenčnom nastavení regulácií vzniknúť nemohli. Systém ochrany krajinného rázu môže rovnako viesť k odmietnutiu kvalitného projektu, podobne ako sa to deje pri pamiatkovej ochrane.

Regulácie rozlišujeme na mäkké a tvrdé formy. Tvrdé regulácie sú jasne daným súpisom podmienok, ktoré sa ale ohľadom kvality a invencie hodnotia veľmi ťažko. Môžu fungovať len na základe spočítateľných údajov, často sú vnímané ako zvyšovanie administratívnej záťaže. Metódami mäkkej regulácie sú vzdelávanie a motivácia či dobrý dizajn. Sú prirodzenejšie ale i behom na dlhú trať. Príkladom je „Litomyšľský zázrak,“ kde kvalitné príklady verejných stavieb realizovaných mestom Litomyšľ viedli k zvýšeniu kvality novej súkromnej výstavby. Modernizácia na vidieku prirodzene prebieha „metódou napodobovanie susedov“. Dobré príklady sú spontánne kopírované a preberané.

Regulácie nemôžu existovať bez vízie obce. Vízia je jasne zhmotnený cieľ, ktorý môže byť chránený regulačnými obmedzeniami.

LEGISLATÍVA

Územné plány obcí poskytujú kvantum rozvojových plôch, čo vedie k plytvaniu pôdy, obmedzeného a nevratného zdroja. Tento proces je podporovaný obcami prostredníctvom účelovo spracovaných územných plánov. Vďaka globálne ekonomickým vzťahom sa poľnohospodárska krajina mimo intravilán využíva ako najlacnejšie územie pre individuálnu výstavbu rodinných domov. Obce usilujú o nových obyvateľov, ktorí predstavujú vyššie príjmy obce *„daň z nehnuteľnosti, daň z príjmu fyzických osôb OSVČ (záleží od trvalého pobytu, ktorý si však novousadlíci často nechávajú na tzv. „dobrej adrese“ vo veľkých mestách), kapitálové príjmy ak obec vlastní pozemky, rastúce obce majú väčšiu šancu dosiahnuť na dotácie z fondov EU...“* (Markéta Doležalová, [42])

Avšak pre obce znamená nová zástavba aj finančnú záťaž. *„Nízka hustota novej zástavby má vysoké nároky na vybudovanie, údržbu, opravu a prevádzku technickej infraštruktúry. Samostatne stojace rodinné domy, oproti radovým, predstavujú pre obec dvojnásobne vyššie náklady.“* (Hnilička, [26])

V podrobnosti územných plánov (ÚP) obce sa nie je možné venovať spôsobu zástavby ani verejným priestranstvám. Logickým nadviazaním na ÚP obce je ÚP zóny, ktorý sa venuje problematike formy zástavby. Jeho vyhotovovanie nie je zo zákona záväzné, pre obce predstavuje zdĺhavý a nákladný proces, a preto sa bohužiaľ nerealizuje.

Spôsob výstavby prvotne reguluje stavebný zákon. Problémom slovenského stavebného zákona je, že nerozlišuje medzi mestským a vidieckym prostredím. Táto unifikácia pravdepodobne pretrváva ešte zo socialistickej ideológie. Platná legislatíva je tak uplatňovaná všeobecne v každej situácii bez rozdielu mierky a bez vzťahu k tradičným zastavovacím systémom. Odstupové vzdialenosti, ktoré reagujú na problémy miest z 19. storočia (zlé hygienické podmienky, preľudnenosť, znečistenie, nedostatok zelene) nereflektujú problémy súčasného urbanizmu (suburbanizácia, ekologická mobilita, polyfunkčnosť...) a znemožňujú vznik tradič-

nej zástavby, kultúrne overených priestorov alebo iného rozumného osídlenia. Fakt, že je najjednoduchšie umiestniť stavbu v prieluke typickej hanáckej návsi 3 m od cesty a 2 m od susedných pozemkov podporuje šírenie anonymných „katalógových“ domov bez rešpektu k duchu miesta či k topografii. Získať výnimku je náročný proces. Napríklad novostavba RD na hranici pozemku je závislá od súhlasu suseda, existujúcej urbanistickej štúdie alebo výkladu zákona stavebným úradom. V území je potrebné rešpektovať diferencovaný prístup podľa jednotlivých typov zástavby a nie je možné ho generalizovať stanovením jednotnej plošnej regulácie zástavby stavebným zákonom.

Podľa stavebného zákona *„Územné plánovanie... f) rieši umiestňovanie stavieb a určuje územno-technické, urbanistické, architektonické a environmentálne požiadavky na ich projektovanie a uskutočňovanie...“* (ZÁKON 50/1976 Zb. oddiel 1 § 2, ods. 1 [43])

Nejednoznačné ale je, ktorého stupňa územnoplánovacej dokumentácie sú architektonické regulácie obsahom. *„V záväznej časti územnoplánovacej dokumentácie sa schvaľujú zásady a regulatívy... b) v obci... ochrany a využívania... kultúrno-historických hodnôt ... starostlivosti o životné prostredie..., c) v zóne... začlenenia stavieb do okolitej zástavby, ... a do ostatnej krajiny.“* (ZÁKON 50/1976 Zb. oddiel 1 § 13, ods. 3 [43])

Architektonické požiadavky na vzhľad stavieb stavebný zákon konkrétne neustanovuje v žiadnom stupni územnoplánovacej dokumentácie, ale zároveň ani nevylučuje ich uplatňovanie v územnom pláne obce ani v územnom pláne zóny. Rozdiel je v mierke, ÚP obce rieši regulatívy pre celú oblasť, štvrť alebo blok, ÚP zóny pre konkrétne objekty. Stavebný zákon ale pre malé obce umožňuje v ÚP obce väčšiu podrobnosť. *„Ak ide o obec s menej ako 2 000 obyvateľmi, ktorej územie nie je riešené spoločným územným plánom obcí podľa odseku 3, môže byť územný plán obce spracovaný s podrobnosťou územného plánu zóny...“* (ZÁKON 50/1976 Zb. oddiel 1 § 11 ods. 4 [43]) Táto možnosť je však v regióne Kysuce

nevyužívaná. Žiadna obec nemá realizovaný územný plán obce v podrobnosti ÚP zóny. Väčšina vidieckych obcí na Kysuciach limit 2000 obyvateľov výrazne prekračuje, prípadne sú katastre obcí veľmi rozsiahle a zložené z množstva roztrúsených osád, čo je z dôvodu rozmerov tlačených plánov problematické.

V konkrétnych územných plánoch sa ale vyskytujú príklady architektonických regulácií, ako výška hrebeňa či atiky, tvaru a sklon strechy (ÚP Čadca, 2007, [44]) prípadne farba strešnej krytiny a podoba garáží (ÚP Stará Bystrica, [45]). Striktnejšie požiadavky ako v západných krajinách na druh materiálu, farebnosť a vzhľad fasády, na proporcie, orientáciu štítu, vyhotovenie detailov, vzhľadu plotu a podobne, nie sú v regióne Kysuce známe.

Nepriamym nástrojom ovplyvňovania môže byť „komunikácia s hlavnými aktérmi procesu výstavby, ktorá môže značne ovplyvniť umiestnenie a vzhľad budúcej stavby. Obec môže prostredníctvom tohto nástroja predísť možným konfliktom medzi rôznymi záujmami v území neefektívnemu využívaniu územia, nespokojnosti miestnych obyvateľov a sporom so stavebníkmi a investormi.“ [42] „Pozemky vo vlastníctve obce predstavujú významný ekonomický nástroj, prostredníctvom ktorého môže zastupiteľstvo obce ovplyvňovať rozvoj obce a podobu stavieb v nej.“ [46] Dobrú prax s týmto nástrojom ukazuje mesto Litomyšl, ktoré od investorov pri predaji pozemkov vyžaduje vysokú architektonickú úroveň.

Obce a stavebné úrady môžu ovplyvňovať podobu stavieb počas územného a stavebného konania. „Dotknuté orgány v konaniach podľa tohto zákona chránia záujmy... (napr. o vplyvoch na životné prostredie) v rámci svojej pôsobnosti najmä tým, že majú právo nazerať do spisov, podávať záväzné stanoviská (...) zúčastňovať sa na ústnom pojednávaní a miestnej obhliadke a vykonávať so stavebným úradom spoločné úkony podľa tohto zákona.“ (ZÁKON 50/1976 Zb. § 140a ods. 3 [43]) Architektonické a urbanistické požiadavky však zákon nekonkretizuje a obciam tak chýba

akákoľvek opora v legislatíve. Problémom je aj kvalita úradníkov stavebných úradov, ich kvalifikačné predpoklady nie sú zaručené.

CHKO i Obec ako dotknutý orgán môžu uplatňovať požiadavky na stavby v rámci územného konania na základe Zákon NR SR o ochrane prírody a krajiny a príslušných vyhlášok. To ale predstavuje nepredvídateľný zásah do už naplánovaného zámeru investora spracovaného projektantom a môže byť dôvodom, prečo dotknuté orgány nejdú do konfliktu a záväzné stanoviská nestanovujú žiadne architektonické požiadavky, čím ale zároveň zanedbávajú zákon a hlavne zverenú ochranu krajiny. Domnievam sa, že by v dnešnej situácii pomohlo jasné stanovenie požiadaviek na stavby, napríklad po vzore *Územní studie Šumava* [6], v kde sú podmienky projektantom vopred známe.

e.2.1.

PRÁVNA OCHRANA CHKO KYSUCE

Vyhláška MK SSR č. 68/1984 Zb., ktorou bola zriadená CHKO Kysuce, popisuje spôsob ochrany takto: „Účelom vyhlásenia oblasti je ochrana a zveľadovanie prírody, prírodných hodnôt a krajiny s rozptýleným osídlením vo vzťahu k rozčlenenému lesnému a poľnohospodárskemu pôdnemu fondu, zabezpečenie jej optimálneho využívania so zreteľom na všestranný kultúrny, vedecký, ekonomický, vodohospodársky a zdravotno-rekreačný význam.“ [31], ďalej upravuje najmä územie mimo intravilán obcí. „Na území oblasti možno len po dohode s orgánmi štátnej ochrany prírody: f) mimo intravilánu obcí budovať stavby akéhokoľvek druhu...; g) vykonávať také stavebné zásahy na doterajších stavbách, najmä na objektoch ľudovej architektúry, ktorými sa podstatne zmení architektonický charakter a vonkajší vzhľad stavieb a ich areálov...“ [31]

Rozsah vykonávania činností na území celej CHKO vyhláška vymedzuje: „c) výstavba sa realizuje podľa schválenej územno-plánovacej dokumentácie so zrete-

lom na zachovanie neurbanizovaných priestorov pôvodného prostredia. Pri projektovaní a výstavbe treba prihliadať na charakter krajiny a používaný materiál. Výstavba chat na rekreáciu, stavieb na dočasné ubytovanie vrátane podnikových zotavovní, chatových táborov, priestorov vyhradených na stanovanie, autokempingov, parkovísk, lyžiarskych výťahov a vlekov a iných funkčných zariadení 3) sa povoľuje len v priestoroch vymedzených orgánmi územného plánovania so súhlasom orgánov štátnej ochrany prírody a ostatných orgánov štátnej správy, ktorých sa to týka, na podklade schválenej územno-plánovacej dokumentácie, ako i uznesením rady príslušného okresného národného výboru o schválení rekreačnej oblasti;“ [31]

Podľa zákona NR SR č. 287/1994 Z.z. NR SR o ochrane prírody a krajiny je účelom ochrany v chránenej krajinnej oblasti okrem iného „charakteristický vzhľad krajiny alebo špecifické formy historického osídlenia.“ [30] Forma ochrany a prípadných sankcií nie sú ďalej špecifikované. V CHKO sa súhlas orgánu ochrany prírody vyžaduje na „c) terénne úpravy meniace tvary reliéfu a zmeny vo využití pozemkov, i) osádzanie reklamných tabúl a zariadení a vylepovanie plagátov v obciach mimo miest vyhradených orgánom ochrany prírody,“ [30]

Na území platí ochrana drevín. „Obce sú povinné zabezpečiť výsadbu drevín na vhodných obecných pozemkoch; uprednostňujú pritom najmä geograficky pôvodné a tradičné druhy.“ [30]

Prístup do krajiny a priestupnosť definuje vyhláška takto: „Každý má právo pri rekreácii, turistike a obdobnom užívaní prírody na voľný prechod cez pozemky vo vlastníctve štátu, obce, právnickej osoby alebo fyzickej osoby, ak tým nespôsobí škodu na majetku alebo zdraví inej osoby. Je pritom povinný rešpektovať práva a oprávnené záujmy vlastníka (správcu, nájomcu) pozemku, ako aj podmienky ochrany prírody a krajiny,“ okrem: „zastavané pozemky alebo stavebné pozemky, dvory, záhrady, sady, vinice, chmelnice, lesné škôlky a zverníky. Orná pôda, lúky a pasienky sú z práva vylúčené v čase, keď môže dôjsť k poškodeniu porastov alebo pôdy, ako aj vtedy, keď sa na nich pasie dobytok.“ [30]

„Pri oplocovaní pozemku, ktorý nie je vylúčený z práva voľného prechodu, zabezpečí vlastníka (správca, nájomca) pozemku technickými alebo inými opatreniami možnosť voľného prechodu na vhodnom mieste pozemku.“ [30]

Počas výskumu na Kysuciach a v CHKO Kysuce, sme objavili mnoho protikladov. Narazili sme na zahatené chodníky medzi osadami, parkové úpravy vidieckych námestí a ich zadĺženie, „milionárske štvrte“ s masívnymi terénnymi úpravami, necitlivé prestavby zrubov a podobne. Je zreteľné, že zákon nie je rešpektovaný a orgán ochrany prírody v úlohe jeho zástancu zlyháva. Dôvodom môže byť chýbajúce vzdelanie a neznáme, zabudnuté, nešpecifikované, hodnoty osídlenia a architektúry, ktoré majú byť v území ochraňované.

e.2.2.

NOVÝ STAVEBNÝ ZÁKON 2014

Novinkou v pripravovanej novele stavebného zákona je pojem *zastavovacie podmienky*. „Zastavovacími podmienkami je súbor záväzných regulatívov vyjadrených slovne, číselne a graficky, ktoré vyjadrujú prípustné podmienky a obmedzujúce podmienky zastavania pozemku, a konkrétne architektonické a urbanistické požiadavky na zastavanie stavebného pozemku a na umiestňovanú stavbu.“, ktorý obsahuje: „a) uličnú čiaru, (...) i) určenie základných architektonických prvkov, najmä tvaru strechy a fasády stavby vzhľadom na okolité stavby,“ (Návrh stavebného zákona § 8 [47], 2014)

Zákon bude konkretizovať a zaraďovať architektonické požiadavky do stupňa dokumentácie: *zastavovací plán* [47]. Zastavovací plán bude povinne zhotovený na podklade katastrálnej mapy pre rozvojové územia nad 3ha. Nahradzuje rozhodnutie o umiestnení stavby, z čoho si zákonodarcovia sľubujú skrátenie postupov pri výstavbe. Splnenie zastavovacích podmienok sa potom

preskúma počas stavebného konania. Požiadavky by teda mali byť v niektorých lokalitách známe vopred.

Ak pre lokalitu nebude vytvorený zastavovací plán, zastavovacie podmienky určí stavebný úrad počas územného konania. Navyše obec ako dotknutý orgán bude môcť na základe dokumentu *strategický regulatív* [47], (čo bude základná rozvojová vízia obce) uplatňovať ďalšie podmienky. Tie budú záväzným podkladom na projektovú činnosť, na umiestňovanie stavieb a na povoľovanie stavieb.

Kým územné plány obcí v súčasnom pojatí slúžia hlavne ako nutný dokument pre stavebné povolenie a rozširovanie zástavby, z ktorého sa vytratil urbanizmus, zastavovací plán je konečne nástroj, ako do územného plánovania dostať prvky urbanizmu a architektúry. Tým, že obce nebudú povinné obstarávať zastavovací plán pre celé územie, budú rôzne parcely formované rôznymi procesmi a dokumentmi (ÚP obce, ÚP zóny, zastavovací plán, strategický regulatív, záväzné stanoviská dotknutých orgánov a zastavovacie podmienky). Hoci môžu byť nové spôsoby veľmi prospešné, návrh zákona nepredkladá systémové riešenie a zozložiť uje územné plánovanie. Problém vidím aj v tom, že zastavovacie podmienky na väčšine územia bude určovať úradník stavebného úradu, a teda osoba bez vyžadovanej kvalifikácie. V zahraničí sú pritom známe rôzne metódy územného plánovania, ktoré sú systematické a jednoduchšie než pripravovaný zákon.

f.

KYSUCE - ANALÝZA VIDIECKEHO PROSTREDIA

Nestačí len definovať a popísať súčasný stav vidieka, mnohé sledované javy, ktoré sa na vidieku odohrávajú dnes, majú korene v minulosti. Pohľad do histórie poslúži k objasneniu vývoja vidieckych sídiel a príahlej krajiny a pomôže definovať ich hodnoty, hodné zachovania a rozvoja. Poslúži nám tiež k pochopeniu súčasných procesov premeny.

Sídelné formy, pôdorys a obraz obce, typ obytného domu, ráz a umiestnenie hospodárskych budov, zodpovedajú jednotlivým etapám osídľovania a topografii. Podľa Bednárika [27] sú na Kysuciach rozoznateľné tri základné historické sídelné formy: sústredená, reťazová a rozptýlená – hromadná.

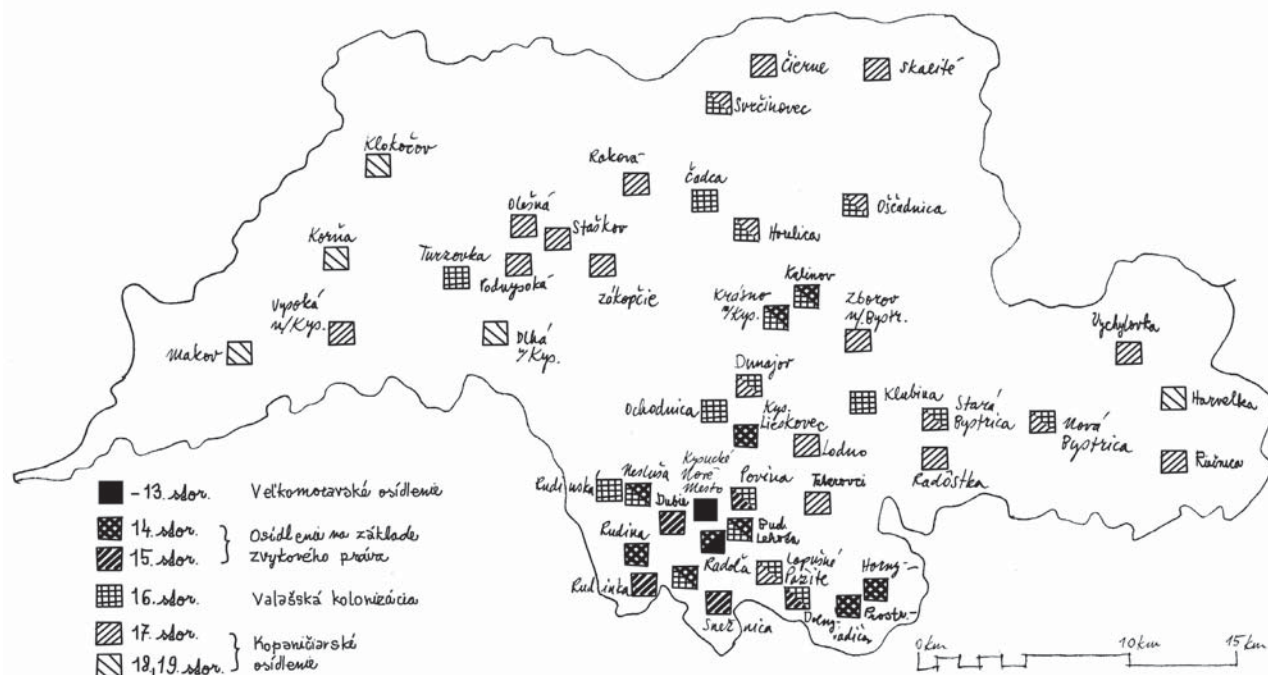
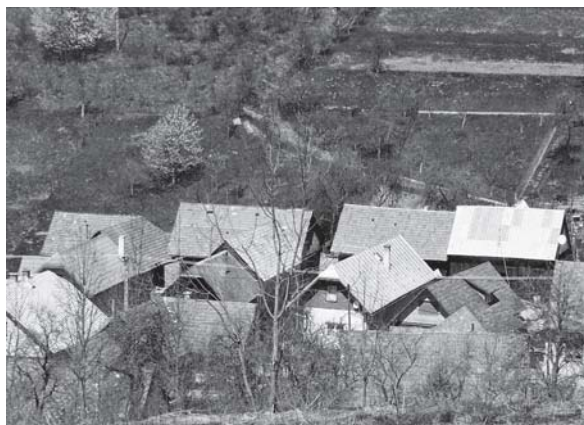
Obr. 9. Mapa osídľovania regiónu Kysuce (kresba Milan Šuška)

Obr. 10. Sústredný typ obce Horný Vadičov (foto: Jan Horký)

f.1.1.

OSÍDĽOVANIE A HISTORICKÝ VÝVOJ

V 13. až 15. storočí bola osídlená časť dolných Kysúc. Ostatné územie bolo pokryté lesmi a tvorilo hraničný pás medzi Rakúsko-Uhorskom a Poľskom. Vznikali sústredené typy obcí podľa *zvykového práva* (Právny poriadok, podľa ktorého „lokátor vybral vhodné miesto na usadenie a získal povolenie od majiteľa pôdy na vybudovanie príbytkov a pripravovali pôdu na hospodárenie.“ [10]). Prízemné domy majú dlhý pôdorys a často sú v tvare písmena L s dvorom orientovaným k ceste. Do ulice je otočená

obytná časť, na ktorú nadväzujú hospodárske stavby, prípadne stoja hospodárske stavby samostatne. Dom má do ulice štít a po dlhšej strane je vstup krytý gánkom (počenie). Skupiny domov tvoria v ulici pravidelný rytmus.

Obr. 11. Cholvárky - sezónne obydlie pastierov, 1020mn.m. Nový Bystrica - Brýzgalky (foto: Jan Horký)

V 15. a 16. stor. Kysuce osídľovalo valašské etnikum. „*Strečnianske a Budatínske panstvá začali povolávať valašské obyvateľstvo a umožňovali im osídľovanie a využívanie pôdy.*“ [28] Valašskí pastieri so svojimi stádami horského dobytku (ovce a kozy) hospodársky využívajú a spásajú horské lúky a pasienky, z čoho plynuli zisky pre majiteľa územia. V horách vytvárajú sezónne obydlia a na zimu sa zo svojich vysunutých pastvín - salašov vracali do údolných osád. Toto obyvateľstvo osídlilo najmä dolné Kysuce, neskôr vytváralo nové sídla. Domy v nich boli zhlukovite usporiadané. Charakteristické sú voľnejšie rozložené skupiny domov. V dolinách tvorili tzv. reťazové dediny s voľnou zástavbou, riedko rozložené v doline, s väčšími medzerami medzi jednotlivými usadlosťami.

Obr. 12. Zárubky (lány) Skalité (foto: Jan Horký)

V 17. a 18. storočí, keď sa valašské obyvateľstvo začína na miestach salašov, lesných a lúčnych kľčoviskách zaoberať okrem pasenia aj pestovaním poľnohospodárskych produktov zakladali tam trvalé sídla. Tak vznikol nový spôsob osídľovania: kopaničiarsky. Nové osady vznikali najskôr v údoliach na základe Valašského práva - Systémom dedičných zárubkov (nazývaných tiež lány), rovnobežne vymeraných pásov kolmo k ceste, na ktorých si osadníci stavali obydlia. „*Bol to nástroj ako si udržať stálych obyvateľov a zamedziť v ich ďalšej migrácii.*“ [28] S narastaním populácie sa lány pozdĺžne delili a vznikali na nich nové domy, prípadne sa delili podľa novej cesty. Na obživu tu však bola potrebná pôda väčších rozmerov. Nasledujúce kolonizačné vlny tak boli donútené postúpiť ďalej do vrchov. Pre ne je charakteristické rozptýlené osídlenie, samoty (lazy) a malé hromadné osady.

Obr. 13. Obhospodarované „hniezda“ kopanic. Oščadnica–Prední a Zadní Moskaľovci (foto: Milan Šuška)

„*Katastre jednotlivých obcí boli také rozsiahle, že výmery nemohli ísť v systéme zárubkov od jedného konca katastra k druhému. Zostávali tak kusy pôdy, vhodné na osídlenie a vytvorenie nových dvorov. Zakladateľom lazov boli dedinskí bezzemkovia, ale vznikali ako doplnkové gazdovstvá zakladané majetnejšími roľníkmi.*“ [28] V tomto období vzniklo na svahoch kysuckých Beskýd a Javorníkov vyše 900 kopanic a proces osídľovania bol prakticky dokončený. Okrem reťazového typu obce sú pre toto osídlenie charakteristické roztrúsené kopanice: samoty, lazy a usadlosti v pohoriach Javorníky a Kysucké Beskydy. Kopanice vznikali samovoľne, nedá sa hovoriť o pláne, ktorým by sa výstavba riadila. Obytné a hospodárske stavby

ale ovplyvňovala topografia, niekde sú orientované kolmo na vrstevnicu a k ceste, v inej osade rovnobežne, v ďalších sú obytné domy rovnobežne s vrstevnicou a hospodárske stavby kolmo, alebo sú domy v organických drúzach. Niekedy obklopuje skupina domov priestranstvo okolo starej lipy. Samoty často vytvárajú viac či menej uzatvorené dvory. Obce majú vplyvom horského prostredia a osídlenia v rámci valašskej a kopaničiarskej kolonizácie charakter rozptýleného osídlenia. Kopaničiarske domy sú charakteristické pološtítom a kamennou podmúrovkou, ktorá vyrovnávala terén.

Obr. 14. Zoskupenie domov vyzerá na prvý pohľad neplánovite bez akéhokoľvek systému. Na Mičkovom a v mnohých iných kopaničiach sú obytné domy stavané po vrstevnici a hospodárske stavby kolmo, takýmito zásadami prirodzené vznikali nestrojené kompozície usadlostí.

Raková - Mičkové (foto: Jan Horký)

V 20. storočí sa v údolných dedinách objavujú domy murované, ktoré vychádzajú z pôvodnej typológie zrubového domu. Výrazné zmeny nastali zánikom poľnohospodárstva po priemyselnej revolúcii, kedy veľké rodiny prestali byť závislé na obžive z pôdy. Industrializácia priniesla nové typové domy. Zmenila sa spoločnosť, vznikali

Obr. 15. Zástavba zo 70. rokov 20. storočia. Olešná (foto: Milan Šuška)

menšie individuálne rodiny, ktoré paradoxne obývali väčšie domy. Veľký stavebný rozvoj zažili Kysuce až v socialistickej ére.

V 70. rokoch začala početná družstevná i svojpomocná výstavba rodinných domov, kedy boli stavané typové domy podľa projektovej dokumentácie, v niektorých oblastiach až typické štvorpodlažné domy so sedlovou alebo rovnou strechou. Stavebný rozvoj bol riadený územným plánovaním na vytypovaných plochách. Okrem vzniku ucelených štvrtí boli nové typy domov realizované aj v kompaktných „sústreďených“ obciach, v reťazových obciach na tradične delených pozemkoch a dokonca i na kopaničiach v organických zhlukoch a to podľa rovnakej projektovej dokumentácie. Zmenila sa aj mierka zástavby, v obciach vyrastajú vysoké bytové domy, veľké školy, kultúrne, nákupné a zdravotné strediská a areály družstiev. Bytovky a kravíny mali negatívny vplyv na tradičnú siluetu dedín s dominantou vidieckeho kostola.

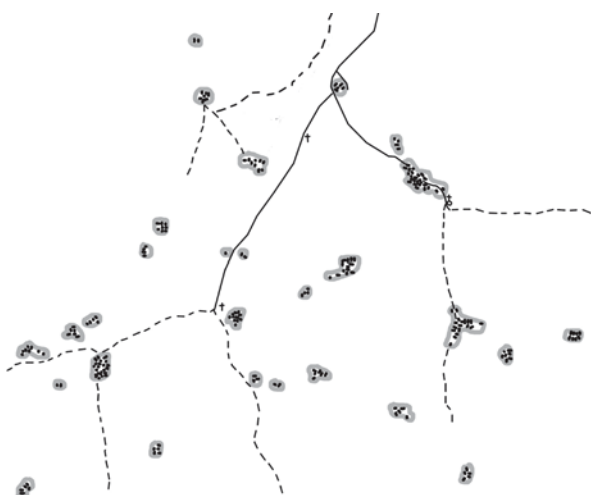
Kým v mestách vznikali sídliská, na vidieku sú to pravidelné štruktúry, skupiny rovnakých domov usporiadané pozdĺž cesty alebo do šachovnice s jasne orientovaným hrebeňom strechy alebo s podmienkou strechy rovnej. Jednotlivé funkčné zóny sú od seba oddelené.

Obr. 16. Súčasná zástavba Stará Bystrica (foto: Jan Horký)

Od 90. rokov začal proces suburbanizácie s novými stavebnými typmi. Štát prestal do značnej miery umelo udržiavať produkciu poľnohospodárstva na pomerne vysokej úrovni a poľnohospodárska výroba výrazne poklesla. Prestal byť regulovaný rozvoj sídelnej štruktúry a ovplyvňovaná kvalita architektúry. Viac než o ciele rozvoj sa jed-

ná o rozvoj živelný. Suburbánna zástavba je rovnako ako za socializmu oddelená, na monofunkčné štvrte. V minulosti si boli domy vždy veľmi podobné, dnes ale vznikajú domy rôznej kvality, rôznych proporcií, väčšinou realizované podľa komerčných katalógov s veľmi nízkou architektonickou a kultúrnou hodnotou.

Obr. 17. Príklad stavebného rozvoja obce Zákopčie, ktorá vznikla ako kopaničiarska obec. V 2. pol. 20. storočia boli zastavané údolia a vytvorené dnešné centrum obce, ktoré je ďalej rozvíjané. (kresby vznikli na podklade máp z roku 1914, III. vojenské mapovanie, a 2010: www.google.com)

f.1.2.

SÍDELNÁ ŠTRUKTÚRA A URBANISTICKÉ VÄZBY DNES

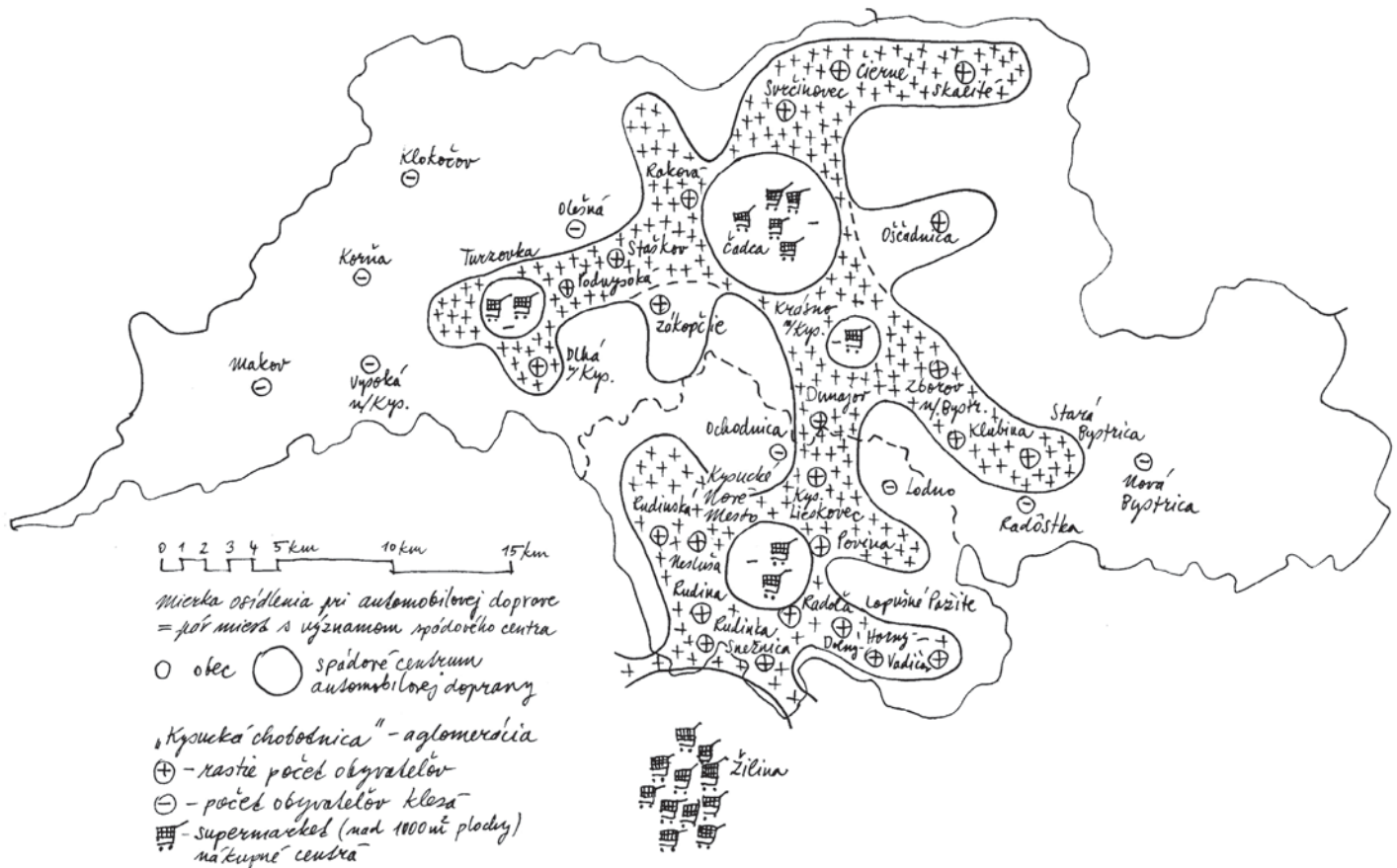
Väčšina obcí na Kysuciach je súčasťou živelne rastúcej mestskej aglomerácie, v ktorej sú vzťahy bývanie, práca, či nakupovanie medzi mestom a okolitými obcami navzájom previazané. Aglomerácia sa rozvíja vďaka rýchlej a individuálnej doprave. Vzťahy sú natoľko pomiešané, že uvažovať o rozvoji jednotlivých obcí či mesta samostatne je nemožné, pritom sa tak podľa zákonov deje. Usmerňovanie rozvoja mesta končí administratívnou hranicou, spolupráca s okolitými obcami chýba.

Počet obyvateľov regiónu je 126 000, nachádzajú sa tu štyri mestá: Čadca (25 564 ob.), Kysucké Nové Mesto (19 367 ob.), Turzovka (7 780 ob.) a Krásno nad Kysucou (6 964 ob.) a 33 obcí. Územie je administratívne rozdelené na okres Čadca a Kysucké Nové Mesto. Územím prechádza hlavná rozvojová osa medzi Žilinou a Ostravou a multimodálny koridor Gdaňsk – Varšava – Katovice – Žilina – Bratislava. Dve pätiny územia sú zahrnuté v CHKO Kysuce, jedná sa najmä o okrajové časti regiónu.

Kysuce možno podľa charakteru rozdeliť na hornú časť s reťazovou zástavbou pozdĺž hlavných cestných ťahov sprevádzanú kopaničiarskymi osadami roztrúsenými v horách, a na časť dolných Kysúc, ktorá je charakteristická obcami s jasnejším stredom a jasným ohraničením. Toto rozdelenie bolo založené historickým vývojom.

Dolné Kysuce sú osídlené v údoliach, okolo vodných tokov. Centrom je Kysucké Nové Mesto s dochovaným historickým jadrom. Obce sa rozvíjali zahusťovaním a neskôr rozširovaním pozdĺž cesty. Vývoj determinuje hlavne morfológia terénu s veľkým prevýšením.

Bystrická dolina je charakteristická reťazovou zástavbou striedavo po oboch stranách rieky Bystrica. Krásno nad Kysucou poskytuje najbližšie mestské zázemie.

Obr. 18. „Kysucká chobotnica“: Chobotnica vyznačuje oblasť, v ktorej rastie počet obyvateľov. Biele územie mimo chobotnice ako i jej centrálné časti (mesto Čadca, Kysucké Nové Mesto, Turzovka a Krásno nad Kysucou) sú oblasti, kde dochádza k úbytku obyvateľstva.

Horné Kysuce možno rozdeliť na západnú časť s centrom v Turzovke a východnú s centrom v Čadci. Severozápadná oblasť osídľovaná Goralmi z Poľska má svoj špecifický charakter. Väčšina obcí na horných Kysuciach (osídlená kopaničiarskym spôsobom so zárubkami) postupne zrástla do jednej spojitej poly-centrickej lineárnej štruktúry s uzlovými bodmi v miestach koncentrácie spoločenských centier obcí. Príkladom je 17 km dlhá sústava obcí Skalité, Čierne a Svrčinovec alebo 15 km dlhá kontinuálna zástavba obcí Makov, Vysoká nad Kysucou a Turzovka. Následný urbanistický rozvoj týchto sídiel je do šírky. Niektoré kopaničiarske osady postupne zanikajú alebo sa menia na chalupárske rekreačné kolónie. Lokalizácia priamo v prírode láka najmä obyvateľov z Moravy, Žiliny a Bratislavy, ktorí skupujú a opravujú staré domy, na rozdiel od miestnych obyvateľov, v tradičnom duchu.

Rozvoj automobilovej dopravy oslabil tradičné centrá obcí ako aj význam mestských centier. Najväčší gravitačný vplyv má v súčasnosti krajské mesto Žilina, zároveň niektoré rekreačné oblasti Kysúc tvoria záujmové územie pre toto 85 tisícové mesto. Uzlom verejnej dopravy je mesto Čadca. Najväčší urbanistický rozvoj zaznamenávajú ale obce v blízkosti Čadce a Žiliny v podobe bytovej a individuálnej rodinnej výstavby. Dôležitým faktorom pre rozvoj je hlavne vzdialenosť od centra mesta. Počet obyvateľov miest klesá, rozvoj tam predstavuje len výstavba supermarketov a komunikácií. Mestá a obce majú okrem obytnej funkcie aj funkciu pracovných centier. Obce vzdialené od centier, rozložené v krajine poskytujú rekreačné zázemie.

f.2.

VÝVOJ DOMU NA VIDIEKU

Obr. 19. Príklady lokálnej architektúry Kysúc
(kresba Milan Šuška)

f.2.1.

PÔVODNÉ (ĽUDOVÉ) STAVBY

Architektúra bola záležitosťou mestskej kultúry. Stavby na vidieku sa od slohovej architektúry vyvíjali oddelene, zmeny prebiehali silne konzervatívne a pomaly. Domy sa menili rôznymi vonkajšími vplyvmi, protipožiarnymi opatreniami alebo na Kysuciach valašskou kolonizáciou, ktorá priniesla nové prvky a stavebné typy. Tradičný vidiecky dom sa tak od stredovekého konceptu premenil len minimálne.

Pôvodné vidiecké domy nenavrhol žiaden architekt, boli formované večitými ľudskými skúsenosťami, prispôbované

klimatickým podmienkam, dostupným materiálom a každodenným potrebám obyvateľov. Tam, kde ľudia presne vedeli ako stavať, nebolo treba architekta.

Záujem o pôvodnú, ľudovú architektúru začal byť pre slohovú architektúru aktuálny až od 19. storočia, kedy sa prvýkrát využili prvky ľudových stavieb na mestskej a kúpeľnej architektúre. Silnelo národné povedomie a regionálne odlišnosti poslúžili k vyzdvihnutiu národnej identity. Najznámejším predstaviteľom bol Dušan Jurkovič. Vidiek sa však stal zdrojom inšpirácie aj pre mnohých ďalších secesných architektov.

V skanzene vo Vychylovke návštevníkov vždy zaujala poznámka, že drevenice nemali komín. Dym sa vypúšťal do podstrešia, kde konzervoval drevené šindle. Keď sa dymníky, ktoré ústili pod strechou, vymenili za murované komíny, nasledovala výmena krytiny za nespálnu a odolnejšiu. Snahou nebolo stavať nové domy inak, ale lepšie, a tak neustále vylepšovať prototyp. „Tým, že sa na domy začali používať rovné a dlhé smrekové trámy, vplyvom zosychania v väčšom dreve vznikali trhliny a deformácie. Aby sa tomu predišlo, začali sa na spodnej strane opatrovať pozdĺžnou ryhou.“ [3] Vytvorená ryha, vyrovnávala deformácie a trámy tak nepraskali.

Obr. 20. Spôsobu prestavby domu.
(kresba Milan Šuška)

Obytné zrubové domy z tesaných trámov boli až do polovice 20. storočia stavané z lokálne dostupných materiálov. Vyznačovali sa strohou architektúrou, sedlovou strechou, domy v údolných dedinách krytým gánkom pozdĺž domu a kopaničiarske domy položitom. Tie najstaršie na Kysu-

ciach boli jedno a dvoj priestorové, z ktorých sa vyvinul dlho používaný typ trojdielneho domu. Murované domy najprv kopírovali tvary verne známych zrubových domov, neskôr sa zväčšili do šírky a na poschodie, tak ako to umožňoval nový materiál. Dostupné sa stali rôzne farby a rozličné rozmery okien.

Domy na Kysuciach sú odpoveďou pre miestnu krajinu. Pece slúžili na prípravu jedla, ale i na vykurovanie celého domu, preto boli umiestnené uprostred dispozície. Sálavé teplo z nich je pre človeka tým najpríjemnejším spôsobom vykurovania. Naakumulované teplo vyžarovali dlho po tom, ako oheň vyhasol. Na vykurovanie sa využívalo aj živočíšne teplo. Vstup do malej izby pastiera v cholvátku (na salaši) viedol cez priestrannú stajňu pre dobytok, ktorá bola tepelným filtrom. Izby v obytných domoch

boli malé, svojim usporiadaním však stačili aj početnej rodine. Tým že sa umiestnili lavice po obvode izby, zmestilo sa sem početné osadenstvo. Okná domov boli malé z dôvodu úspory energie. Elektrifikácia v 19. storočí a rôzne moderné technológie nám ale umožnili na dokonalé koncepty pôvodnej architektúry zabudnúť. Vnútorň komfort obydli je zabezpečovaný inými spôsobmi než dobrou orientáciou, usporiadaním dispozície, či umiestnením verandy a pece v dome. Ale, za cenu vysokej spotreby energií, inštalácie nákladnej klimatizácie, spotrebovávania neobnoviteľných zdrojov na vykurovanie či produkciou značnej ekologickej záťaže. Hodnoty vlastnej ľudovej architektúry zostali po prevrate v roku 1989 zabudnuté a neodhalené. Dnes tieto princípy hľadá ekologická, solárna, energeticky úsporná či udržateľná architektúra.

Obr. 21. Vzduchová medzera je najlepším izolantom. Veranda neplánovite vytvorila skvelú súdobú architektúru. Zákopčie -Harvanovci (foto:Milan Šuška)

Obr. 22. Dvojitá fasáda. Na fakulte architektúry sa učí, že prvá dvojitá fasáda v Československu bola zrealizovaná na stavbe Ingstav od architekta Ivana Rullera v Brne. Vidiék ho ale predbehol. Oščadnica (foto: Kateřina Netopilová)

Obr. 23. Klimatizácia z jabloní. Listnaté stromy v zime prepúšťajú slnečné lúče do okien. V lete tienia pred prehriatím, zvlhčujú a ochladzujú vzduch až o 4°C. Zákopčie (foto: Miroslav Slezák)

Hoci sa stavby na vidieku naďalej vyvíjali, socialistická agenda pôvodnú architektúru označovala za staré šopy, nevhodné pre bývanie, popierané boli všetky regionálne odlišnosti. Rovnaké domy, panelové bytovky a unifikované školy, či predajne potravín boli stavané v mestách i na vidieku. Táto skúsenosť pretrváva až dodnes. Pôvodnú ľudovú architektúru obdivujeme, no mnohí zastávajú názor, že patrí do skanzenov. Spoločne s architektúrou zo socialistickej éry je bývanie v drevenici naďalej zosmiešňované. Pritom moderné drevostavby ako i tradičné domy, prvky a regionálna identita si v súčasnej európskej tvorbe získavajú stále väčšiu obľubu.

V súčasnosti vzniká mnoho napodobenín historických stavieb, ktoré sú navyše často rôzne „prikrášľované.“ Národná hrdosť založená na bezhlavej zahľadenosti do minulosti a mystifikovanie však neprináša vážnosť medzi kultúrnymi národmi Európy. Pokračovať v stavebnej tradícii neznamena kopírovanie historických predobrazov, ale pochopenie podstaty a konfrontácia s momentálnou úrovňou znalostí. Naši predkovia vytvárali hodnoty, ktoré my nemáme len chrániť, ale aj ďalej rozvíjať.

Ľudová hudba rovnako nie je žiadna konzerva, každý hudobník do nej vkladá niečo nové a svoje, piesne sa menia a upravujú, čím presahujú do súčasnosti. Kým folklórne súbory kultúrne dedičstvo tradujú, uchovávajú ho živé, skanzeny a pamiatkarská ochrana naše hmotné kultúrne dedičstvo zakonzervovali v múzeách v prírode. Nie len ľudové piesne a tance, ale i ľudové stavby sú vecou živou a kreatívnou. Udržať tradície však nie je nič jednoduché, vložiť niečo nové vyžaduje cit a námahu.

Obr. 24. Príklady mestských vil, stavaných na vidieku najmä od 70. rokov 20.stor. (kresba Milan Šuška)

f.2.2.

MODERNISTICKÉ VILY

Ako reakcia proti kopírovaniu historických slohov na prelome storočí vznikol architektonický smer nazývaný *moderna*, ktorého myšlienky boli uplatňované počas socializmu v mestách i na vidieku. Moderna sa chcela zbaviť všetkých historických predobrazov, neustáleho ohliadania sa za minu-

losťou, kopírovania a nekonečného napodobňovania historických slohov, avšak zavrhol tak aj všetky tradície. Po druhej svetovej vojne bol Československej republike najprv z Ruska diktovaný dekorativizmus a socialistický realizmus. Od 60. rokov sa proti tomu presadila práve *moderna*, *bruselský štýl* a *brutalizmus*, ktoré nadväzovali na slávu československej medzivojnovnej architektúry. Toto spojenie totalitného režimu a moderny prinieslo drastické potlačenie tradícií a identity ľudovej architektúry. V 20. storočí tak vznikla potreba etnografického výskumu ľudovej architektúry, ktorý bol po nástupe socializmu ešte zintenzívnený, aby sa na sklonku storočia vidiecka architektúra aspoň zakonzervovala v múzeách v prírode.

Z ideologických dôvodov nemala byť ľudová architektúra ďalej rozvíjaná. „Zmiznú chalupy, v ktorých deti umierajú skôr ako prvýkrát zaplačú. Ľudia si vybudujú nové slnečné domovy. Deti našich detí, zdravé a šťastné, sa budú na minulosť pozeráť ako na zlý sen.“ (Peter Jilemnický, [48]). Presadzované boli heslá ako „likvidácia zaostalosti“, „priblížiť vidiek mestu“, čomu odpovedali aj dobové urbanistické zásahy. Vedľa prízemných drevených domov boli na Kysuciach vztýčené panelové bytovky, drobné obchody vytlačili nákupné strediská, z roľníkov sa mali stať zamestnanci fabrík a družstiev. Krajine bol odobratý jej duchovný a kultúrny význam a bola pretransformovaná na akúsi výrobu stravy. Napriek tomu sa vidiek a jeho architektúra vyvíjala ďalej.

Pretože ľudia začali tráviť viac času v interiéri domu, pri prestavbách sa zväčšovali okná, pre starších sa pristavovali výmenky, domy sa rozširovali o verandy a ďalšie izby napríklad aj v podkrovi. Vďaka rozvoju chalupárstva sa zachovalo množstvo stavieb na pôvodných miestach, často ale poznačených sentimentálnymi a romantickými predstavami o ich podobe.

Individuálny návrh bol v socialistickej dobe buržoáznym prežitkom, ktorý šiel proti teórii jednotriednej spoločnosti. Preto vznikali univerzálne projekty, najslávnejším bol „Šumperák.“ Nešlo žiaľ o vidiecke domy, ale o meštiacke vilky, v ktorých boli hlavné obytné priestory odtrhnuté od terénu, na poschodí so širokými lodžiami určenými

k rekreácií. Meštiacke vilky však boli vidiekom pohltené a prijaté za vlastné. Za domami sa vzdorovito objavili rôzne kurníky, skleníky, stodoly a záhony.

Ich výsadou je obyčajnosť, nemôžu uraziť, ale ani oslniť. Pri bližšom pohľade sa objaví ich skrytá symetria, vyvážená kompozícia okien, dobré proporcie, striedma forma. Spája ich jednotná tvrdá sivá brizolitová omietka. Nejde o žiadne svetové unikáty moderny či funkcionalizmu, tieto domy ale majú oveľa silnejší výraz než množstvo novopostavených po roku 1989. Stelesňujú hodnoty bežnej, každodennej architektúry. Nastavili dobrú úroveň moderného bývania a vysoký obytný štandard. Po formálnej stránke boli novým typom architektúry, tak ako to vyžadovala doba: nekopirovali historické predobrazy, zbavili sa ťarchy ornamentu, ich exteriér odpovedá funkčným požiadavkám interiéru, obsahujú štandardné hygienické zázemie, veľké okná umožňujú prestup svetla do interiéru, používané boli racionálne pravouhlé tvary. Tieto stavby vždy rešpektovali terén, jeho sklon vyrovnávali pivnice. Ich vonkajší vzhľad až príliš pripomína našu neslávnu minulosť, preto je nimi dodnes opovrhované.

f.2.3.

KATALÓGOVÉ DOMY A PODNIKATEĽSKÝ BAROK

„Ak sa pozrieme na architektúru novej výstavby v rôznych krajinách, zistíme, že je pre ňu typická jednotvárnosť. Konkrétne miesta, v ktorých sa koncentruje nová výstavba sú veľmi ľahko zameniteľné. Rovnaké novostavby sa stavajú na Morave aj v Čechách. Okrem toho je nová výstavba celkom odlišná od pôvodnej zástavby a vo väčšine prípadov nerešpektuje základné princípy vidieckej architektúra.“ (Markéta Dolezalová, [42])

V 90. tých rokoch minulého storočia sa vzorom modernosti stali rakúske prímestské vily. Postupne vzniklo množstvo variácií domov hanlivo nazývaných podni-

Obr. 25. Príklady katalógových domov.
(kresba Milan Šuška)

kateľský barok, štýl ktorý vytvorili komerčne orientované firmy. Ich úspech je v množstve predaných projektov, rýchlosti a nízkej cene za projekt, kvalita zaostáva. Predobrazom sa stávajú nielen rakúske vilky ale i kanadské zruby, prímorské vily, bungalovy, prípadne je ponúkaný takzvaný „moderný štýl,“ domy s pultovou alebo rovnou strechou. S univerzálnymi domami zo socialistických typizačných ústavoch skúsenosť máme, skúsenosť s architektom chýba, väčšina ľudí tak aj dnes siahne po katalógu. A keďže na Kysuciach je mizerne málo dobrých príkladov súdobej architektúry, ktoré by tiahli kvalitu nahor, chýbajú dobré vzory, aj pre rekonštrukcie sú vzorom práve domy z katalógov. *„Inovácie sa na vidieku šíria hlavne napodobovaním susedov.“*

Problémom katalógových domov je chýbajúci vzťah k pozemku a miestu. Žiadny dom z katalógu nemôže zo svojej podstaty anonymnosti či univerzálnosti presne odpovedať stavebnému miestu a jeho okoliu. Nedokáže zohľadniť, výhľady, umiestnenie vstupu vzhľadom k prístupovej ceste, orientáciu miestností k svetovým stranám. Jedná sa o dom bez väzby na konkrétny pozemok a bez vzťahu k okolitej zástavbe a k okoliu. Katalógový dom nevie, kde má dom stáť, aj preto je väčšina z nich navrhnutá na tzv. ideálny, mierne svahovitý pozemok s orientáciou na juh.

Klienti si vyberajú podľa počtu izieb a pekného obrázku. Tie namiesto priestorovej skúsenosti predstavujú okamžitý reklamný zásah. Katalógy sú plné ľubivého gýču. Mód-

ne 5-uholníkové výklenky a balkóny, nemajú nič spoločné s našou krajinou, históriou ani súčasnými trendmi v architektúre. Žijeme v dobe, keď sa práve módne trendy rýchlo menia, preto by sa architektúra mala v maximálnej miere vyhýbať. Domy zo začiatku 90.-tých rokov plné zdobenía a výklenkov už prestali byť zdrojom obdivu a ich predajnosť je nízka.

f.2.3.

SÚDOBÁ ARCHITEKTÚRA

Okrem „katalógových“ domov sa v regióne výnimočne realizujú i stavby pod vedením architekta. Ich podoba je rôznorodá, prevažne sa jedná o modernistické alebo individualistické návrhy rodinných vil a penziónov, ale i architektúra vychádzajúca z miestnych tradícií. Jednotlivé stavby sú podrobnejšie rozobrané v prílohe: Analýza regulácií na príkladoch existujúcej architektúry v regióne.

f.3.

PREMENA POSTAGRÁRNEHO VIDIEKA

f.3.1.

ROZVOJ VIDIEKA

Rozvoj na vidieku prebiehal spôsobom „*krok za krokom*.“ Nové domy sa stavajú tak aby výsledný dojem z celej dediny pôsobil vždy dokončene. Umiestnenie každej stavby bolo zvažované a zasadené citlivo medzi stávajúce domy tak, aby si navzájom netienili, nehľadeli z okna do okna, tak aby boli dvory chránené pred vetrom. Dediny sa nerozliezali do krajiny ale zahusťovali.

„Dedičstvo týchto ťažkých čias vidíme v krajine dodnes, v usporiadaní dedín, polí, ciest a krajinných dominánt. Krásne scenérie a zdanlivo náhodné kompozície štruktúr zástavby boli vždy rafinovaným systémom obživy, života v krajine alebo spoločnosti. To sa prejavuje v pozícií významných stavieb ako i v zhlukoch domov. Boli umiestňované s citlivosťou a racionalitou. Kostoly a kaplnky, miesta stretnutia, krajine pomáhali ako orientačné body.“ (Ivan Gogolák, [49])

Dnešný stavebný rozvoj je rýchly, prebieha zástavbou okolo prístupových ciest medzi osadami, prestavbou a zahusťovaním, ale i plošne na poliach a lúkach. Rozvoj je chápaný najmä ako *expanzia*, ale na vidieku tento postup spôsobuje zánik jeho podstaty a zrozumiteľnosti. Rozvoj ale znamená i zvyšovanie kvality prestavbou a oživením. „*Obnova vidieka nie je návrat späť k nejakému dátumu, ale návrat k základným princípom bytia na vidieku, vráteniu sedliackeho rozumu.*“ (Bohuslav Blažek, [2])

f.3.2.

POMEŠŤOVANIE

V blízkosti miest sa vidiek mení na predmestie s dynamickým rozvojom, stráca svoje duchovné korene. Stráca sa dedinská sociálna kontrola, zdieľanie lokálnych informácií, ľudia sa nezdravia, na vidieku narastá mestská anonymita.

Čím je dedina vzdialenejšia od mestských centier, tým je spravidla aj pôvabnejšia, ale i vyľudnenejšia. Odľahlý vidiek sa vyľudňuje, dožívajú na ňom starší ľudia, pokiaľ sa teda nejedná o rekreačnú obec. Niektoré kopanice sa premenili na kolónie rekreantov sprevádzané okenicami a veľkými rekonštrukciami, po niektorých ešte stále značených v turistických mapách zostali len kamenné základy a ovocné stromy. Turizmus môže byť významným zdrojom príjmu miestnych obyvateľov a tiež motorom rozvoja celej oblasti. Pozitívny je vznik malých penziónov rodinného typu, malých predajní služieb a reštaurácií. V atraktívnych prírodných lokalitách ale rastú aj obrovské penzióny s krikľavými fasádami, ktoré namiesto toho, aby reprezentovali úroveň slovenskej architektúry a dopĺňali prírodné prostredie, slúžia ako neprehliadnuteľný reklamný pútač. Rustikálne penzióny plné archaických znakov v chatových komplexoch sú oproti strohej a pravdivej kysuckej chalupe až príliš zdobené, členité alebo postavené podľa jedného projektu ako presné klony v pravidelných rozstupoch.

Trend sťahovania sa ľudí z mesta do krajiny a na vidiek so sebou prináša iný životný štýl, ktorý začal byť postupne napodobňovaný pôvodnými obyvateľmi vidieka. Vidiečan je pokladaný za zaostalého sedliaka. Prácu s krajinou a v krajine nahradila rekreácia. Vidiecky spôsob života je nahradzovaný za kvázi mestský, akoby sa jednalo o pokrok, modernizáciu, prirodzené a jediné možné smerovanie civilizácie. Úcta, pokora, dôvera a susedská solidarita mizne, úzke medziľudské vzťahy sú nahradzované za vzťahy racionálne. To sa samozrejme odzrkadľuje na podobe krajiny a architektúry. Pôvodná zástavba je popieraná, zaniká, alebo sú preberané nevhodné vzory. Vzorom pre vidiek sa

stali vily s balkónmi a pastelovou omietkou. Mnohé úpravy vidieckych námestí končia zatrubnením potoka, vyrovnaním a vydláždením verejných priestranstiev po vzore tých mestských. Premena vzhľadu vidieka je len povrchom, špičkou ľadovca niečoho závažnejšieho. Zachovanie identity na vidieku sa stalo naliehavou výzvou pre architektúru a urbanizmus.

Mestskú anonymitu na vidiek prináša príliš rýchly nárast obyvateľov. Sociológovia uvádzajú za rozumnú hranicu nárastu počtu tri percentá za rok. Pri tejto rýchlosti môžu noví prisťahovalci zrást' s miestnou komunitou, bez toho, aby bol narušený tradičný životný štýl ľudí na vidieku. Toto obmedzenie stavebného rozvoja je dodržiavané v niektorých rázovitých obciach vo Švajčiarsku. Každá kúpa nehnuteľnosti pre rekreáciu, či pozemku pre súkromné účely cudzincami podlieha schvaľovaciemu procesu obce, pri ktorom sa diskutuje o konkrétnych zámeroch investora. Špecifická atmosféra je tu chránený kapitál obce.

f.3.3.

SUBURBANIZÁCIA

Okrem rozšírenia suburbanizačných trendov zo Západu, zohrali pri vývoji dôležitú úlohu aj ďalšie faktory, ktoré popisuje Pavel Hnilička v knihe „*Sídelní kaše*“ [26] a Markéta Doležalová v diplomovej práci „*Vliv nové bytové výstavby na rozvoj venkova*.“ [42]

Na začiatku 90. rokov boli schopní financovať stavbu rodinného domu len najbohatšie vrstvy obyvateľov. Príjmy domácností rástli, čo v kombinácii s novo zavedenými finančnými nástrojmi na podporu výstavby (stavebné sporenie, hypotékové úvery s nízkymi sadzbami) umožnilo aj stredným príjmovým skupinám obyvateľstva realizovať si rodinný dom. Na trhu sa objavili developérske firmy a developéri sa stávajú aj samotné obce.

Vzniká veľké množstvo lacných stavebných pozemkov mimo mestom. Väčšina pozemkov bola vrátená v reštitúciách, avšak ľudia už nemali záujem ich obhospodarovať (stratili vzťah k pôde, majú svoje zamestna-

nie) a láka ich veľký zisk, z predaja pozemkov ako stavebné parcely. Rovnako nakladajú so svojimi pozemkami aj obce. Podpora výstavby je preto starostami vítaná s vidinou navrhovanie príjmov do rozpočtu a tak sú upravované aj územné plány.

Rodinný dom sa, najmä pre ľudí z panelákových bytov, stal symbolom dokonalého spôsobu bývania, istoty, nezávislosti, slobody, bohatstva a prestíže. Dôležité sú ďalšie aspekty, ako osobné vlastníctvo, možnosť prispôsobenia vzhľadu, veľkosti a individuálnym potrebám a vlastná záhrada. Mladými ľuďmi je považované za zdravé a ideálne pre výchovu detí. Dôležitú úlohu zohrala reklama, médiá, stavebné a finančné produkty.

Výhody mesta (práca, zábava, kultúra, šport, vzdelanie, nakupovanie) sa stali dostupné rozvojom individuálnej automobilovej dopravy. Následne v okolí miest rastú nákupné centrá, supermarkety a parkoviská.

Ďalším faktorom je i rozvoj moderných komunikačných prostriedkov a informačných technológií (internet, mobilný telefón).

Obr. 26. Zástavba lúk a polí sa z údolí prelieva až na horizont, kde vystavená najsilnejšiemu vetru. Nesluša (foto: Milan Šuška)

f.3.4.

PROBLÉMY SUBURBANIZÁCIE

Osídlenie sa plošne zväčšuje, pričom počet obyvateľov nepribúda. Až postupne sme sa dozvedali vedľajšie účinky (neza-

mýšľané dôsledky ľudského konania), ktoré v západnej Európe a v USA trend suburbanizácie zapríčinil.

V mestách zostávajú nedostavané ulice a námestia a v krajine sa zastavujú ešte ekologicky potenciálne plochy. Na vidieku je množstvo schátraných a padajúcich domov súčasne na jej okraji rastú desiatky nových. „Nová expanzia do voľnej krajiny vyčerpáva zdroje k revitalizácii existujúcich miest i vidieckych štruktúr. Verejná mienka je manipulovaná záujmami developérov, stavebných výrobcov a špekuláciami s pozemkami. Územné plány sú zamerané na vyhľadávanie plôch pre výstavbu rodinných domov, komerčné a výrobné areály. Ekonomicky dostupný sa ale nerovná výhodný! Stávajúce problémy vidieka sa neriešia.“ (Miroslav Baše, [34]) Pôda nenávratne mizne pod zástavbou jednopodlažných domov, ku ktorým sú zo spoločného obecného rozpočtu vyliate kilometre asfaltových ciest a položené kilometre inžinierskych sietí. „Náklady na tieto siete a ich následnú údržbu sú v porovnaní s kompaktnou zástavbou miest až 15 krát nákladnejšie.“ (Pavel Hnilička[26]) Nejde o rozvoj, ale o likvidáciu slovenskej krajiny a hlavne jej rozumného obývania. Ľudia sa s vidinou krátkodobého zisku predajom pozemkov nezbavujú len majetku, ale aj svojej zodpovednosti za krajinu.

Krajina je štandardizovaná, pozemky sú rozdelené tak, aby mali všetky rovnaké rozmery, rovnaké výhľady a rovnaké postavenie. Ulice sú tak všade rovnaké, cesty rovné a rovnako široké. Domy stoja normatívne

Obr. 27. Množstvo automobilovej dopravy sa vplyvom suburbanizácie násobne zvyšuje. Dopravná špička na Námestí Slobody v Čadci. (foto: Milan Šuška)

dva metre od okraja pozemku, šesť metrov od vozovky. Chýba tu akýkoľvek podnet k tvorivosti.

V suburbiách je riedka zástavba, v ktorej je neekonomické zavádzať verejnú dopravu, s nízkou hustotou obyvateľov, pri ktorej sa neužívajú drobné potraviny ani krčma. „Hustota obyvateľstva sa v nových obytných štvrtiach pohybuje okolo 20 ob./ha. Aby v území mohli vzniknúť predajne alebo efektívne fungovať verejná doprava, mala by hustota v sídle dosahovať 50-100 ob./ha“ (Pavel Hnilička, [26]). Tak ako sídlisko nie

Obr. 28. „Milionárska štvrť Dallas“ oplatená kolónia. Ako končí plot a brána, končí aj záujem o okolie i pokosiť trávnik. Raková (foto: Milan Šuška)

je mestom, ani kolónie rodinných domov nie sú dedinou. Zo satelitov sa stali nočľahárne, obyvatelia trávia deň v meste.

Čím viac sa ľudia sťahujú za mesto, tým viac sa mestá zaplňujú autami, znečisťujú ho, tvoria zápchy, a tým viac sú ľudia presvedčení, že sa v meste nedá žiť. Je to začarovaný kruh. Kým ľudia sa do suburbií sťahujú aby boli bližšie k prírode, okolo miest a obcí vzniká barikáda novej zástavby a voľná krajina sa od pôvodných centier miest vzdaluje. Špeciálnym prípadom sú „Gated community“, „nežiadúcim vstup zakázaný.“ Takéto uzatvorené getá obývané jednou spoločenskou vrstvou prispievajú k zviditeľňovaniu sociálnych rozdielov a zhoršujú priestupnosť krajiny. Slepé ulice a ulice súkromné, sa na dedinách nikdy nevyskytovali.

Keď sa zdrazí individuálna doprava, monofunkčné obytné satelity rodinných domov sa kvôli veľkým vzdialenostiam môžu stať neatraktívne. Ak sa s ich štruktúrou nič nezmení, ľudia sa presťahujú, domy sa stanú nepredajné a štvrte spustnú, úrodné

pole z nich už ale nebude. Odľahlý vidiek sa vyludňuje aj dnes, poľnohospodárstvo tam ale do budúcnosti nie je znemožnené.

Hoci boli Kysuce v minulosti osídľované kopaničiarskym, neplánovitým spôsobom s domami roztrúsenými po krajine, nejedná sa o suburbia. Dôležité je rozlišovať príčinu, a tá bola na kopaniciach životne naliehavá. Ľudia sa živilí v mieste bydliska roľníctvom a chovom dobytka, aby sa užívali na nie príliš úrodnej pôde, potrebovali väčšie polia a domy ďalej od seba. Domy si boli podobné a silne viazané na topografiu. Vplyv sídlenia (okrem vyrúbanie veľkých lesných komplexov) bol minimálny. Poľnohospodárstvom sa dnes živí mizivé percento obyvateľov, novousadlíci zo subúbií medzi nimi nefigurujú.

f.3.5.

INDIVIDUALIZMUS VERZUS SPOLUPATRIČNOSŤ

Majú fasády domu interpretovať individuálny vkus, či náladu majiteľa, alebo sa naopak majú podriaďovať celku? „*Proti gustu žiaden dišputát.*“ Čo ale v prípade, že investor vkus nemá?

Architektúra vždy odzrkadľuje, aká sme spoločnosť, či už solidárna alebo individualistická. Vidiek sa v minulosti vyznačovala súdržnou komunitou, ľudia sa držali spoločných hodnôt, tradícií a špecifickej miestnej etiky, podoba obydlí vyjadrovala spolupatričnosť k obci. V súčasnosti však všetko, čo je spoločné, komunitné, je pokladané za socialistické. Zaujímať sa o veci verejné, hľadať spoločné potreby komunity, tvoriť spoločnú budúcnosť, je hádzané do jedného vreca spolu s komunizmom.

Predstavou spoločnosti je že nový dom musí vyzeráť úplne inak, musí sa radikálne odlišovať od starších i pôvodných domov, rovnako ako od domov v okolí, aby prezentoval, že je nový a moderný. Snaha byť odlišný, neobyčajný je prejavom preceňovaného individualizmu, ktorú často sprevá-

dza až arogantnosť k okoliu. „*Každý človek je originál a má mať originálne bývanie.*“ Výsledok doslovného uplatňovania takejto mestského uvažovania je vo vidieckom prostredí fatálny. Celkovú koláž zloženú z jednotlivých domov, obraz dediny, môžeme charakterizovať ako „*Každý pes iná ves,*“ nesúrodá architektúra. „*Ak v minulosti naši predkovia stavali nový dom, nesnažili sa aby bol iný, ale aby ho postavili lepšie.*“ (Langer,[3]) „*Budovy sú viac zbormi než sólistami.*“ (de Botton, [25]) Právo postaviť na vlastnom pozemku čo majiteľa napadne, je u nás chápané ako jeho bezvýhradná sloboda: „*Môj dom môj hrad.*“ Domy sa ale svojím vonkajším prejavom podstatne podieľajú na podobe verejných priestranstiev, ktoré nás neustále ovplyvňujú. Každý obyvateľ sa podieľa na spoluvytváraní obrazu dediny vlastným domom, či podnikateľským objektom, ktorý tvorí súčasť verejného priestranstva, minimálne svojou uličnou fasádou. Stav priečelia domu a úzka predzáhradka s kvetinami či ovocným stromom boli vizitkou nie len domu ale aj celej dediny.

V demokracii platí, že verejné záujmy sú postavené nad súkromnými, a sloboda jedného končí tam, kde začína sloboda druhého, alebo kde obťažuje okolie. Ak bude verejný záujem o kvalitný rozvoj miest a obcí, dostaneme sa aj na otázky ekológie, sociológie a estetiky. Ťažké ale bude definovať tú

Obr. 29. Domy svojim vzhľadom prezentujú spolupatričnosť ku komunite a obci. (foto: Olga Šárka)

kvalitu a hodnoty, ktoré budeme požadovať od svojho prostredia v krajine, ktorá z veľkej časti na kvalitu a tradície zanevrela.

Od minulej doby sa úplne zmenil náš životný štýl. Myšlienkový a technologický progres vždy ovplyvňuje podobu vytváraného prostredia. Kopírovanie historických stavieb nikam nevedie, dôležité ale

Obr. 30. Hranice medzi verejným a súkromným sú na kopaniciach nejasné, čo pre turistu predstavuje zvláštne dobrodružstvo. Oplocované sú len zeleninové záhrady pred zverou.
Zákopčie–Harvanovci (foto: Milan Šuška)

je zachovať si vzťah s okolím, krajinou a jej koreňmi. Aj niektorí architekti majú dojem, že moderné stavebné techniky a hygienické požiadavky nie sú zlučiteľné s ľudovou architektúrou. „*Táto obava je len teoretická. V praxi vidíme, že je možné aj chalupu s trstinovou strechou vybaviť vodou, kanalizáciou, ústredným vykurovaním, elektrikou, a že je do nej možné včleniť dobrú prevádzku. Ani veľké okno, dobre vyriešené, nebude v rozpore s jej základným tvarom.*“ (Honzík, [40])

Tradiície sa zachovávajú tam, kde existuje silná komunita, kde ľudia držia pohromade, majú spoločné záujmy. Ak sú obyvatelia viac individualisti, nespájajú ich ani spoločné hodnoty, reprezentované v architektúre. Oblasti, kde vidiek plní svoju tradičnú poľnohospodársku úlohu v Rumunsku, v Poľsku, alebo vo vinohradníckych regiónoch, sú stavebné tradície stále živé, na rozdiel od regiónov kde sa vzťah k pôde a ku krajine po revolúcii neobnovil. Tam, kde nebol narušený kontinuálny vývoj pôvodného typu domu sa tradičná architektúra dokázala veľmi dobre adaptovať na súčasné životné potreby človeka, pričom poskytuje dobrý obytný štandard.

f.3.6.

KOMUNITA A SEMIPRIVÁTNE PRIESTRANSTVÁ

Tradičné domy majú hlavnú obytnú miestnosť orientovanú do verejného priestoru, aj preto na vidieku perfektne funguje sociálna kontrola, žiaden cudzinec neprejde dedinou bez povšimnutia. „*Na dedine sa všetci poznajú, vedia koho je čo a kto kam ide.*“ (Blažek, [2]) Pri prechádzaní pôvodnou osadou si uvedomíme, že domy majú k sebe veľmi blízko, pociťujeme blízkosť jednotlivých domovov a preto sa cudzinec prirodzene chová ako na návšteve. Ľudia sa zdravia, domy vytvárajú susedstvá a priestory vhodné pre hry detí pod dohľadom.

Požiadavka orientovať výhľad z hlavnej obytnej miestnosti do ulice v holandských dedinách opodstatňuje práve

zachovanie sociálnej kontroly a vzťahu domu k verejnému priestranstvu. V súčasnosti je bežné zaparkovať až v garáži na vlastnom pozemku, bez kontaktu s najbližším okolím. Ďalšou metódou podpory komunity je vytváranie spoločných garáží. Obyvatelia sú nútení prechádzať a stretávať sa na spoločnom verejnom priestranstve, ktoré je bez prítomnosti áut bezpečnejšie pre iné sociálne aktivity.

Komunita zjednodušene vzniká riešením určitého problému, pre jej podporenie je preto obrazne nutné vytvoriť v území „problém,“ ktorého riešením sa stmeluje komunita. Môže ním byť ovocný strom na verejnom priestranstve, ktorý je nutné ošetrovať, zbierať úrodu a zametať listie, a na tom sa musí dohodnúť celé susedstvo.

f.3.7.

PRERUŠENÁ KULTÚRNA TRADÍCIA

Pôvodná architektúra sa nezávisle vyvíjala až do polovice 20. storočia. Socializmu priniesol do dovtedajšieho charakteru dedín mnoho rušivých zásahov, paneláky či veľkokapacitné kravíny, znevážil tradície, znemožnil tradičný spôsob hospodárenia a života. Socializmus z nás vykorenil kultúrne tradície, stratili sme cit pre farebnosť a tradičnú estetiku, a tak i dnes prebieha množstvo nekonceptných zmien až likvidácia staršej zástavby.

„Po pol storočí spoločenských deformácií sa naša spoločnosť transformuje, aby sa dopúšťala ďalších, ale odlišných.“ (Baše, [34]) *„Náš domov vo vidieckom prostredí sa mení na komerčnú spúšť.“* (Hron, [1])

Zánik poľnohospodárstva, pomešťovanie, zvýšený stavebný rozvoj a vyludňovanie na strane druhej vo väčšom či menšom množstve zažíva vidiek aj v ostatných európskych krajinách a regiónoch, zachováva si však svoje regionálne rozdiely. V postsocialistických krajinách sa pretrhala väčšina prirodzených vzťahov k pôde, tradíciám i k pôvodnej architektúre a proces pretvárania sa, na rozdiel od zahraničia, prejavuje výraznou premenou fyzického prostredia.

Kde stále fungujú staré hospodárstva, krajina sa udržuje a vidiek si zachováva svoju identitu a krásu. Nadviazať na niečo je jednoduchšie, než začať znova, než kompletne prestavba a premena o ktorú sa usiloval socializmus a o ktorú sa neraz usilujeme dnes. Údržba nie je tak finančne náročná, ako počiatočná investícia. Vo chvíli, keď necháme vidiek, alebo tradičný dom, schátrať či už počas socializmu alebo počas posledných dvadsiatich rokov, je obnova alebo oprava pridrahá.

Táto fyzická premena, premena hmotného prostredia, ohrozuje kvalitu a kultúrny potenciál vidieckeho územia.

Socializmus z nás vykorenil tradície. Že nie sme na životnej úrovni západných európskych krajín, nie je problém ekonomický, ale najmä kultúrny.

Obr. 31. Väčšina ľudí si myslí, že vidiek na Západe vyzerá lepšie, pretože tam majú viac financií. Ak je prírodný kameň prelepovaný betónovou napodobeninou kameňa dôvody je potrebné hľadať inde. Nesluša (foto: Milan Šuška)

f.3.8.

KOMERCIONALIZMUS / KONZUMERIZMUS / KAPITALIZMUS

Pôvodne sme si počas výskumu na Kysuciach vytvorili predstavu, že úpadok stavebnej kultúry na vidieku, je výsledkom prerušenej kultúrnej tradície počas socialistickej éry. Mysleli sme si, že tak výrazná premena bude bežným javom aj v ostatných postsocialistických krajinách. Hľadanie odpovede nás zaviedlo až do regiónu Dobrodgea na východe Rumunska, na severe na ostrovy Muhu, Saaremaa a Hiiuamaa v Estónsku, alebo na juh Albánska do kraja Gjirokastër. Všade tam si ale krajina a architektúra zachovala svojho jedinečného ducha. Udržalo sa remeslo a poľnohospodárstvo i vzťah k pôde a tradičný spôsob života, ktorému je prispôsobené obydlie.

„*Chceme dohnať Západ.*“ To by väčšinu ale potom určite prekvapilo, že Bretónci neustále žijú vo svojich kamenných domoch, Holanďania v tehlových a Švajčiari v drevených či domoch šedivých ako miestna skala. Rozvoj či modernizácia vidieka v západných krajinách prebiehali plynule. Výdobytky doby tam mohli postupne zavádzať do svojich obydlií, bez toho aby ich naraz totálne pretvorili. Pôvodné domy pretrvali a novým nezostáva nič iné než sa držať tradovaných hodnôt. „*V rakúskom Tirolsku zaužívané stereotypy na vidieku bránia vybočiť z rady. Striktné dodržiavanie stavebných tradícií je rovnako tu falošné a povrchné, ako podnikateľský barok u nás.*“ (Lucie Kostková)

Pôvodná podoba vidieka sa zachovala v západných krajinách, kde k nej majú ľudia vybudovaný silný vzťah založený na národnej hrdosti, ale i v chudobnejších regiónoch, kde vidiek plní svoju tradičnú produkčnú úlohu.

Peniaze ľuďom zvyšujú sebavedomie, ale nedokážu zvýšiť kultúrne uvedomenie, možno ich nadobudnúť rýchlo, no vzdelanie a výchova sú proces náročný a dlhodobý. O Kysuciach sa kedysi hovorilo v spojení s chudobou a biedou. To je už minulosť, dnes si v každej dedine mladi stavajú nové domy a kupujú moderné autá.

Zbohatli sme, možno až príliš rýchlo, čo môže byť jedna z indícií tak výraznej a často negatívnej premeny vidieka. Zárukou dnešnej elity a najbohatšej vrstvy obyvateľov nie je všestranné vzdelanie v oblasti estetiky a etiky. Povolanie architekta bolo deformované za socializmu a architekt sa stal nielen pre súkromné stavby ale i stavby verejné zbytočným výdajom. Komerčné produkty a reklama za jediným cieľom: zisku, ľudom často dodávajú nezdravé sebavedomie a tak sú rodinné domy vyberané z katalógov plných gýču. Prejavom postsocialistickej (neobmedzenej) slobody sa stali bezbrehé exhibície budov, nevidané formy, farebné kombinácie a celková roztrieštenosť budovaného životného prostredia.

Obr. 32. Marketing v stavebníctve sa orientuje na koncového užívateľa. Cieľom hobbymarketov je čo najväčší zisk a nie rozvíjať harmonické prostredie. (Reklamný leták spoločnosti Hornbach [75])

„Všetko môžete mať hneď, žijeme len raz a teraz, manželka bude spokojná a deti nebudú otravovať,“ heslá, ktoré sa na pasívneho poslucháča chrlia z každej reklamy. Po nadobudnutí súkromného domu so súkromnou záhradou a osobnými automobilmi sa obvykle pokračuje uspokojovanie šťastia súkromným bazénom, domácim kinom, kutilským náradím všetkého druhu či domácou pekárňou. Tento spôsob uvažovania je na hony vzdialený kresťanskej viere, ktorá je základom našej krajiny a ku ktorej sa hlási 90% Kysučanov.

Peniaze šťastie nenosia, majetok totiž zväzuje, čím menej toho človek vlastní, tým je slobodnejší. Nové vymoženosti a najmodernejšie technické zariadenia síce poskytujú viac funkcií a sú výkonnejšie, menej náročné na údržbu, ale potrebujú napríklad zaistiť špeciálny servis alebo zabezpečiť ochranu pred zlodejmi, alebo sú viac poruchové, prípadne ich po záruke nejde opraviť. Šťastie z hmotných statkov sa môže premeniť na starosti.

f.3.9.

PROBLÉMY DNEŠNEJ VÝSTAVBY

Nespočetné množstvo nových materiálov a technológií vedie k strate jednoty a súvislostí. Prevefované „štýly,“ rakúske vilky, kanadské zrubby, bungalovy, dohromady nedokážu vytvoriť ucelený celok, tak ako tradičná vidiecka architektúra alebo modernistické štvrte, pretože jednotlivé domy medzi sebou nemajú žiaden vsúvis.

„Moderné výrobky v odbore vodotesných alebo tepelných izolácií dávajú stavbe nezávislosť na klíme a dovoľujú používať univerzálne formy (napríklad rovné strechy). Pravý opak vidíme na ľudových stavbách, ktorých tvar musí často napomáhať v boji proti živlom, a ktorý teda musí byť vytvorený pre špecifickú miestnu potrebu.“ (Hončík, [40])

Doba bezprostrednej väzby človeka na prírodu pominula. Komerčné sily v stavebníctve a všeobecná legislatíva môže za prehliadanie lokality, v ktorej nová architektúra vzniká. Používané sú uniformné produkty a normované stavebné postupy, pričom pôvodné znalosti miznú.

Tam, kde stoja staré lipy, musia byť vyrúbané, pretože zasahujú do normovej šírky novej komunikácie. Drevenice postavené na hrane cesty, sú búrané, nové domy sa však na ich mieste už nestavajú, pretože by nespĺňali požadované odstupové vzdialenosti či rozhládové trojuholníky. Je jedno, že dom dobre vymedzoval námestíčko a strom zdôrazňoval významné miesto pri kaplnke,

musia ustúpiť číslam a normám. Výnimočné miesta sú tak normalizované, malebnosť dedín a pitoreskné uličky nenávratne miznú. Nové štvrte rozvrhnuté racionálne na rovnaké obdĺžnikové parcely vytvárajú len bezpohľavné pozemky pre bezpohľavnú architektúru. „Pri pohľade na plán zástavby všetko pekne pasuje do pravého uhlu, ale pri pohľade chodca je to nesmierna nuda, všetky ulice sú rovnaké.“ (Gehl, [22])

Obr. 33. Nové vytláča staré.
Horný Vadičov (foto: Milan Šuška)

Regionálna rozmanitosť vidieckých sídiel predstavuje významný potenciál rozvoja na vidieku. Socialistická a najmä súčasná výstavba popiera túto rozmanitosť, tradičnú identifikáciu jednotlivých regiónov a špecifické charakteristiky sídel, narušuje kultúrno-historické hodnoty pôvodnej zástavby a prispieva tým k zníženiu prítlačivosti vidieka.

„Nová výstavba také mění urbanistickou strukturu vesnických sídel. Při zakládání vesnic byl lokátory vždy zvolen takový půdorys, který byl vzhledem k terénu, zemědělské funkci sídel a požadavkům obyvatel potřebný. V současné době se zvolí pro novou výstavbu louka či pole na okraji intravilánu obce.“

Při zakládání vesnic se věnovala velká pozornost veřejnému prostoru. Veřejný prostor v nové zástavbě je omezený pouze na nezbytnou cestu s chodníky. O kvalitách veřejného prostoru v nové zástavbě tak vypovídá fakt, že je většinou prázdný, bez lidí, pouze občas nimi projede automobil. V naprosté většině případů se tam totiž nenachází žádný obchod, hospoda, dětské pískoviště

Obr. 34. Dlhé a rovné ulice odpudzujú ešte skôr ako sa na ne vydáme. Rovné a priehľadné úseky psychologicky pôsobia na vodiča, ktorý zrýchľuje. Narovnané cesty s opraveným rovným povrchom vozovky sa stávajú nebezpečnejšie a obyvatelia zakrátko vyžadujú inštaláciu spomaľovacích prvkov.

a dokonca také ne lavička, kde by si mohli starší občania pri prochádzke odpočinout. Chybí tak i rozmanitá zákutí, která by mohla lákat lidi k trávení volného času.

Naopak ve staré zástavbě se nachází, malé obchody, rybník, kostel, autobusová zastávka, starý strom, u kterého se lidé rádi zastaví či si dají schůzku.“ (Doležalová, [42])

f.3.10.

KOMPOZÍCIA OSÍDLENIA

Rozdelenie na bežné a výnimočné, „je nielen otázkou estetiky (figúra a pozadie), ale aj realitou krajinnej ekológie (matrice a singularity), spoločnosti (majorita a minorita) a jej stavebných prejavov. Krajina ako i ľudské sídlo sa skladá z výnimočných stavieb, dominant v podobe kostolov a veží ale najväčšiu zložku tvoria bežné domy.“ (Löw, [50]) Vo vidieckom prostredí tvoria stavby bežné základnú masu. Individuálne obytné a hospodárske budovy vytvárajú v ulici radu, alebo charakteristické štruktúry, sú súčasťou celkového súboru, ktorý si zaslúži rovnako ako kostoly či zámky istú ochranu. Stavby bežné a výnimočné sú dve neoddeliteľné zložky, ktoré sa navzájom ovplyvňujú a dohromady tvoria jeden celok.

Stavby spoločenského charakteru, ako krčma či škola sa odlišovali napríklad iným tvarom strechy. Dnes k týmto významnými stavbám môžeme zaradiť budovy obecného úradu, hasičskej zbrojnice, športových zariadení a podobne. V histórii stavby *výnimočné* okrem regionálnych znakov vykazujú i dobové slohové prvky podobne, ako tomu bolo na mestskej architektúre. Na vidieku tiež vznikali iné stavby s cudzími novotvarmi a slohová architektúra. Boli to najmä stavby spoločenskej elity a moci - hrady, kaštiele a vily. Zárukou najbohatšej vrstvy bolo všestranné vzdelanie v oblasti estetiky a etiky a tak tieto stavby reprezentovali najmodernejšiu architektúru danej doby.

Od vekov bola dodržiavaná táto jasná hierarchia. Obraz dediny bol v súlade s pravidlami o kráse, o harmonickej kompozícii platnými tisícky rokov ako figúra a pozadie, proporcie a mierka, kontrast a nuansa, gradácia, rytmus, symetria a asymetria...

Napriek modernistickej architektúre boli za socializmu bežné obytné stavby stále rozlíšiteľné od obecného úradu, školskej budova alebo objektu potravín. Po revolúcii sme ale nadobudli pocit, že musíme stavať inak, nikto nám už nediktoval, ako má vyzerať rodinný dom či kostol. Ohľadom architektúry *bežnej* píše teoretik Alain de Botton v knihe *Architektúra Štátia o architektúre, „ktorá bude sebavedomá a láskavá až natoľko, aby si mohla dovoliť byť nudnou v záujme vyšších cieľov.“* (de Botton, [25])

Výnimočné stavby sa stávajú dominantami obce a preto by ani dnes nemali podliehať architektonickým reguláciám masy. Ideálnym stavom by ale bola povinnosť individuálneho architektonického návrhu, prípadne architektonická súťaž pre verejné stavby, cirkevné a veľké súkromné stavby, ako sú hotelové komplexy, zábavné a rekreačné areály či supermarkety.

Obr. 35. Kostol je dominantou dediny a obytné domy neutrálnym okolím. Topografia zohráva významnú úlohu v kompozícii krajiny i osídlenia. Miesto, ku ktorému môžeme stúpať alebo schádzať nás obohacuje o zážitok z tohto miesta.

Svrčinovec (foto: Milan Šuška)

f.4.

PREMENY OBCÍ A DOTÁCIE

Rovnako ako sa rodinné domy za každú cenu snažia byť originálne, aj obce chcú realizovať niečo doposiaľ nevidané. Viaceré stavajú svoju prestíž na vytvorení námestia alebo stavbou bytových poschodových domov ako sociálne bývanie. Je to prejavom pomešťovania, ale aj hľadania novej identity či sociálnej súdržnosti, žiaľ na úkor vlastnej kultúrnej tradície.

Vplyvom finančných dotácií vzniklo množstvo projektov bez toho, aby sledovali dlhodobú stratégiu obce. Nadbytok vedie k plytvaniu a prísun veľkých peňazí k zbytočným investíciám. Časť prostriedkov je tak vynaložená len pre to aby sa niečo realizovalo bez toho aby boli riešené skutočné problémy a nedostatky obcí. Najkontroverzejšou verejnou stavbou na Kysuciach je orloj v Starej Bystrici. V obci Raková padla skupina 100-ročných líp okolo neogotického kostola od architekta Josefa Zítka, projektu námestia, vydláždenej plochy s verejnými toaletami a trubkovou karikatúrou bratislavského mosta Apollo. Na veľké rozčarovanie neinformovaných obyvateľov lipy nahradili mestské kultivary javorov. V centre ďalšej obce za európske peniaze postavili vyumelkovanú „repliku“ veterného mlynu. Origin-

nálny mlyn v Korni pritom chátra v odľahlej osade. Nemohla by byť táto energia použitá pre niečo prospešnejšie, čo by obyvatelia skutočne využili? Všetky popisované stavby vznikli bez architektonickej súťaže. „*Nemá zmysel budovať krásnu obec pre turistov, ale pre spokojnosť vlastných obyvateľov. Miesto, kde sa bude bývať dobre a harmonicky bude následne atraktívne a príjemné aj pre návštevníkov.*“ (Blažek, [2])

Obr. 36. Nová imidž Rakovej: Ozdobný most vedľa funkčného pôvodného mostu a vydláždená plocha s mestskými kultivarmi stromov. Raková (foto: Milan Šuška)

Obr. 37. Odstránené lipy pre pochybný projekt námestia z financií EU. Raková (foto: Milan Šuška)

Obrázok 38. Veterný mlyn v Korni, replika a originál „*Národná hrdosť založená na bezhlavej zahľadenosti do minulosti a mystifikovanie neprináša vážnosť medzi kultúrnymi národmi Európy.*“ (foto: Milan Šuška)

f.4.1.

ORLOJ A NÁMESTIE V STAREJ BYSTRICI

Starosta vo vysokej politike sa snaží pozdvihnúť obec. Vydláždené boli veľké plochy námestia a inštalované umelecké diela a fontány. Najvýraznejšou stavbou spolufinancovanou z EU dotácií i štátneho rozpočtu je orloj, ktorý má stelesňovať sochu Panny Márie. Autorom je akademický sochár Loviška a architekt Ivan Jarina. Väčšine miestnych obyvateľov i návštevníkov sa orloj páči. Veľmi pozitívna je snaha vytvoriť na námestí živý parter a tiež použité prírodné a tradičné materiály. Odborná verejnosť ale nevidí žiadne historické opodstatnenie tejto stavby a záujem turistov vysvetľuje ako „*Bilbao efekt.*“ Ciferník „Slovenského orloja“ je kópiou toho pražského a vďaka spojeniu architektúry inšpirovanej v tvorbe maďarskej organiky Imre Makovcza je stavba v odbornej verejnosti označovaný za najväčší gýč na Slovensku.

Hneď vedľa vyrástol ďalší dom „Zbojnícka bašta“ pohostinstvo s infocentrom. Zrubová stavba s vikierom vo veži v podobe citróna, ako inšpirácia maďarského pavilónu na Expu v Seville. Pôvodne hranatá radnica z obdobia socializmu bola doplnená o prístavbu fasády a strešnej nadstavby. Tá sa síce snaží poľudštiť „komunistickú“ stavbu, ale bohužiaľ návrh pôvodnú stavbu nijak ne-reflektuje. „Nalepené“ fasády vytvorili „Potemkinovú dedinu“. Na susednej škole boli na fasádu použité drevené obklady a mohutné rozširujúce sa kamenné piliere ako fasádna dekorácia bez konštrukčného opodstatnenia. Avšak oproti ostatným stavbám je v pomerne striedmej forme. Ďalšou stavbou je rekonštrukcia pôvodnej krčmy na námestí, ktorá sa inšpirovala v okolitých stavbách, výsledok ale napriek úsiliu starostu, ktorý ponúkol konzultácie s architektom nedopadla dobre. Výsledkom je koláž nesúrodých stavebných materiálov a množstvo prvkov od vežičky podlubia, vikieru, či manzardy. Na námestí tak došlo k nahromadeniu rozporuplných dominánt.

f.4.2.

„MULTIFUNKČNÝ OBJEKT“ V SKANZENE VO VYCHYLOVKE.

Nový objekt postavený z komerčných priemyselne vyrábaných materiálov popiera tradičné architektonické prvky z regiónu, ale i súdobé architektonické tvaroslovia. Mierkou, tvarom, sklonom a členitosťou strechy, „euro“ oknami, betónovou dlažbou, ktorá sa tvári ako kamenná, alebo nalepeným tehličkovým obkladom na nároží skôr zapadá do suburbia k rodinným domom v štýle „podnikateľského baroka“ ako do múzea, ktoré chce vypovedať o kultúrnom bohatstve Kysúc, rukami opracovaných materiálov a architektúre formovanej ľudskými skúsenosťami. Ďalšou podozrivou stavbou platenou z EU dotácií sú detské zábavné prvky, avšak namiesto hojdačky zavesenej na strome tu stojí unifikované vybavenie zo škôlky vo výrazných farbách.

Obr. 39. Krčma a orloj na námestí v Starej Bystrici. (foto: Jan Horký)

Obr. 40. Prestavba obecného úradu a v pozadí Zbojnícka bašta v Starej Bystrici. (foto: Jan Horký)

Obr. 41. Multifunkčný objekt. Skanzén Vychylovka. (foto: Jan Horký)

Obr. 42. Napodobenina kamennej dlažby použitá okolo Multifunkčného objektu v Múzeu kysuckej dediny. Skanzén Vychylovka. (foto: Jan Horký)

EURÓPSKE DOTÁCIE

Drvivá väčšina rekonštrukcií verejných stavieb má veľmi nízku architektonickú hodnotu a takmer výhradne je realizovaná z dotácií a bez architekta. Zo všetkých postavených alebo opravených verejných priestranstiev a budov sme našli len tri vo veľmi dobrej kvalite. Dva z nich boli realizované architektom a financované z dotácií, Jedná sa o park pred kaštieľom v Oščadnici a park sv. Floriána v Starej Bystrici. Tretí projekt obec zrealizovala z vlastných zdrojov a ľudovou zbierkou, realizáciu projektu viedla pracovná skupina prevažne odborníkov z obce, ide o rekonštrukciu rodného domu Jozefa Kronera v Staškove.

Pri schvaľovaní dotácií sa nezohľadňuje, ako plánovaná investícia zapadne do konkrétneho prostredia, či bude v kontexte s miestnou kultúrou, tradíciami a identitou, či jej riešenie je inovatívne a šetrné k životnému prostrediu, či zvýši kvalitu života obyvateľov. Vyžadovaná projektová dokumentácia nie je zárukou vzniku kultivovaných verejných stavieb a priestranstiev, považuje sa len za jednu z povinných príloh žiadosti o finančnú podporu. Požadovaná by preto mala byť spolupráca architekta alebo architektonická súťaž ktorá vo všetkých odvetviach zvyšuje kvalitu a umožňuje presadiť sa i novým firmám.

Obr. 43. Park sv. Floriána, Stará Bystrica, autor: Ing. arch. Jarina (foto: Milan Šuška)

Obr. 44. Park pri kaštieli v Oščadnici autor: Gaňa, Zlatoš, Mundier, Ing. Lišaníková. (foto: Milan Šuška)

Obr. 45. Pamätná izba Rodný dom Jozefa Kronera. Staškov, autor: Ing. Šimčisko, Ing. Kubošek, Ing. Machovčák, Ing. Gajdošík. (foto: Milan Šuška)

f.5.

FARBA

Obr. 46. Solárne ružice, na zárubni dverí, Nová Bystrica – Vychylovka (foto: Jan Horký)

Obr. 47. Zvýraznený vstup do domu, Nová Bystrica – Lachovci (foto: Milan Šuška)

Obr. 48. Ľudia vypozerovali, že nebeská modrá odpudzuje hmyz. Používali ju na dvere, okenné rámy a na chlievy, Oščadnica (foto: Milan Šuška)

f.5.1.

FARBA NA KYSUCKÝCH DOMOCH

V minulosti sa na kysuckých domoch najviac uplatňovali prirodzené farby materiálov, pieskovca, vápenca a bridlice, a hlavne dreva, ktoré časom získava striebornú farbu pôsobením dažďa alebo hnedočervenú vypálenú na slnku. Harmonické splynutie ľudských obydlí s prírodou je vidieť v Múzeu kysuckej dediny vo Vychylovke ktoré prezentuje ľudovú architektúru predindustriálnej doby, takzvaných „drevených Kysúc.“ Farebné nátery sa používali len vo veľmi malej miere. Geometrické a rastlinné ornamenty, ktorým bola prisudzovaná magická ochranná moc sa vyrezávali do prekladu vstupných dverí, do štítu alebo na záklop kabrinca. Len zriedka boli maľované a to sýtou červenou, modrou, zelenou, žltou, bielou a čiernou farbou. V neskoršej dobe sa pestré farby objavovali častejšie, základom ale zostáva neutrálny podklad. S používaním omietky sa okrem prírodných farieb hliny na domoch objavila i biela farba vápennej omietky, alebo sa drevené domy bielili vápenným mliekom. Na omietaných fasádach sa objavuje slnkom vytieňovaná, bledomodrá farba, ktorá vznikla pridaním šmolky (kremičitan kobaltnatodraselný) alebo atramentu. Staršie farby na omietke boli vo veľmi svetlých odtieňoch, tmavé by na slnku rýchlo vybledli. Používala sa staroružová, zelenkáva a bledomodrá. Tmavšie farby okrová a tehlovočervená vznikali pridávaním rôznych hliniek. Čierny vzhľad dreveníc vznikol náterom prepáleným olejom, alebo pridaním dechtu. Čierna, sivá, biela, svetlomodrá a zemité farby prevládali vo farebnosti domov ale nie je výnimkou naraziť i na avantgardné farebné kombinácie, pestro vymaľované drevené štíty.

FAREBNOSŤ POČAS POSLEDNÝCH ŠESŤDESIATICH ROKOV

Na farebnosti vidieka sa podpísala éra socializmu. Takmer úplne sa prestalo na vzhľad domov uplatňovať drevo a zavrholi sa všetky regionálne prvky ako nemoderné. Po celom Československu bola bez rozdielu spoločenských vrstiev, ale i regiónov, dostupná jednotná sivá tvrdá brizolitová omietka. Na Kysuciach sme napočítali päť tmených farebných odtieňov tejto omietky, sfarbenej podľa pridaného piesku. Rôzne úpravy svedčia o sile pobiť sa s obmedzeniami doby. Objavujú sa rozmanité štruktúry, škrabané vzory, do omietky sa vkladali šupiny sludy, zrkadlové pásy a elegantné úzke linky. Neutrálne farby nechávajú vyniknúť farbám pestrým a zvyšujú ich účinok. Pestré farby sa objavovali v detaile, na kovových častiach: na oplechovaní, rínach a zvodoch, a na kovových plotoch.

Po prevrate sa situácia zmenila a odvtedy máme možnosť na fasády slobodne používať celú paletu farieb. Nikto však netušil, že po šedivej dobe nastane druhý extrém, doba pestrofarebná. Okrem nostalgického návratu drevených obkladov, tentokrát s hnedým náterom či oranžovým lakom, sa stali obľúbenými najmä syta žltá, oranžová a pastelové tóny farieb. Prevládal názor, že farebná omietka je známkou bohatstva a pokroku. Neutrálna biela, sivá a čierna bola z mnohých úst minimálne označovaná za „príliš smutnú.“ Neutrálna sivá sa stala synonymom socializmu a zastaralosti.

Celé farebné šialenstvo vrcholilo so zatepľovaním fasád. Zateplenie fasádu pripraví o všetky plastické detaily, rámy, lišty, rímsy, šambrány, lemy, o drobné farebné impulzy, ktoré na pozadí neutrálnej fasády dávali domu kus ducha. Veselé farby sa v plných plochách začali používať aj na

budovy vážených inštitúcií, ktoré by mali byť vzorom a vychovávať, sú to budovy úradov, knižníc, nemocníc, škôl a materských škôl, rovnako ako i domy smútku.

Obr. 49. Šablóny, Skalité (foto: Milan Šuška)

Obr. 50. Obklad eternitovými šablónami chráni severozápadnú stranu domu pred vetrom a dažďom. Skalité (foto: Milan Šuška)

Jednotlivé oblasti si vytvorili rôzne farebné charakteristiky. V okolí Turzovky je dodnes veľmi výrazne cítiť vzťah k obci reprezentovaný zelenou a žltou farbou. V oblasti Jablunkovského Medzihoria jednoznačne víťazí sivá a červená. Domy tam majú často obloženú severozápadnú fasádu červenou alebo sivou šablónovou krytinou. Viac než o estetické sa v tomto prípade jedná o funkčné dôvody. Náveterná strana je takto chránená pred dažďom, vetrom a snehom. Šablóny nahradili pôvodné drevené šindľové obklady a kôru stromov, ktorá sa používala už na zrubových domoch. Je to jedno zo špecifik tohto kraja, ktoré sa dá krásne uplatniť aj na novej architektúre.

f.5.3.

SYMBOLIKA A FUNKCIA FARIEB

To, ako vnímame farby má podstatu v prírode, ktorou sme boli počas miliónov rokov evolúcie obklopení. Farba dokáže opticky modelovať priestor, meniť atmosféru a vzbudzovať pocity v človeku, ale i u zvierat. Starí ľudia mali odpozorované, že nebeská modrá odpudzuje hmyz a používali ju na zárubne dverí a chlievy. Rovnako majú farby vplyv na podvedomie človeka, môžu pôsobiť agresívne či upokojujúco, vnímame ich chlad a teplo. Náklonnosť k jednotlivým farbám je ale veľmi subjektívna. Súvisí s temperamentom, náboženským a kultúrnym pozadím, ako aj vekom človeka.

Farby majú svoju symboliku, pôsobia na ľudské zmysly a samozrejme menia aj účinok architektúry. Vo svete neobmedzených možností, ale zabudnutých odvekých pravidiel harmonického uplatňovania farieb, si investori prestali byť istý svojím výberom. Na kysuckých dedinách sa tak začali objavovať farebné paškvily.

Farba dokáže posilniť účinok dominanty. Kým v mestách sa na meštianskych domoch používali farebné omietky, na vidieku mali farebnú omietku len tie najvýznamnejšie budovy. Kostoly a ich veže tak pri pohybe vidieckou krajinou pôsobili omnoho silnejšie ak ich obklopovali domy s neutrálnou farbou. Po zateplení sa ale domy zmenili na exotické papagáje, bez ohľadu na ráz celku či blízkeho susedstva. Za posledných dvadsať rokov sa obraz obcí zmenil na kakofonickú koláž.

Najviac informácií a podnetov človek získava zrakovým zmyslom. Popri známej aromaterapii či muzikoterapii sa v modernej liečbe uplatňuje aj takzvaná chro-

Obrázok 51. 52. 53. (foto: Milan Šuška) 54. 55.(foto: Jan Horký) Krikľavé a výstražné farby. Odpor k brizolitovej šedi sprevádzaný farebnou vlnou zateplovania. Slobodná voľba s vykokorenými tradíciami sa prejavila v nevidaných farebných kombináciách. Povina, Podvysoká, Turzovka, Čadca - Horelica, Horný Vadičov.

Obr. 56. Farebný súlad architektúry s krajinou.
Oščadnica - Závozy (foto: Milan Šuška)

moterapia, ktorá pracuje s účinkami svetiel a farieb. Absencia farieb pôsobí na človeka negatívne, rovnako ako aj dlhodobá expozícia neharmonickej farebnej kombinácie alebo veľké plochy sýtych tónov. Červená farba krátkodobo povzbudzuje, ale po dlhšej dobe dráždi. Dlhodobé pôsobenie jednej farby, najmä červenej, pôsobí znepokojujúco, človek sa stáva podráždený, nervózny a farba môže vyvolať až agresivitu. Záhada je skrytá v psychologickom ako i fyziologickom pôsobení farieb. Farby vidíme vďaka svetlu, ktoré sa z predmetov odráža do oka. Tam sa premieta na sieťnicu pokrytú fotoreceptormi (tyčinky a čapíky) a tento obraz je ďalej nervovými vláknami posúvaný do mozgu. Pri dlhšom pozorovaní jednej farby sa čapíky reagujúce na danú farbu unavia a oslabia. Pri uhnutí pohľadu na bielu plochu sa tak nachvíľu objaví inverzná farba, pokým sa čapíky na namáhanej ploche sieťnice nezregenerujú. Tento jav sa nazýva následný kontrast. Tam, kde trávime veľa času je preto dôležité obklopať sa vyváženými kombináciami farieb ako i farbami neutrálnymi, na ktorých si oči môžu odpočinúť.

Obr. 57. Spája ich kvalitná tvrdá omietka, sivá ako skala, ktorá necháva vyniknúť farbám prírody.
Lopušné Pažite (foto: Milan Šuška)

Obr. 58. Sýta zelená a žltá na podklade neutrálnej čiernej. Vysoká nad Kysucou - Zátoka (foto: Jan Horký)

Obr. 59. Modernistická forma domu s rovnou strechou a farebná omietka je nie len prehreškom voči štýlu domu ale i voči dobrému vkusu.
Turzovka (foto: Jan Horký)

f.5.4.

FARBA A HISTORICKÉ SLOHY

Farba je dôležitým slohovým výrazovým prvkom. Gotický sloh, z ktorého sa nám vybavujú sivé kamenné katedrály, bol neuveriteľne farebný. Farba omietky sa ale rovnako ako na antických chrámoch zachovala len výnimočne. Za to o renesancii už môžeme prehlásiť, že jej reprezentantom bola farba biela a prirodzené farby materiálov. Farbami zahýril až „barbarský“ barok. Využíval najmä červenú, zlatú a umelé napodobeniny mramoru. Farby následne zmravnili biely klasicizmus. Ako päť na oko bude vyzeráť funkcionalistická vila s farebnou omietkou. Tento architektonický smer je spojený so sivou farbou. Pre modernu je neodmysliteľná biela fasáda, pri ktorej vynikne plasticosť a jemné tieň. De stijl v Holandsku mal v jednotlivých farbách jasno. Používal tri základné farby: modrú, červenú, žltú a neutrálnu farbu: čiernu, sivú a bielu. Farby tiež ožili v rukách postmoderny.

f.5.5.

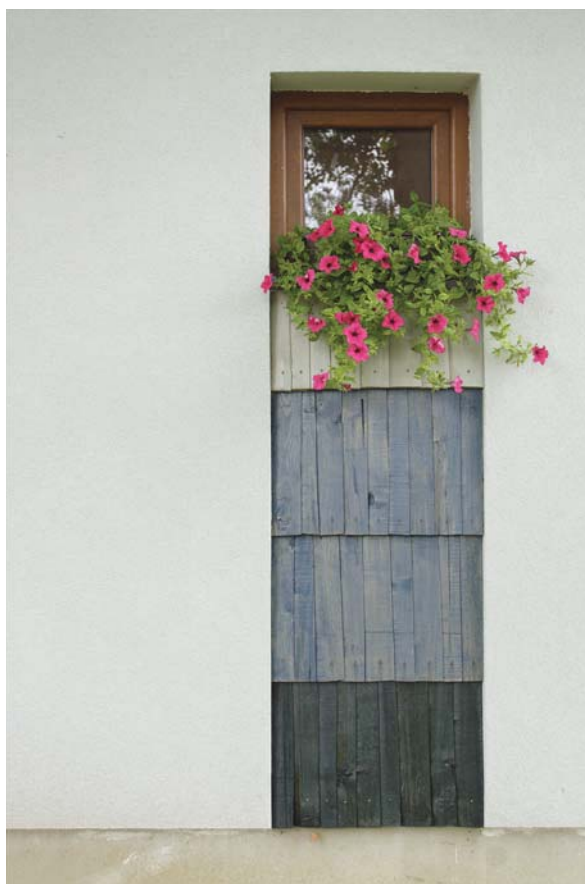
MÓDNOSŤ A DOČASNOSŤ FAREBNÝCH PREFERENCIÍ

Počas výskumu sme objavili nádherné farebné kombinácie. Vidiek nás presviedča, že naši predkovia vedeli používať farby, stačí sa inšpirovať. Zaznamenali sme tiež istý posun. Začali sa opäť objavovať fasády s neutrálnou bielou, alebo sivou fasádou. Niektoré farby na konkrétnych domoch vyvolávajú pohoršenie a názory na farebnosť sa menia. Oranžovej a žltej sme sa pravdepodobne nabažili. Verím, že je to znak nového trendu, ktorý sa dal očakávať. Dnes má investor pri

tejto skúsenosti možnosť zhodnotiť dopady svojej voľby podľa existujúcich negatívnych vzorov a príkladov hodných nasledovania.

Obr. 60. Na štíte originálna drevená štruktúra s červeným náterom a neutrálna biela omietka. Staškov (foto: Milan Šuška)

Obr. 61. Nový prístup - tradičný materiál. Stará Bystrica (foto: Milan Šuška)

Obr. 62. Čiernobiela kombinácia. Čadca – Milošová. (foto: Jan Horký)

DETAIL A DEKÓR

Je možné krásu určovať podľa bohatosti zdobenia a množstva či ceny použitých materiálov? Podľa Adolfa Loosa je ornament prejavom pravekého človeka a prežitkom minulosti, či znakom úpadku. „*Tou měrou jak se rozvíjí kultura, ornament mizí z užitkových předmětů. (...) Práce ornamentalisty nemůže být normálně placena. Moderní národové bohatnou, národové zaostali chudnou.*“ (A. Loos, [51]) Bez ornamentu sa skraca doba výroby a znižuje cena pri rovnakej užitkovej hodnote, moderný človek má teda kratšiu pracovnú dobu. Problémom dekóru je jeho krátkodobosť, módnosť, rýchlo sa opozera. „*Tvar ručně opracovaného předmětu jest uspokojující teprve tehdy, když jej tak dlouho můžeme strpět, pokud tento předmět sám může sloužit.*“ [51] Obchodníci ale dekór používajú radi: „*Špatný zákazník je ten, kdo kupuje nový nábytek teprve tehdy, až starý jest opotřebován.*“ [51] Druhou metódou zbohatnutia je používať nekvalitný materiál. Moderna uctieva prírodné farby a štruktúry prírodných materiálov. Proti dekóru sa ohradil hlavne Minimalizmus: „*Zbavte sa všeho čeho nepotřebujete a zbytečně rozptyluje. Potom budete vnímat' to podstatné čto život přináša. Minimalismus nie sú biele prázdne „nemocničné izby“ a hranaté okná, ale nálady, hra slnka a tieňov, ktorá do seba necháva vpúšťať ľudské bytosti so svojimi pocitmi.*“ (Pawson, [52])

Dekór sa na ľudovej architektúre v oblasti Kysúc vyskytoval vo veľmi malej miere, predstavoval letopočty a ochranné slnečné ružice, ktorým bola pripisovaná magická moc. Ozdobné štruktúry vznikali na štíte domu rôzne kladenými doskami. V nich sú vyrezávané vetracie otvory v podobe zvončeka, hviezdy, srdca, kruhu, kalichu, presýpacích hodín, kosoštvorca.

Murované domy mali hladkú omietku, vyskytujú sa na nej letopočty a niky na sväté sošky ochraňujúce dom. Od konca 19. storočia boli preberané mestské ozdoby, šambrány, rímky a lemy, bosáž nárožia výnimočne secesný ornament. Od polovice

Obr. 63. Namiesto dobrého detailu – okno oblepené gýčovým dekórom. Povina (foto: Olga Šárka)

Obr. 64. Ručná práca. Malebnosť vyrezávaného zábradlia nespočíva v množstve zdobenia, ale v použití rôzne širokých dosiek. Nesluša (foto: Milan Šuška)

Obr. 65. Prečnievajúca guľatina na novodobých zruboch. Skalité (foto: Milan Šuška)

Obr. 66. Správny detail nárožia, Raková - Korcháň (foto: Milan Šuška)

20. storočia a v 70. tých rokov boli používané škrabané a štruktúrne omietky, objavujú sa hlavne geometrické linky a mozaiky. Po vzore tírolského štýlu sa okolo okien chalupárskych domov začali objavovať ozdobne vyrezávané lišty. Tieto ozdoby sa ale vyskytovali na malom podiele domov.

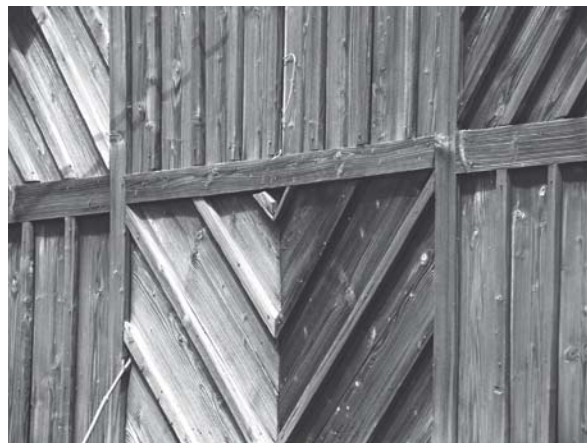
Dekor sa začal objavovať predovšetkým na porevolučných stavbách, najmä šambrány, renesančné balustrády, ozdobné kované mreže, zlaté mriežky v oknách, sadrové a polystyrénové ozdoby na fasáde a oplotení. Fasáda bez dekoru je niektorými pokladaná za odbytú odfláknutú, prípadne za lacnú. Očividne je význam slova dekor zamieňaný za dobrý detail.

Problém detailu nastáva pri novodobých zrubových domoch. Komerčne predávané projekty zrubov sa inšpirovali v Kanade či v ruskej rozprávke s rozbužneným nárožím a vyčnievajúcou guľatinou. Najstaršie domy na Kysuciach síce boli stavané z nekresanej guľatiny, ale obydľia sa postupne vyvinuli na elegantné a prísne pravouhlé domy. „Guláče“ sa používali už len na stodoly, maštale a chlievy.

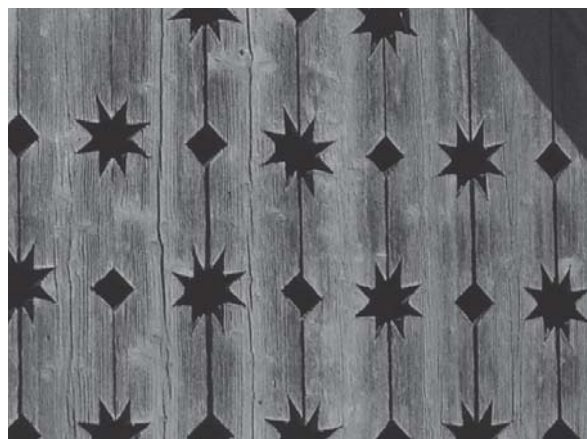
Tradičné zruba na Kysucach majú vždy pravouhlé hrany, preplátavaný alebo rybinový spoj a dokonale hladký povrch fasády, akoby by neboli dielom tesára ale precíznym stolárskym výrobkom. Brvná mali kresaný líc a medzery medzi nimi boli vyplnené machom, slamou, hoblinami, ovčou vlnou dne sú tiež používané konopné laná. Aby sa tesnenie nevydrobilo, kryli sa drevenými lištami, pribíjanými drevenými klinmi. Škára sa tiež vyplňovali vápennou maltou.

Zásadný je tiež rozdiel v presahu strechy pri štíte. Kým na pôvodnej architektúre strecha prečnieva pred štít približne 10cm, na novostavbách je to 45cm, v prípade že strecha kryje balkón, presahuje strecha pred štít viac než 1m, to má zásadný vplyv na členitosť fasády.

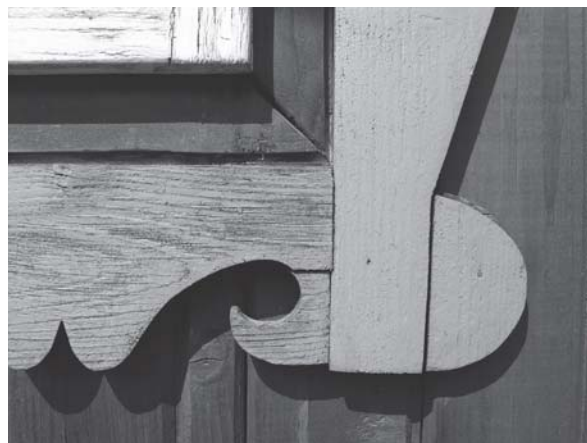
Častým detailom zrubových domov je vápenný náter koncov brvien, ktorý vytvára na nároží šachovnicový vzor. Plochy dreva rezané kolmo na vlákna nasávajú viac vzdušnej vlhkosti, drevo je tmavšie prípadne na ňom rýchlejšie rastú riasy a machy. Nejedná sa teda o formálny dekór, ale funkčný detail.

Obr. 67. Štruktúra na štíte Oščadnica - Peňakovci. (foto: Aleš Stuchlík)

Obr. 68. Ozdobný štít na škole vo Vyskej nad Kysucou - Semeteš (foto: Jan Horký)

Obr. 69. Ozdobné lišty pridávané chalupármi. Klokočov (foto: Milan Katovský)

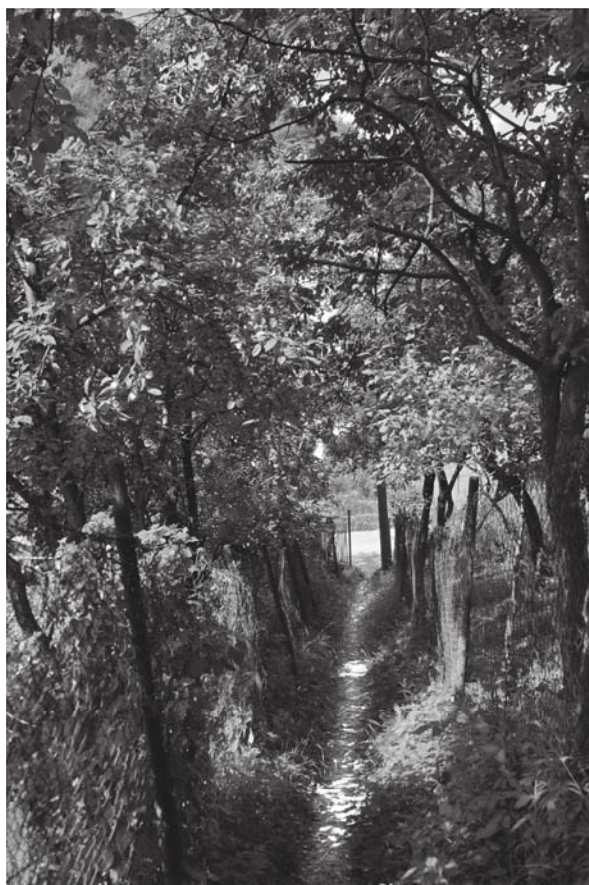

Obr. 70. Geometrické členenie omietky. Ochodnica (foto: David Prikryl)

Obr. 71. Potešenie z predzáhradky môže prinášať len transparentný plot. Vysoká nad Kysucou (foto: Milan Šuška)

Obr. 72. Pešia skratka, Lodno. (foto: Milan Šuška)

f.7.

PLOTY

Na to, či na nás pôsobia priestranstvá na vidieku pohostinne, otvorene alebo anonymne s pocitom uzavretosti ma výrazný podiel vzhľad plotu. Kým spoločný plot medzi susedmi je jednou z mála vecí, na ktorej sa musia obaja medzi sebou dohodnúť, najmä o jeho podobe: výške, materiále, konštrukcii a prevedení, to, ako vyzerá plot do ulice, už ale často žiadnej dohode nepodlieha. Stavebnému úradu postačí jeho realizáciu ohlásiť mesiac vopred, pričom diskusia o jeho vzhľade je nad rámec povinností úradníka. Vedľa seba sa tak vyskytujú rôzne exempláre. Výsledný dojem môže byť dvojaký.

Plot je prvým kontaktom pri vstupe do súkromného domu, súčasne tvorí obraz celej dediny, je súčasťou miesta, ktoré nazývame domov, preto by mal rešpektovať okolie a nepútať na seba viac pozornosti než je nutné.

f.7.1.

OPLOCOVANIE

Ploty sa v minulosti objavovali len zriedka. Okrem ohrád pre hospodárske zvieratá uzatvárali dvory medzi obytnými domami a hospodárskymi stavbami. Výška starých plotov sa pohybuje okolo 1,2m. Plot vyšší než 1,6 m je vnímaný ako hradba. Niektoré dvory na kopaniciach uzatvárali vysoké brány s plnou výplňou.

Ploty na kopaniciach chránili zeleninové záhradky pred divokou zverou. Dôvod pre ich postavenie nebolo samotné vlastníctvo pozemku, ale skutočné funkčné opodstatnenie na danom mieste. Dnes by sme takýto prístup mohli označiť za racionálny či ekologický. Hranice medzi súkromným a verejným sú mäkké. Vyšliapané chodníky na kopaniciach predstavujú psychologickú vodiacu líniu, z ktorej si ako cudzinci nedovolíme zísť. Na kopaniciach sa všetci poznali, medzi domami sa prechádza aj po susedovom takpovediac „na dobré slovo.“ Ľudia sa obmieňajú a problémom začínajú byť nové ploty a pevné ohrady. Súkromné pozemky sú oplocované a tým sa znižuje prístupnosť krajiny. Na vyšliapanom chodníku medzi kopanicami turista narazí na zatarasené cesty plotom či ohradou, ktorá bráni pokračovať ďalej v naplánovanej trase, často s vysvetlením, že je osada prístupná cestou z druhej strany. V údolných dedinách sa rôzne skratky a úzke uličky medzi plotmi často zachovali.

Dnes sa pokladá za normálne pozemok presne vytýčiť a celé vlastníctvo ohradiť vysokým nepriehľadným plotom, ktorý má zabezpečiť súkromie. Zamedzuje pohľad do záhrady, ale groteskne, často i výhľad z okien samotného domu. Tak výrazným predelením vznikajú dva odlišné svety: bezpečná a zušľachtovaná súkromná záhrada a pravý opak, ľahostajná a nevlúdna verejná ulica, ochudobnená o všetky vizuálne zážitky. Bývanie sa stáva nedobytným vезením, oddeleným od akýchkoľvek vonkajších impulzov, náhodných stretnutí a kontaktov s ostatnými. Ulici chýba kúsok ľudskosti a náhodné pozdravy, už nie je súčasťou domova, ktorý zrástá s identitou jej obyvateľov. „Kvalita verejných priestranstiev sa nemeria

Obr. 73. (foto: Jana Sobolová), 74. (foto: Jan Horký), 75. 76. (foto: Milan Šuška) Nevhodné oplocovanie pozemkov na kopaniciach. Makov, Olešná, Korňa, Oščadnica.

len stavom verejných plôch, ale aj rozhodnutím ľudí otvoriť svoj domov do ulice.“ (Šarafin, [53])

Oplocované sú aj predzáhradky, ktoré boli reprezentatívnou súčasťou ulice či vidieckeho námestia. Ako dôvod je uvádzaný vandalizmus. Verejný priestor je oklieštený na vandalovzdorné sterilné priestory, bez lavičky, bez kvetín, bez stromov a bez ľudí, vhodný tak na rýchly prejazd autom. Môžu ale takéto priestory niekoho potešiť alebo vychovávať?

f.7.2.

DRUHY PLOTOV

Len dostatočne transparentný plot dokáže ulici poskytnúť potešenie z rozkvitnutej predzáhradky, rovnako ako i dostatok svetla pre rastliny za ním. Takým je najmä tradičný latkový plot. Aby vydržali laty bez ochranných náterov, je každá opatrená zrezanou hlavou. Voda tak rýchlo odtečie a drevo nehnije. Členenie je vždy zvislé. Dažďom a slnkom drevené laty vyzrejú do prirodzených šedých odtieňov. Tieto prírodné a 100% ekologické ploty dokážu, na rozdiel od prefabrikovaných s betónovými stĺpkami, splynúť s krajinou a dokonale kopírovať terén. Svažité terén dokáže okrem latkového plotu dobre kopírovať i plot z drôteného pletiva. Pekne pôsobí najmä ak slúži ako opora kvitnúcim popínavkám.

Veľmi ľudovo pôsobia rôznofarebné ploty z kovových výliskov, ktoré sú špecifickým príkladom vidieckej recyklácie. Bežné sú typicky československé brány z oceľových trubiek. Tvar brány je vždy rovnaký, v detaile sa líšia výplňou. Oceľové ploty bývajú opatrené pestrými farbenými nátermi. Bledo modrá a žltá ako blízke farby k zelenej tráve či jej kontrastná červená a neutrálna tmavoseda a čierna farba pôsobia vždy harmonicky. Biele ploty sú v regióne Kysúc cudzie, nevhodná je tmavozelená, jej odtiene vedľa prírodnej zelene pôsobia umelo.

Novodobé kované ploty spĺňajú väčšinu požiadaviek, navyše sú vyslovene lokálnym produktom, dávajú prácu miestnym remeselníkom, často sú však príliš zdobené, dokonca viac než brány historických palácov.

Problematický je detail ukončenia špicatými hrotmi „namierenými k Bohu, ktoré vystriedali hitlerovsky ostnatý drôt.“ (Hron, [1])

Dnešným štandardom alebo symbolom plotu sa stávajú prefabrikované ploty z hoby-marketov. Vyzerajú veľmi pevne, betónové stĺpy mohutne a ťažkopádne. Vyznačujú sa vysokou spotrebou materiálu. Aby sa časom nenahýbali, musia byť ukotvené do základových pásov v nezámrznej hĺbke približne jedného metra. Následne sú často oblepené napodobeninami tehiel či kameňa, ukončené disproporčnou betónovou hlavicou a doplnené komplikovanými výplňami, počnúc strojovými napodobeninami rezbárskej práce, cez pokrútené kovové mreže a napokon sadrové odliatky renesančných balustrád. Ploty umožňujú rôzne výšky, rôznorodé variácie a kombinácie tvarov a materiálov pričom rovnaké je výrazné členenie na pole a stĺpy. Vo svažitom teréne vytvárajú gigantickú zubatú pílu a v krajine výrazné hradby, hlavne v prípade ak sú svetlej farby.

Ploty boli rovnaké, ale vďaka pestrým predzáhradkám nebol vidiek v žiadnom prípade fádny. „Nieko by povedal že je to monotónne, áno, ale je to monotónnosť čerstvého vzduchu a čistej vody.“ (Edward S. Morse,[54]) Tvrdenie, že len starý plot je dobrý a všetko nové sa tu nehodí, by ale zabránilo akémukoľvek nadšeniu z tvorby vo vidieckom prostredí. Vhodné nové ploty majú spoločné isté členenie a štruktúru, transparentnosť, výšku, jednoduchosť, subtilnosť a dôraz na detail, sú zhotovené z prírodných materiálov, prípadne kovu či pletiva.

Obr. 77. Aby vydržali latkové ploty i bez ochranných náterov, sú opatrené zrezanými hlavami, aby voda rýchlo odtiekla a drevo nehnulo. Dažďom a slnkom potom laty vyzrejú do prirodzených strieborných odtieňov. Tieto prírodné a 100 % ekologické ploty dokážu dokonale kopírovať terén.

Staškov–Prachniarovci (foto: Milan Šuška)

Obr. 78. Plot s murovanými stĺpkami je vo svažitom teréne vždy podivne zubatý. Snežnica (foto: Milan Šuška)

Obr. 79. Plot z tuje charakterizuje cintorín a nie záhradu rodinného domu. Dunajov (foto: Milan Šuška)

Obr. 80. Vysoké betónové ploty neprinášajú svojmu okoliu nič. Nesluša (foto: David Příkyl)

Obr. 81. Nie príliš šťastné umiestnenie elektromeru, avšak prefabrikovaný betónový plot nie je otvorený akémukoľvek kultivovanému riešeniu. Olešná (foto: Karel Kubza)

Obr. 77.

Obr. 80.

Obr. 78.

Obr. 79.

Obr. 81.

ZVUK, CHUŤ A VÔŇA KRAJINY

Krajinu a architektúru vnímame všetkými zmyslami. „*Hoci zrakom získava človek najviac vnemov, sú to aj vnemy najpo- vrchnejšie.*“ (Pallasmaa, [55])

Na zvuk sme citlivejší než na výzor, zvuku sa navyše nedá vyhnúť. Prírodné zvuky, reč a spev stimulujú naše pocity, plochý zvuk vodopádu alebo diaľnice dokáže krajine odobrať jej hĺbku. Nestačí, aby bol priestor krásny, musí nás tiež obklopovať príjemný zvuk. Obklopení hlukom motorových kosačiek sa ani v najkrajšom prostredí nebudeme cítiť pohodlne. Akustické vnemy obvykle zostávajú ako nevedomovaná skúsenosť v pozadí.

Vidiek je často idylicky spájaný s pokojom príjemným pre živé organizmy. Technologickým pokrokom pribudli zvuky poľnohospodárskych strojov, na jeseň ostrý zvuk cirkulárky a v zime rúbanie dreva. Nové osídľovanie a kultúra prenesená na vidiek zmenila jeho atmosféru aj po fonetickej stránke. „*Cizorodé tuje a nekonečné lány podivne zeleného hnojeného trávnikú podľa módného časopisu, na ktorom dvakrát týdně vrčí ten ďábelský stroj jen proto, aby pažit odpovídal onomu módnému střihu. Ten zvuk je ve vesnicích poslední léta ještě výraznější než cirkulárka, ale zdá se být mnohem zbytečnějším.*“ (Lucie Kostková, [49])

Zvyk ctiť nedeľu už nie je rešpektovaný a výsledkom sú vydané zákazy používania motorových kosačiek a píl počas víkendov (Karviná, Němčovice na Rokycansku). Obyvateľom prekáža hluk, spôsobený ľuďmi prichádzajúcimi na víkend. Niektorým ľuďom naopak začalo v nedeľu prekážať ranné zvonenie kostolného zvona. Asi najzávažnejší hluk ale pochádza z dopravy. „*Rozporom dnešnej spoločnosti je, že chceme jazdiť, ale zároveň chceme bývať tam, kde autá nejazdia.*“ (Pavel Šimeček).

Dôvodom turistiky je aj chuť a vôňa krajiny. V širšom poňatí spoluvytvára identitu vidieka aj tradičná kuchyňa, babičkina

záhrada, lesné plody, sušené huby, bylinkové a liečivé čaje, zemiakové polesníky a syrové korbáčiky k pivu, k chovu oviec rovnako patria tradične syry - bryndza, oštiepky a parenica. Ale Kysuce dnes ponúkajú hlavne pizzu. Ani vo vyhlásených destináciách cestovného ruchu sme nenašli slovenskú kuchyňu. Tento fakt sa dá dobre prirovnať k výstavbe: namiesto halušiek dostanete „taliansku“ pizzu alebo rýchlo kvasený hamburger z okienka na počkanie.

Dôležitú úlohu vo vnímaní prostredia zohráva materiál a s ním ďalší zmysel hmat. Materiál v sebe obsahuje nielen štruktúru, teplotu, tvrdosť a pevnosť, farbu, lesk a zvuk ale aj našu osobnú skúsenosť, pocity a pamäť. Na výstavbu sa v minulosti používali prírodné materiály, hovorilo sa „Drevené Kysuce,“ dnes sú v prevahe materiály umelé, náročné na energie z neobnoviteľných zdrojov počas výroby.

f.9.

MATERIÁL

Na Kysuciach boli obvyklé drevené domy z masívnych trámov na kamennej podmurovke. Používalo sa označenie „drevené Kysuce,“ aj tie najchudobnejšie staré domy boli vybavené drevenými oknami, dverami, drevenou podlahou i nábytkom. Na výstavbu sa používali prírodné materiály. Pozrime sa na to z čoho sa stavia dnes: sádrokartón, silikón, plast a polystyrén. Najlacnejšie materiály, ktoré na úkor kvality umožňujú zväčšovať stavebný objem. Prv bežné štiepané šindle, drevené odkvapy a žľaby sa stali luxusným tovarom.

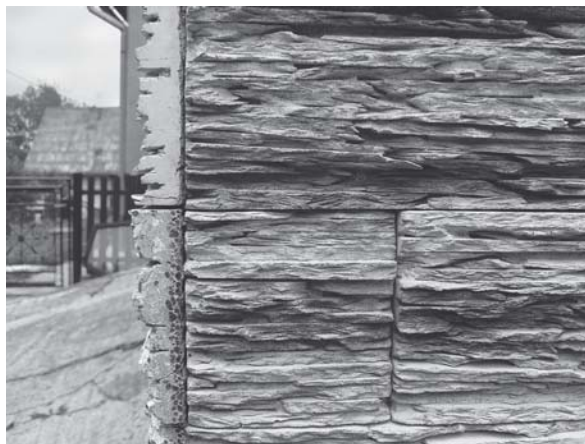
f.9.1.

TRADIČNÉ A UMELE MATERIÁLY

Materiál v sebe obsahuje štruktúru, teplotu, tvrdosť a pevnosť, farbu, lesk a zvuk i našu osobnú skúsenosť. Človek bol odjakživa obklopený prírodou, prírodné materiály preto pôsobia priaznivo na našu psychiku. Pri dotyku nám predávajú svoju energiu a ich vôňa vzbudzuje pozitívne pocity a spomienky. Dopyt po takýchto výrobkoch za dobrú cenu je vysoký, na čo samozrejme reaguje trh. Objavili sa rôzne napodobeniny. Falošné napodobeniny síce môžu oklamať zrak, ďalšie zmysly, ktorými neustále analyzujeme a vyhodnocujeme svet okolo nás, však len veľmi ťažko.

Plastové dvere s dreveným vzhľadom pôsobia „na oko“ dobre pri pohľade, a to ešte tak na reklamnom letáku. Počas každodenného používania, pri dotyku s plastovou fóliou, neodpovedajúcom odpore pri ich otvaraní a tupom zvuku po zavretí, naše zmysly a svaly odhalia nepravosť a nevyšlú do mozgu tie správne signály, ktoré vyvolávajú pocity šťastia. Máme svoje skúsenosti a predpoklady, ktoré ak sa nenaplnia, nasleduje sklamanie.

„Kvalita materiálu bola nahradená za povrchnosť a vizuálny efekt.“ (Pallasmaa, [55]) „Z pohľadu veľkých investorov boli tradičné materiály a konštrukcie zavrhnuté, pretože vyžadovali množstvo energie pri realizácii i následnej údržbe. Tento názor prezentovaný ako výsledok racionálneho uvažovania, postavený na darwinovej teórii prirodzeného výberu, zavrhuje a potláča tradičnú produkciu v oblasti stavitel'stva.“ (Frey, [36])

Obr. 82. Napodobenina kameňa, vraj na nerozoznanie od prírodného. Skalité (foto: Jan Horký)

Obr. 83. Pohľad na kamennú stenu nás naplňuje radosťou, nie pre samotnú hodnotou materiálu, ale pre množstvo práce a zručností, ktoré bolo nutné vynaložiť pri jej stavbe. Povina (foto: Jan Šárka)

PRÍRODNÉ MATERIÁLY

V období, keď sa búrajú posledné drevenice alebo hlinené domy na juhu Slovenska, zažívajú staré techniky a tradičné prírodné materiály svoju renesanciu. Zároveň doceňujeme kvalitu a hodnoty tradičnej architektúry. Doposiaľ boli tieto domy búrané a nahradzované domami z lacných a často nezdravých materiálov, materiálov náročných na výrobné technológie a chémiu. Materiály a postupy, ktoré používali naši predkovia, boli preverené dlhou užívateľskou históriou. To čo oni možno len tušili, dnes popisujeme vedecky. Prichádzame na dokonalú samoreguláciu vnútorného prostredia v hlinených stavbách, na to, že domy z hlíny a dreva (na rozdiel od železobetónových a oceľových konštrukcií) nedeformujú elektromagnetické pole a v ich interiéri tak prirodzene vznikajú vzdušné ióny, ktoré majú na naše zdravie a pohodu blahodarný a regeneračný vplyv.

„Tie pre organizmus dobré ióny, anióny vznikajú vo veľkých koncentráciách najmä počas búrky, hojne sa vyskytujú pri vodopádoch, v jaskyniach, na vrcholoch hôr, pri mori a v lese.“ (Lajčíková, [56]) Sú to miesta, kde pociťujeme čistý vzduch, majú svoj liečivý účinok, pre ktorý sú využívané ako klimatické kúpele, pre ochorenia alergie, astmy a pacientov po úrazoch a operáciách. Stromy, rybníky a potoky sú jednoducho dobrým susedom a nemali by byť zatrubňované, ako sa tomu v minulosti často dialo. Nadbytok kationov, ktoré majú na organizmus nepriaznivý vplyv spôsobujú kovy a syntetické materiály, záclony, čalúnenie, umelé vlákna, koberce, umelohmotné tapety, syntetické nátery, podlahové krytiny z PVC, ktorými sa čoraz viac obklopujeme.

LOKÁLNE MATERIÁLY

Zachovanie lokálneho charakteru stavieb a prítťažlivej krajiny, má svoje ekologické a ekonomické dôvody. Materiál je spracovávaný v mieste miestnymi firmami a nie je ho potrebné prepravovať často neekologickou dopravou. Lokálne suroviny môžu byť zdrojom pre miestnych podnikateľov. Peniaze tak neodplávajú do sídiel nadnárodných spoločností ale zostávajú v regióne. Následne je takáto krajina s regionálnou architektúrou vyhľadávaná turistami, ktorý môžu byť ďalším zdrojom príjmu.

„Rozhodnutie v maximálnej miere používať miestne materiály vytvára zamestnanosť pre miestnych ľudí, podporuje lokálny kolobeh peňazí, ktorý tvorí dopyt, obnovuje dôstojnosť zamestnaných ľudí, vedie ich k aktivite v danom mieste a znižuje závislosť na pôžičkách.“ (Frey, [36]) Lokálne stavebné materiály so sebou nesú menšiu ekologickú stopu než výrobky dovážané z vonku. Prečo sa ale tak pomaly vracajú na trh? Podľa profesora Pierra Freya dominantným hráčom stavebného priemyslu na globálnom trhu prekrážajú miestne stavebné tradície, pretože oni chcú svoje výrobky exportovať všade, bez rozdielu regiónov a krajín. Výrobcovia stavebných materiálov pôsobia na stavebných školách, ovládajú trh a diktujú národným štátom, podmienky hry. Drevenú stenu tak už nepostavíte bez rôznych atestácií, testov na požiaru odolnosť, prípadne je pre niektoré stavby zákonmi ich použitie vylúčené. *„Normy vytvorené asociáciami špecialistov, dodržiavané a kontrolované štátom, drasticky potláčajú slobodu voľby.“* (Frey, [36])

f.9.4.

ĽUDOVÁ EMPÍRIA

Existuje množstvo neviditeľných javov, ktoré ovplyvňujú kvalitu prostredia: elektromagnetické pole Zeme, rádioaktívny plyn *Radón* prestupujúci z pôdy, UV žiarenie, alebo elektrosmog. Niektoré kultúry majú pre tieto ťažko definovateľné a neviditeľné javy vypracovanú vlastnú filozofiu, napríklad čínske *Feng-šuej*, alebo indické *Vástu šástra*. Feng šuej pravidlá o harmonickom rozmiestnení priestoru, nábytku i farieb, vysvetľuje tokom energií jing a jang. Tie metódy sú do našej kultúry ťažko prenositeľné. Väčšina týchto pravidiel má svoje psychologické či antropologické vysvetlenia, často teda postačí zdravý sedliacky rozum.

U nás sa taktiež vyvinuli rôzne ľudové empírie, mýty a povery, ktoré spoliehajú napríklad na to, že sa psy a mačky riadia viac pocitmi než rozumom, a že sú citlivejšie na rôzne javy a znečistenia. „*Tam kde si na lúke ľahla krava, je najlepšie miesto, kde postaviť dom.*“ „*V ktorom dome hniezda lastovičky, do toho hrom nikdy neudrie, podobne ani do takého, kde na streche rastie bylina hromotresk.*“

f.9.5.

PATINA

Prírodné materiály majú ešte jeden významný rozmer. Je ním čas, ktorý sa správnym i nesprávnym užívaním vpisuje na ich povrch. Podobne ako na živých tvoroch je na prírodných materiáloch možné určiť ich vek. Podľa rôznych nedokonalostí, šrámov a škrabancov na doske stola, ošúchania prahu, prasklín v glazúre hrnčeka, zmeny farebnosti omietky, obrastania machom či zanášania špinou môžeme čítať príbehy o histórii ľudského užívania a drsnosti miestnej krajiny. Patina dodáva materiálom ľudský výraz. Dokonca sa umelo napodobuje, aby sa vytvoril dojem historickej hodnoty. Omietka na benátskych domoch je vyspravená len tam kde odpadne, pričom fasáda časom dostáva podobu plátna maliarov. „*Je príjemné zatlačiť na kľučku dverí, ktorá sa leskne dotykom tisícky rúk, ktoré otvárali dvere pred nami.*“ (Pallasmaa, [55]) Patina je dôkazom starnutia materiálu a dôkazom jeho života a pravdivosti. Patina je pre vidiek charakteristická. „*Mesto má mejkap vidiek má pleť*“ (Blažek, [2])

Obr. 84. Znovupoužitý materiál. Štruktúra vznikla nedbanlivým poskládaním dosiek, ktoré boli predtým z vnútornej strany natreté vápnom a z vonkajšej olejom. Kolokočov - Kornica (foto: Milan Šuška)

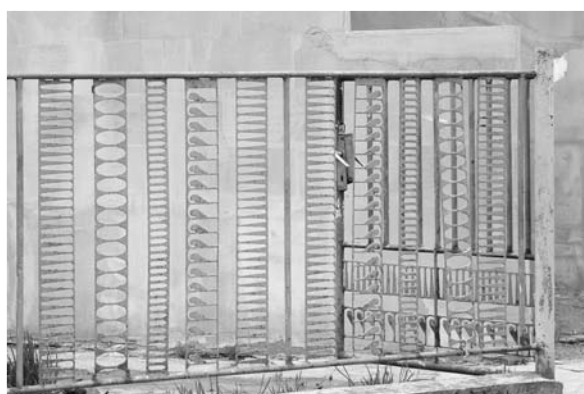
f.9.6.

EKOLOGICKÉ MATERIÁLY

Kým domy našich predkov boli postavené z prírodných, miestnych, ekologických, zdravých a recyklovateľných materiálov, dnes staviame technológiami náročnými na spotrebu energií, za produkcie množstva skleníkových plynov, z materiálov dopravených cez celú republiku i kontinenty, z neobnoviteľných zdrojov a zo stavebných materiálov, ktorých sa naši potomkovia len tak ľahko nezbavia. Počas svojho rastu na seba prírodné rastlinné materiály pútajú množstvo oxidu uhličitého (CO₂), naproti kovu a plastu, ktoré ho počas svojej výroby produkujú a prispievajú tak k zmenám rôznych prírodných procesov. Ak ale tento materiál po dožití spálime, alebo necháme zhnúť, nazhromaždené CO₂ sa opäť uvoľní do okolia. Ak sa chceme chovať zodpovedne,

inými slovami ekologicky, musíme k materiálom pre výstavbu pristupovať nasledovne: 1. ZREDUKOVAŤ, 2. ZNOVU POUŽIŤ a až napokon 3. ZRECYKLOVAŤ. Recyklácia sama o sebe je pre ekológiu veľmi málo.

Jedným z ekologických hľadísk je i životnosť stavieb. Podľa slov Jiřího Löwa „Čo iné možno považovať za dlhodobu udržateľné, ak nie to, čo je overené rokmi. Hnanie sa za ekonomickým výnosom, znížovanie nákladov i za cenu ničenia prírody to je cesta, ktorá vedie ku kolapsu.“ Kým drevenice sú overené stovkami rokov, prefabrikované bytové domy stoja sotva 50 rokov a životnosť plastových okien môžeme zatiaľ len odhadovať.

Obr. 85. Ľudový motív z odpadu kovových výliskov na plote. Svrčinovec (foto: David Příkryl)

f.9.7.

CENA/KVALITA /KVANTITA

„Výsledok spriemyselňovania a kolektivizácie je predražená ručná práca, ktorá je priamo závislá s množstvom rúk bez práce.“ (Krier[13]) Tým že sa behom doby zvýšila cena ľudskej práce a udržiava nízka cena dopravy, prírodné materiály z blízkeho okolia nedokážu konkurovať materiálom z automatizovanej výroby a z krajín, kde je cena práce výrazne nižšia. Prírodné a ekologické materiály sú drahšie aj vďaka marketingu. „Bez ohľadu na skutočný environmentálny dopad, pri označení produktu za „udržateľný“ alebo „zelený“ sa jedná o výhru na trhu, generujúcu vyšší zisk a vyššie marže.“ (Frey, [36]) Prefabrikované a umelé stavebné prvky sú naopak držané na veľmi nízkej cenovej úrovni. Často je tak spotrebovávané viac materiálu, než je skutočne potrebné, len preto, že je to finančne a technicky jednoducho možné. Podľa architekta Petra Suského si pritom zdravé a ekologické domy dovoliť môžeme: „Dôležité je usporiadať si hodnoty, ktoré má bývanie obsahovať. Tým najdôležitejším maximálne vyhovieť a všetko nepodstatné v návrhu maximálne obmedziť.“ (Suske, [4]) Po takejto rozumovej úvahe by sme svoje domy mohli opäť stavať z prírodných materiálov.

Len investícia do kvality si zachováva svoje hodnoty aj pre ďalšie generácie. Kostoly a mosty, stavané z toho najtrvanlivejšieho materiálu - kameňa, sú toho dôkazom. Peniaze vo výstavbe dnes ukladáme do veľkého stavebného objemu, vysokej spotreby, výrobkov s nízkou pridanou hodnotou a nízkou životnosťou. Pod vplyvom reklamy sa zbytočne vyhadzujú, vyradujú a nahradzujú veci, ktoré ešte slúžia a fungujú, aby sa podporil trh. Metóda je mnoho, plánované a vynútené zastarávanie, módna a nekvalitná materiály, reklama. Sústredení sa na spotrebu a utrácaním za množstvo, za kvantitu, na úkor kvality uberáme na hodnote prostredia ktoré vytvárame a v ktorom žijeme.

Obr. 86. Kamenný most z 19. storočia.
Krásno nad Kysucou - Blažkov (foto: Milan Šuška)

f.9.8.

DREVO

Drevo bolo v minulosti najpoužívanejší materiál pri výstavbe. Za socializmu ale boli drevené domy označované za chatrče, šopy, nevhodné pre moderné bývanie. „Pochmúrne drevenice bez slnka a vzduchu, ktorými kráčal neúprosný hlad.“ [57] Mali ich nahradiť domy nové z nových stavebných materiálov. Z tohto obdobia, okrem sendvičových rodinných domov typu *Okál*, nepoznáme žiadne drevostavby.

Dnes sú zrubové domy opäť populárne. Dostupné trámy sú ale veľmi tenké na to, aby zabezpečili aspoň požadované tepelno-technické vlastnosti. Veľkou výčitkou novodobých zrubov je ich formálna stránka, detaily hrán, povrchová úprava, sklon strechy.

f.9.9.

DREVENÉ OBKLADY

Obklady z dosiek sa používali zvisle, pretože dosky tak lepšie odvádzali vodu, čo je pre životnosť obkladu zásadné. Náveterná strana domu bývala tiež obložená stromovou kôrou, dreveným šindľom, nesôr eternitovými šablónami, aby bola nosná konštrukcia chránená pred dažďom. Drevo potrebuje dýchať, ak ho zakryjeme, napríklad ako sa to stávalo pri opravách šindľových striech, plechom či čiernou lepenkou, zhnije.

Drevený obklad sa po novom stal symbolom ekologického dizajnu. Uplatňovanie obkladov sa po ére brizolitu stalo trendy aj na Kysuciach, po novom vyznievajú ale až príliš rustikálne, z krajných odrezkov *okoru* a sú natierané lakom.

f.9.10.

NÁTERY

Tam kde je drevo chránené pred vlhkosťou, nepotrebuje žiaden náter. Dokonca šindle, vystavené dažďu a ľadu, s drobnými opravami vydržali desiatky rokov. Vydržali omnoho viac ako boli štiepané, ak neboli rezaním narušené vlákna dreva. Opršané drevo získava strieborno sivú farbu. Toto starnutie je najlepšia prírodná ochrana dreva. Drevo napustené olejom alebo ľanovou fermežou na slnku vyzreje do krásnej škoricovo hnedej farby a má príjemný matný povrch. Najväčší zločin je použiť hnedú farbu, alebo oranžový lak. *„Lak, na povrchu vytvorí nepriepustný film, ktorý uzatvorí póry, drevo prestáva dýchať a prepúšťať vlhkosť čo pri pôsobení slnka, kolísaní teplôt a vlhkosti jeho povrch značne degraduje. Lak praská, drevo pod ním v týchto miestach černie, hnije, alebo sa lak na dreve doslova uškvarí. Majiteľ je odsúdený na jeho neustále obnovovanie inak takýto povrch zakrátko vyzerá horšie než drevo bez akéhokolvek náteru.“* (Hron, [1])

f.9.11.

ČIERNE DREVENICE

Ku Kysuciam neodmysliteľne patria čierne drevenice. Na to existuje množstvo rád, prepálený olej, býčia krv, v oleji rozriedený decht z drevenej kôry a rôzne priemyselné nátery. Pri niektorých postupoch je ale otázna ich ekologická hodnota a vplyv na zdravie.

f.9.12.

VÁPENNÉ MLIKO

Drevo sa ošetrovalo i vápenným mlieko, ktoré ho vysušovalo, konzervovalo a chránilo pred škodcami. Bielili sa i celé drevenice, drevený strop v obytných miestnostiach. Chlievy pre dobytok sa natierali vápnom pre jeho dezinfekčné účinky.

f.9.13.

HLINA

V zrubových domoch sa hlinou vymazávali konštrukcie nad ohniskom, alebo sa ňou omazávali zrubové domy. Hladká biela fasáda, bol v minulosti symbol bohatstva i modernosti, domy „v kozuchu“ vyzeral ako nové murované.

Kostoly i kamenné kaplnky na Kysuciach boli vždy omietané, pri dnešných rekonštrukciách však býva uprednostňovaný kamenný vzhľad a omietky sú často odstraňované. Hlinená i vápenná omietka utesnila dom, domy tým boli aj lepšie chránené pred ohňom. Hlinená mazanina ako dlážka v podstreší izolovala teplo a zabraňovala šíreniu prípadného požiaru. Hlina drevo konzervuje a vďaka udržiavaniu rovnomernej vlhkosti ho nenapádajú piesne ani huby. Hlinená mazanina sa k brvnám uchycovala pomocou dreve-

ných kolíkov, trstinových rohoží za pomoci drôtu alebo ju držali husté diagonálne drevené laty. V oblasti Vysoká n. Kys. – Zátoka a Klokočov - Marcovci sme počas výskumu objavili domy z nepálených tehliel, ktoré sú na kysuckých kopaniciach raritou. Na dolných Kysuciach sa používali od konca 19. storočia hlavne pálené tehly.

f.9.14.

KAMENĚ

Kameň ako najtrvalejší prírodný materiál bol na Kysuciach užívaný na stavbách mostov, zvoníc, kaplniek a kostolov. Životnosť týchto stavieb je takmer neobmedzená. Uplatnil sa tiež v základoch, vo svahu na vysokej podmurovke, na stavby chlievov, studní a pivníc. Veľké ploché kamene ležali pred vstupom do domu. Kamenná podmurovka bola spájaná hlinenou maltou a starostlivo vyskladaná.

Obr. 87. Tehlový pás vyrovnáva podmúrovku a vlhkosť medzi rôznymi materiálmi. Vysoká nad Kysucou (foto: Milan Šuška)

Obr. 88. Omietka na drevenom rošte. Stará Bystrica (foto: Milan Šuška)

f.10.

EKOLÓGIA

f.10.1.

EKOLÓGIA A BUDÚCNOSŤ

Stratili sme presah do budúcnosti. V minulosti ním bola viera v Boha, chovať sa na Zemi tak, aby som sa mal dobre na druhom svete. Kresťanstvo bolo na vidieku súčasťou krajiny: kaplnky, stromy a hory, ako i dejov v krajine (búrka, úroda) a bolo teda i vzťahom ľudí ku krajine. V minulosti ľudia poznali rastliny a vedeli ich využívať, boli si viac vedomí svojho miesta na zemi, verili v Boha, čo bola v prenesenom zmysle príroda. Keď naši predkovia stavali dom, bolo pre nich cenné celé miesto, cesta, lúka, les i pole v okolí. Verili, že zem pod nohami patrí Bohu a oni tu prišli len na chvíľu, aby zveľadovali tento kúsok zverenej krajiny. Dnes sa majitelia starajú o svoju záhradu, na údržbu spoločných priestorov, boli zriadené rôzne výbory. Starat' sa nie len o svoje vlastníctvo ale i najbližšie okolie bolo dlho neznámym pojmom.

„V Dánsku ohýbali kmene dubov, ktoré používali na stavbu typických zaklenutých domov, využiť ich však mohla až 3-4 generácia potomkov.“ (Langer[3]) Aj toto môže byť ekológia. Ľudia spätý s krajinou, lesmi, lúkami, poľami, ročnými obdobiami, vytvorili vždy špecifickú ľudovú kultúru. Dnes sa v ateistickej spoločnosti i z dôvodu ochrany prírody zavádza pojem trvalo udržateľný rozvoj, ktorého mottom je: „Chovať sa tak, aby aj budúce generácie mali možnosť uspokojovať svoje základné životné potreby.“

Vďaka vstupu do Európskej únie sa veci pohli dopredu, plynofikácia, čističky odpadových vôd, nakladanie s odpadom, na komíny fabriek sa nainštalovali filtre, začali sa recyklovať odpady, odstraňovať čierne skládky a odkanalizovaná bola väčšina územia. „Hnedá“ Kysuca tak má nádej stať sa opäť

ospevovanou priezračnou riekou. Najväčšiu ekologickú záťaž dnes už predstavujú exhalácie z výfukových plynov a územný rozvoj v suburbiách, z ktorých sa nie je možné dostať inak než autom.

Dobre myslená ekologická podpora zo strany štátu sa môže ľahko zvrhnúť, ako tomu dokladajú príklady z Českej republiky. Výsledkom „zelenej úsporám“ vo stavebníctve je polystyrénové šialenstvo na školách i rodinných domoch v suburbiách. Namiesto toho, aby boli využité strechy výrobných hál, podpora eko-energie spôsobila zaplavenie krajiny solárnymi panelmi. Podpora ekonafaty, môže za monotónne repkové polia, ktoré znižujú biodiverzitu krajiny. „*Ekologické argumenty sú politikmi prijímané len do tej doby, pokiaľ je to dobré pre biznis.*“ (Frey, [36])

f.10.2.

UDRŽATEĽNÁ ARCHITEKTÚRA

V Rakúsku sa stávajú štandardom takzvané ekologické, nízko energetické a pasívne domy. Ich cena pri výstavbe je približne o 8% -15% vyššia, ale následne má dom maximálne polovičné náklady na vykurovanie, než bežné stavby. Návratnosť tejto investície je 8-12 rokov.

Nesprávnym pojatím je propagácia zateplovania: „*Aby sa z bežného domu stal energeticky úsporný, je obalovaný množstvom polystyrénu.*“ Pridávanie polystyrénu je presne to, čo firmy chcú. Podstatou týchto stavieb nie je len zateplenie či technické výdobytky v podobe solárnych panelov a vrtov, ale hlavne celkový koncept domu, dobré dispozičné riešenie, orientácia k svetovým stranám, pasívne solárne zisky, nastaviteľné zatienenie, rekuperácia. Udržateľná architektúra využíva prírodné a ekologické materiály. V takomto dome je vytvorená príjemná klíma bez potreby dodávania množstva energie, a preto nie je potrebné vetrať oknami, čo sa často nesprávne zamieňa za predsudok,

že okná v nízko-energetickom či pasívnom dome „sa nesmú otvárať.“ To nahráva len šíreniu polystyenu a plastových okien.

Veľkou neznámou je stavba nízko-energetického domu v suburbii, kde je jeho majiteľ nútený každodenne jazdiť automobilom desiatky kilometrov do centra za prácou a za možnosťami nakupovania. Takýto dom potrebuje ďalšie nároky na novú infraštruktúru a dopravu. Jeho výsledná ekologická stopa, tak môže byť omnoho vyššia, než obyvateľa starej drevenice, o ktorú je schopný sa postarať. Malý dom šetrí energiu pri prevádzke, šetrí prácu a spotrebovaný materiál a peniaze.

f.10.3.

ODPADY

„Keď prišla veľká voda rýchlo sme hádzali sklenené fľaše do potoka, aby ich voda odniesla.“ Na brehoch sa potom objavovali vodou obrúsené farebné sklíčka. Drevený odpad sa spaľoval, rôzne zostatky zakopávali na jedno určené miesto, odpadu ale nebolo také množstvo ako je tomu dnes. „Vidiecke hospodárenie je uzavretý cyklus. Vidiečan nerobí nič v mene ekológie, vytne strom keď ho potrebuje.“ (Blažek, [2]) Skládky na okraji dedín tu pravdepodobne boli vždy, dnes sa ale zmenilo zloženie odpadu. Plastové obaly, igelitové tašky a umelé materiály, sa na brehu potoka už nerozložia a nezhnijú. Brehy Kysuce sú tak po jari vyzdobené mikroténovými vreckami, igelitovými taškami s logami obchodných reťazcov.

ZELEŇ

VOLNÁ KRAJINA

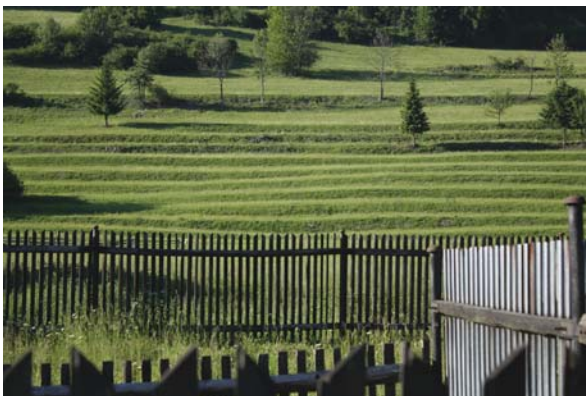
Volná krajina tvorí v obraze sídiel horizonty s typickou siluetu. „*Pro Kysuce jsou typická sevřená údolí podél horských říček, prudké svahy a oblé vrcholy využívající kopaničáři. Rovinatá krajina, niva řeky Kysuce, je dnes hustě zastavěná. Před příchodem prvních obyvatel zřejmě pokrýval většinu území les, v nivách olšiny s vrbami, jasaný, střemchy, třešně ptačky, s přibývajícím výškou buky, lísky, habry, lípy, javory mléče, ještě výše jedle, javory kleny a jeřáby a v nejvyšších polohách smrčiny.*“ (Lucie Kostková, [49]) Po priemyselnej revolúcii boli pôvodné lesné spoločenstvá na horných Kysuciach z veľkej časti nahradené za hospodársky les a smrekové monokultúry, preto je ťažké hovoriť o autenticite prírodného prostredia.

„*Rychle narostlé smrkové dřevo je velmi měkké, rychleji shoří jako otop, rychleji shnije jako stavební materiál a jako nábytek se nejrychleji zničí. Krom toho smrkové monokultury mají plochý řídký kořenový systém, takže zadrží jen málo vody. Smrkové jehličí je kyselé a spolu s temným hustým stínem tak nedovolí růst dalším rostlinám v nižších etážích lesa. Takový les je chudý i pro zvířata. Smíšený les, i ten kulturní, šetrně obhospodařovaný člověkem, úměrný druhovou skladbou nadmořské výšce a bohatý věkovou rozmanitostí i různými stádii sukcese (např. paseka zarůstá ostružiním, později břízou a lískami, k nimž se přidávají lípy a habry až z ní jednou bude jedlobukový les) by jistě byl faunou a florou bohatší a mnohostranně užitečnější. Bodové zásahy člověka by zde byly sice pracnější než plošné vytínání monokultur holosečí, z dlouhodobého hlediska ekonomičtější i ekologičtější, což by mělo jít vždy ruku v ruce.*“ (Lucie Kostková [49])

KULTÚRNA KRAJINA

Takmer každá krajina na Zemi je obrazom človeka. V údoliach sa oralo po spádnici, na svahoch po vrstevnici. Kopaničiarske osídlenie spôsobilo vyrúbanie rozsiahlych lesných komplexov. Vzniklo množstvo pasienkov a lúk, ktoré boli z časti zúrodnené na ornú pôdu. Kamenie z polí a luk hospodári hádzali na hromady, ktorým sa hovorilo *hromadnice* alebo na medze. Medze a polička tvoriace schodovité terasy sú veľmi typické pre miestnu kultúrnu krajinu. Vznikali zaorávaním okrajov pri orbe po vrstevnici. Nielenže oddeľovali jednotlivé polia, ale výborne slúžili aj ako protierózne a protipovodňové opatrenie, okrem toho v nich žilo množstvo užitočných živočíchov. Trojpoľné hospodárenie (jariny, oziminy a úhor) nevyčerpávalo toľko pôdu a nebolo potrebné toľko hnojív ako je tomu pri intenzívnom poľnohospodárstve. Vzdialenejšie časti lánov (zárubkov) sa často združovali do obecných pasienkov. V mnohých častiach sa tradičná poľnohospodárska krajina zachovala vďaka tomu, že prudké svahy počas kolektivizácie neumožňovali strojovú mechanizáciu, traktory sa prevracali a kamene z rozoraných medzí doslova vylámali pluhom zuby. Terasovité polička, sú však už málo využívané a v krajine sú čitateľné vďaka premenlivosti tieňov a rôznej skladbe rastlín na úzkych plochách. Polia v údoliach sú dnes rovnako málo využívané. Poľnohospodárskej produkcii sa venujú najmä pretransformované družstvá, ktoré si prenajímajú pôdu.

V súčasnosti začína byť šetrná poľnohospodárska produkcia veľmi aktuálna. V regióne napríklad vznikli aj nové ekofarmy. Chemikálie z polí sa dostávajú až do človeka. Odplavovaním hnojív z pôdy do riek sa rôzne pesticídy, herbicídy a fungicídy hromadia v rybách, ktoré následne konzumujeme. Ekologické pestovanie, ktoré bolo kedysi na vidieku samozrejmosť je dnes označované za biopotraviny, ako drahý luxus na ktorý sú obchodníkmi dávané vysoké marže. Biopotraviny sú k nám tiež dovážané

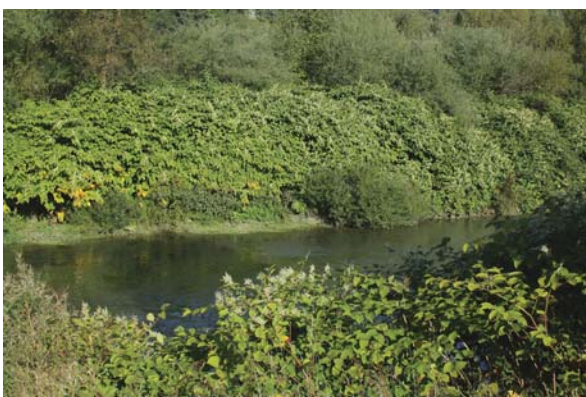
Obr. 89.

Obr. 90.

Obr. 91.

Obr. 92.

Obr. 89. Zarastajúce medze.

Korňa. (foto: Milan Šuška)

Obr. 90. Holorub - hospodársky les po ťažbe = erózia pôdy, vyplavovanie živín.

Oščadnica (foto: Milan Šuška)

Obr. 91. Hromadnica, kam z lúk hádzali kamene, ktoré tupili kosy. Oščadnica–Magura (foto: Milan Šuška)

Obr. 92. Okolo brehoch riek sa šíria invázne rastliny, ako Pohánkovec japonský.

Podvysoká (foto: Milan Šuška)

Obr. 93. Pôda bola to najcennejšie, na kopaniciach sa hľadali slnečné svahy. Čadca. (foto: Milan Šuška)

Obr. 94. Domy sa kvôli zachovaniu úrodneho poľa stavali vo svahu. Svrčinovec. (foto: Milan Šuška)

Obr. 95. Jedna z novo zastavaných úrodných nív. Svrčinovec. (foto: Milan Šuška)

Obr. 93.

Obr. 94.

Obr. 95.

z Nemecka, tie ale vďaka doprave, ktorá je rýdzo neekologická, strácajú svoju ekologickú podstatu.

Pôda predstavovala pre vidiek vždy tu najdôležitejšiu hodnotu. Staré osady boli z dôvodu zachovania úrodného poľa vystavané na jeho samom okraji, dokonca vo svahu na úpätí hory. Kopaničiari pre svoje políčka hľadali najslnečnejšie svahy a domy stavali na okraji lesa. Umiestnenie poľa bolo podstatnejšie než umiestnenie domu. Tie z mála úrodných polí, ktorým sa pôvodná zástavba vyhýbala, sú dnes pre svoje zjavné kvality, rovinu a výslnie, najviac atakované novou zástavbou.

Novým fenoménom sa stali tiež invázne rastliny, ktoré sú niektorými ochranármi pokladané za problém, inými za prirodzené doplnenie rastlinnej rozmanitosti.

f.11.3.

ZELEŇ VO VIDIECKYCH SÍDLACH

Zeleň v spojení s architektúrou neodmysliteľné dotvára krajinu. Počas osídľovania bola krajina upravovaná - kultivovaná, v pôvodných sídlach sa vyskytujú najmä úžitkové ovocné stromy, medonosné lipy, orechy a ovocné kríky. Predzáhradka, časť záhrady priľahlá k hlavnému verejnému priestranstvu, bola chápaná ako vizitka obyvateľov domu a osadená kvetinami.

Charakteristické sú mohutné lipy, ktoré stoja pri takmer každom dome na vidieku a neodmysliteľne patria ku kultúre regiónu. Tieto stromy okrem svojej vysokej materiálnej hodnoty, predstavujú hlavne kultúrne a duchovné hodnoty. „Hodnota našej krajiny je zakotvená v našom kultúrnom povedomí, (...) je symbolom vlasti a domova. Krajina patrí k hodnotám, ktoré spoluvytvárajú identitu každého národa.“ (Vorel, [58]) Okolo kostola plnili ochranu funkciu zabraňujúcu pôsobeniu démonov alebo úderu blesku. Dve lipy boli pokladané za posvätné oveľa skôr než medzi ne kresťania vztýčili božie muka. Táto slovanská symbolika na vidieku pretrva-

Obr. 96. 97. „Postav dom, zasad' strom...“ Každý starý dom sprevádza lípa. Raková, Klokočov (foto: Milan Šuška, Milan Katovský)

la aj v dobe kresťanstva. Pod vetvami ľudia hľadali úkryt v ich tieni odpočívali, alebo sa schádzali, pod korunami stromov sa konalo kázanie. Je to odpoveď na otázku, prečo je každý starý kostol na Kysuciach obkolesený lipami.

V súčasnosti sú tradičné rastliny nahradzované za exotické a okrasné. Z pitereských predzáhradiek a záhonov sa stávajú módne francúzske parky, alebo záhrady s nekonečným anglickým trávnikom a množstvom dláždených plôch. Porekadlo: „Postav dom, zasad' strom...“, už neplatí. „Dôvody sú často tak nemravné ako napríklad: lístie z listnatých stromov opadáva a musí sa upratovať.“ (Suske, [4]) Listnaté stromy miznú aj z verejných priestranstiev obcí, kde sú uplatňované často „mestské“ parkové úpravy. Nejde len o narušenie ekosystému, ale aj o zmenu obrazu vidieka.

g.

POZNATKY ZO ZAHRANIČIA

Pre pochopenie a získanie nadhľadu nad javmi, ktoré sa dejú v regióne Kysuce, pre porovnanie a uvedomenie si jedinečností, ktoré sú pre nás bežné a tak často nevnímané a možno zbytočne zatracované, je potrebné navštíviť iné kultúrne regióny v Európe. Snahou výskumu v zahraničí bolo zachytiť javy, ktoré sa zhodujú alebo sú v protiklade s problémami súčasného vidieka u nás. Vidiecke prostredie na Západe často pôsobí veľmi tradične, jedinečne a harmonicky. Dôvod, prečo vidiek na Západe nestratil svoju identitu, je nepochybne neprerušená kultúrna tradícia, jeho podobu však často formujú aj lokálne regulácie.

g.1.

HOLANDSKO

Oblasti výskumu: Utrecht (Kortenhof, Vechten), Gelderland (Otterlo, Eschoten) Severné Holandsko (Nieuwendam, Schellin-gwoude, Durgerdam, Ransdorp, Holysloot, Uitdam, Marken)

Novostavby na holandskom vidieku sú na vysokej architektonickej úrovni a pritom rešpektujú okolie, všeobecne totiž platí, že je dovolené používať len farby, ktoré sa už vyskytujú na ulici. Mestá v Holandsku majú jasné hranice, čo vytvára silný predel medzi urbánou a rurálnou krajinou, rozdiel medzi mestom a vidiekom je taktiež stále zreteľný. V Gelderlande má množstvo domov rákosovú strechu, bielu alebo tehlovú fasádu, stodoly sú drevené s charakteristickými zavalitými proporciami. V regióne Utrecht sú stodoly tehlové, situované v severnej časti domu, pod spoločnou strechou s obydlím, ktoré je orientované k južnému slnku, v podstate sa jedná o jednoduchý koncept energeticky úsporného domu. Rozdelenie je často zrejme zo strešnej krytiny, ktorá je nad hospodárskou časťou

rákosová a nad obytnou pálená keramická škridla. V Severnom Holandsku sú obytné domy zväčša drevené s fasádou z farebne lakovaných dosiek, prípadne s tehlovou fasádou. Dediny sa navzájom odlišujú rôznou farebnosťou. Kým napríklad obec Durgerdam používa pestré svetlé farby v susednej dedine Ransdorp vyniká biela a tmavozelená. Staré statky sú neustále užívané a opravované a nové vychádzajú z pôvodného prototypu.

Obr. 98. Obec Durgerdam s rôznorodými fasádami a bledou farebnosťou drevených domov. Hlavná obytná miestnosť je orientovaná vždy do ulice.

Severné Holandsko - NL (foto: Milan Šuška)

Obr. 99. Obec Ransdorp s tmavozelenými a bielymi fasádami domov. Severné Holandsko - NL (foto: Milan Šuška)

g.1.1.

PRÍRUČKY A ESTETICKÉ KOMISIE

V Holandsku sa obce sami starajú o kvalitu architektonických projektov. Podľa stavebného zákona „*Woningwet*“ [64] z roku 2004 má každá obec právomoc pri povolení stavieb uplatňovať požiadavky na estetiku domov. Hodnotenie sa sústreďuje na rozmery,

tvar, farebnosť budov, i proporcie a rozmery okien, ako i na to, „či objekt zapadá do prostredia, v ktorom sa sám premieta.“ [61] Mnohé dediny si zachovali svoju podobu aj vďaka nemožnosti rozširovať sa mimo intravilán obce, napríklad kvôli ochrane prírodnej rezervácie. Navyše novostavby je možné umiestňovať len na základe regulačného plánu. Ten detailne rieši spôsob využitia pozemkov, väzby na širší sociálny kontext i ekonomické aspekty.

Obec vydáva dokument *Welstandsnota* - špecifické oblastné kritéria, ktoré vypracuje architektonický tím, a ktoré sú podkladom pre rozhodovanie estetických komisií. Tie sú obvykle zložené z odborníkov: architekt, urbanista, pamiatkár, ako i z miestnych obyvateľov rôznych profesií. Každý projekt je samostatne posudzovaný, stavba je buď povolená, alebo je požadované projekt prepracovať podľa doporučení komisie. V Holandsku je dôležité tiež prejednanie zámeru a jeho prijatie v širšom susedstve. Pre zásadnejšie zámery môže byť takéto prejednanie vyžadované. Dobrá architektúra sleduje všeobecné blaho a *Welstandsnota* hľadá podmienky pre vznik dobrej architektúry. Komisia zvažuje individuálne záujmy voči spoločným záujmom o atraktívne prostredie. Obce si sami určujú oblasti s rôznou kvalitou a rôznymi režimami, od konzervačno-ochranárskeho režimu území s vysokou úrovňou kultúrneho bohatstva po časti obce s uvoľneným režimom, ktoré čakajú na architektúru, ktorá Holandsko ešte len preslávi.

Obec Durgerdam napríklad požaduje, aby bol obklad z kvalitného dreva a detaily vyhotovené ručne. V tomto prípade sa jedná o pamiatkovo chránenú dedinu, popisované vlastnosti sú tak strážené už od roku 1976. Príručka popisuje i vzhľad drobnej architektúry, ako sú mosty a ploty, obsahuje návody, ako dodatočne zatepliť fasádu, osadiť vikier či solárne panely, alebo drobné rekonštrukcie s ohľadom na ekológiu a estetiku životného prostredia. Architektonické kritéria v Durgerdame sa sústreďajú na tri tradičné typy domov: *kaakbergen*, drevené veže takmer štvorcového pôdorysu so stanovou strechou pôvodne určené na sušenie sena, *stolpboerderijen*, tradičné farmy rozľahlého pôdorysu prekryté prevýšenou stanovou

strechou a *houten huizen* – malé drevené domy s prevažne sedlovou strechou, jednou miestnosťou na prízemí a izbami v podkroví. Špecifické kritéria na jednotlivé typy stavieb berú do úvahy zvláštny tvar a materiál týchto budov v záujme zachovať ich podobu.

Obr. 100. 101. Pôvodná farma a nová farma, vychádzajúca z historického predobrazu v obci Ransdorp. Severné Holandsko - NL (foto: Milan Šuška)

Urbanistické kritéria pre obec Durgerdam odporúčajú pokračovať v zástavbe pozdĺž hrádze v pravidelnom rytme s charakteristickými medzerami - priehľadmi do krajiny a nasledovať smer hrebeňa strechy. „Krajina by si mala zachovať členenie na dlhé pozemky za domami, oddelené širokými priekopami. Individuálne domy v línii sú súčasťou celého súboru. Domy majú individuálny vzhľad, každý sa líši od svojich susedov, a to hlavne uličnou fasádou. Vyžaduje sa výhľad z hlavnej miestnosti orientovať do ulice, uličné priečelie je ploché, sklon strechy je 60-50°.“ [63] Ďalej špecifikuje dokončovacie práce, materiály a farby: „na fasáde je použité drevo alebo tehla, detaily sú vyhotovené ručne a z vysoko kvalitných materiálov, rôzne materiály sú možné, ak je to vhodné v rámci Waterlandského koloritu, štít a prízemie je na fasáde výrazne oddelené, prvky sú vyrobené

z dreva, strecha je pokrytá pálenou škridlou červenej alebo šedej farby...“ [62] Dokument je doplnený fotografiami i farebným vzorníkom.

Obr. 102. Novostavba rodinného domu v dedine Uitdam z roku 2012, navrhnutá ateliérom Korteknie Stuhlmacher Architecten. Nenápadný plot, zachovanie priehľadu do krajiny, či drevená fasáda umožnili splynutie s dedinou aj takto výraznej architektúre. Severné Holandsko - NL (foto: Milan Šuška)

Obr. 103. Dva rodinne domy v Nieuwendam 2007 PS Architecten. Na tejto ulici požaduje Welstandnota vertikálne okná, „*nadviazať na predobraz malých domov, veľké plochy poskladané z malých prvkov alebo s jasnou štruktúrou, tradičné materiály, ktoré budú pekne starnúť, drevené prvky opatrené náterom...*“ Severné Holandsko - NL (foto: Milan Šuška)

Obr. 104. Jednoduchá prístavba s čiernym dreveným obkladom vytvorila prípustnú formu dvojdomu v obci Durgerdam. Severné Holandsko - NL (foto: Milan Šuška)

Obr. 105. „*Ani veľké strešné okno nie je v rozpore s pôvodnou architektúrou.*“ Strešné okná na trstinovej streche starého statku, dokonca s premysleným detailom na hrebeni. Utrecht - Uithof - NL (foto: Milan Šuška)

Obr. 106. Mezonetový bytový dom v bývalej robotníckej kolónii Heijplaat pri Rotterdame, ktorý má typické holandské veľké okná a tehlovú fasádu. Postavený v roku 2008, architekt Koos Kok, ateliér Massa. Južné Holandsko - NL (foto: Milan Šuška)

g.1.2.

ZHODNOTENIE

Každá obec v Holandsku uplatňuje pri povoľovaní stavieb vlastné architektonické a urbanistické kritéria, čím je docieľené zachovanie lokálneho rázu. Hodnotenia každého projektu zvlášť komisiou, zaručuje väčšiu mieru kreativity architektúry, než rozhodovanie podľa daných merateľných hodnôt. Podľa praktikujúcich architektov, sú odporúčania *Welstand* komisie vecné, starajú sa o všeobecné blaho, negatívne vnímajú zloženie komisie, keď v malých obciach často nie je zaručené ich odborné obsadenie. „*Schvaľovanie Welstand komisie môže byť veľmi zdĺhavý proces. Známy je prípad, keď komisia vrátila projekt na prepracovanie postupne viac krát za sebou až sa napokon autor vrátil k prvej variante, ktorú komisia tento krát schválila. Obec sa na to rozhodla komisiu zrušiť.*“ (architekt Bart Jan den Bieman). Zákon je zatiaľ v testovacom období a obce tak tento dokument zriaďujú dobrovoľne. Príručky majú rôznu podobu, na ich zjednotenie a zjednodušenie bol v roku 2013 vytvorený nový portál: *amsterdam.welstandinbeeld.nl*, kde sú prehľadne uvedené kritéria na bežné stavby podľa jednotlivých oblastí v Amsterdame a okolí. Komisia je volená na obdobie troch rokov. Dokument je každoročne hodnotený, po verejnej konzultácii môže byť mestskou radou zmenený, prípadne úplne zrušený. Keďže rozvoj vidieckych oblastí v Holandsku nie je tak masívny, model by mohol byť ďaleko efektívnejší pre väčšie územné celky - regióny, čím sa zvýši možnosť odborného zastúpenia komisií. Príručka pre Durgerdam v úvode obsahuje popis architektonických a urbanistických hodnôt obce, slúži teda ako osvetový materiál. Ponúka zrozumiteľnú víziu, ktorú majú všetky rekonštrukcie a novostavby nasledovať a objasňuje tým požadované kritéria. Práve uvedomovanie si hodnôt je dôležité pre pochopenie regulácií a pri transformácii modelu do nášho prostredia by bolo nutné definovať a prediskutovať tieto hodnoty v odbernej i laickej verejnosti. Stanoviská komisie sa dajú prirovnať k obdobe našim záväzným stanoviskám dotknutých orgánov.

g.1.3.

NOVÉ ROZVOJOVÉ ŠTVRTE

V Holandsku sa architektonické a urbanistické regulácie uplatňujú nielen pri rozvoji pôvodných sídel, ale tiež pre celkom nové štvrte. Jedna z najvýznamnejších rozvojových aktivít je súostrovie IJburg pri Amsterdame, ktorý sa má stať samostatným mestom, a to nie len administratívno-správne ale aj energeticky či v oblasti odpadového hospodárstva. Z plánovaných siedmich ostrovov sú dnes plne funkčné tri: Steigereiland, Haveneiland a Rieteiland. „*Pozornosť, z mesta formovaného líniami infraštruktúry z pôvodne futuristického plánu „City on Pampus,“ sa zmenila a upriamila na kontext prírody a vody. Každý z ostrovov dostal jedinečný charakter. Formovaná je povaha pobrežia, niekde je pojaté ako prírodná pláž alebo breh, inde predstavuje tvrdú hranu mestského prístavu.*“ [59] Najmenší ostrov Rieteiland bol rozčlenený na malé súkromné pozemky pre individuálnych investorov, kde platia len minimálne regulačné požiadavky, napríklad na umiestnenie parkovania, bez akejkoľvek ďalšej kontroly mestskej inšpekcie alebo estetickej komisie. Požadovaná je len spolupráca s architektom podľa vlastného výberu. Ďalší ostrov Steigereiland je založený na koncepte „*collage city*“, požadované je, aby každý dom predstavoval originálnu architektúru v rámci určeného objemu a polohy na pozemku. V severnej časti sa rozkladá vodné mesto s mólami pre housboty. „*Bloky na najväčšom ostrove Haveneiland sú realizované vždy jedným tímom architektov. Na kvalitu tímov dohliada a celkovou koordináciou je poverený hlavný architekt mesta Amsterdam.*“ [59] Kým vonkajší obrys každého bloku je jasne predpísaný, vo vnútri blokov developéri v spolupráci s architektmi sami modelujú verejné, semiprivátne a súkromné priestory. Tento model dokáže veľmi rýchlo reagovať na dopytu na trhu. Funkčné zónovanie bolo nahradené požiadavkou mixu bývania a iných funkcií. Keďže hlavný plán vytvoril sústavu verejných parkov, jednotlivé

bloky nie sú obmedzené koeficientmi zelene. Vzniká tak bohaté, kompaktné mestské prostredie. Pomáha tomu aj požiadavka určitého percenta sociálnych bytov, ktoré nemusia splňovať prísne normy oslnenia a osvetlenia a ktoré nemôžu obsahovať parkovacie miesta. Nízka motorizácia, podporovaná mestom aj týmto spôsobom, vedie k používaniu verejnej dopravy a vzniku živého bulváru okolo línie IJ električky.

Jednotlivé prístupy boli hodnotené, architektonicko-sociologickým tímom William McDonough + Partners „*Posudzované kritériá sú rozdelené do kategórií: energia, mobilita, kolobeh vody, ekológia, pevný odpad a komunita.*“ [60] Požiadavky pre ďalší rozvoj Ijburgu majú odrážať hodnoty a dlhodobé ciele spoločnosti na zlepšenie životného prostredia, napríklad: budovanie bezpečnej, súdržnej a zodpovednej komunity, podpora rozmanitosti a zmien v bývaní, podpora biodiverzity jazera, využívanie energie z obnoviteľných zdrojov. Vzniknúť ma samostatný mestský ekosystém poháňaný slnečnou alebo veternou energiou.

g.1.4.

ZHODNOTENIE

Ijburg predstavuje mestský príklad, avšak nové rozvojové plochy na vidieku či už v období socializmu alebo dnešné obytné kolónie sú takmer vždy rozširovaním mestskej kultúry. Aby vznikla ucelená štvrť, na výstavbu sú kladené aspoň malé požiadavky, na ktoré musí návrh reagovať. Väčšinou sa jedná o požiadavky súvisiace s krajinou a prírodou, a sledujú posilnenie jedinečnej identity miesta. Na Ijburgu je tiež prezentovaná široká paleta nových prototypov spolupráce medzi klientom, developérom, architektom, mestom a úradmi so snahou nájsť nový model udržateľného urbanizmu. Jedným zo zaujímavých modelov je požiadavka pri návrhu domu spolupracovať s architektom, ktorý preberá zodpovednosť za povoľovací proces. Obdobou v Českej republike bol inštitút autorizovaného inšpektora, ktorý bol kôli mnohým odozreniam z korupcie zrušený.

g.2.

FRANCÚZSKO

Navštívené obce v oblasti Finistère - Bretónsko: Plougastel-Daoulas, Tinduff, Le Faou, Rosnoën, Hôpital-Camfrout, Rostiviec, Kerzafloch

V oblasti možno pozorovať viacero typov zástavby, od rybárskych osád so zhľukovou a riadkovou zástavbou až po dediny s uličnú zástavbou tvoriacou náves, ulicu alebo námestie. Hoci nové domy typovo a materiálovo vychádzajú z pôvodnej architektúry, aj tu vznikli kolónie rodinných domov, ktoré sa nabaľujú na staršie štruktúry osídlenia. Postupný vývoj ekonomiky a spoločnosti priniesol suburbanizáciu a veľký pokles poľnohospodárskej aktivity obyvateľov vidieka. Architektúra rodinného domu je pre väčšinu obyvateľov samozrejmosťou, Bretónsko si tak zachováva svoju jedinečnú identitu. Pôvodné vidiecke osídlenie, napriek zániku tradičnej formy obživy, neovládla rýchla modernizácia a prestavby, alebo vlna zatepľovania. Napriek „studeným interiérom“ je tradičné bretónske obydlie možné považovať za udržateľné, pretože miestni obyvatelia sú zvyknutí na inú úroveň pohodlia. Obytné prostredie je neustále dopĺňané o prírodnú zložku, o vidiecke kvetiny, najmä hortenzie ale i nepôvodné druhy ihličnanov. Samotné novostavby rodinných domov sú architektonicky prosté, z radu vyčnieva súdobá architektúra verejných stavieb, ktorá je na vysokej architektonickej úrovni. Svojou formou sú tieto stavby často v kontraste s jednotnou rodinnou zástavbou a stávajú sa tak novými spoločenskými i architektonickými dominantami obce.

Bretónsko je historické územie s typickými kamennými domami. Ich vzhľad určuje podnebie a miestny materiál. Žula a bridlica sú základnými stavebnými materiálmi. Pôvodný Bretónsky dom bol nízky so sedlovou strechou a s komínmi v štíte. „*Má malé okná, niekedy býval skoro bez nich, pretože sa ešte počas revolúcie platila daň z domových otvorov.*“ (Langer, [3]) Tradičné stavby majú triezve farby, žula má odtieň šedý, ružový, žltý, bridlica je modrá, vápenná

Obr. 107. Knižnice v obci Hôpital-Camfrout.
(foto: Milan Šuška)

Obr. 108. Rybárska osada Tinduff s riadkovou zástavbou doplnenou novšími domami pozdĺž cesty.(foto: Milan Šuška)

Obr. 109. Historické jadro obce Le Faou s rozmanitou architektúrou a obchodným parterom. (foto: Milan Šuška)

Obr. 110. Romantický vzhľad neudržiavanej poľnej cesty na polia pri osade Tinduff. (foto: Milan Šuška)

omietka dáva stenám belosť. Drevené okná a dvere sú natrené sýtymi farbami. Často sa vyskytujú biele modré alebo zelené okenice.

Novostavby čerpajú zo starých skúseností. Porušiť zvyk v Bretónsku je činom proti prírodným zákonom. Krajine a tomu, čo sa v nej už v minulosť postavilo, sa snažia prispôbiť vily i hotely. Moderné domy si zachovávajú svojimi dvoma komínmi a žulovým ostením lokálny vzhľad, preto je pohľad na bretónsku krajinu tak jednotný.

Miestna krajina je výsledkom intenzívneho poľnohospodárstva. V blízkosti pobrežia sa jednotlivé polia oddeľovali pruhmi stromových alejí, ktoré slúžia ako vetrolamy. Približne pred 20 rokmi sa ale mnoho malých poličok prestalo kvôli ich neekonomickosti obhospodarovať, zelené aleje zarástli a prístupové cesty na polia sa zmenili na tunelové bludiská, v ktorých sa vyzná len domorodec. Tradičný vzhľad bretónskej krajiny s *bocage* (hájmi oddeľujúcimi drobné polička) z časti zničilo sceľovanie poľnohospodárskej pôdy v Európskej únii. Pomohlo to ale k udržaniu poľnohospodárstva.

Rybárske osady v okolí prístavu Tinduff sú zostavou nahusto naskladaných domov v akýchsi drúzach ortogonálnej zástavby. Pre cudzinca nie je možné jasne rozpoznať, ktorá časť záhrady patrí ku ktorému domu. Všetky okenné otvory starých domov sú orientované na juhovýchod, bez ohľadu na terén. Orientácia domov vychádza nielen z funkčných ale hlavne duchovných dôvodov. „Juhovýchod predstavoval zrod Slnka nového dňa a s ním spojené sebazáchovné rituály v dome. Sever a západ predstavoval temné sily a bol tam umiestňovaný krb, ohnisko pec, komín.“ (Langer, [3]) To dokazuje hlboké mýtické tradície bretónskej kultúry. Takéto orientovanie okien si mohli dovoliť len pri úzkych stavbách. Najstaršie domy sú široké okolo 6 m a vytvárajú riadkovú zástavbu. Uličky medzi nimi pôsobia veľmi intímne, možno ich vnímať ako polosúkromné priestranstvá s dobrou sociálnou kontrolou. Novšie domy sú širšie, rozpoznateľné tiež podľa omietky a orientácie. Okenné otvory sú po oboch dlhších stranách a v pôvodnej zástavbe boli orientované kolmo k domom v riadku (otočené o 90°). Týmto spôsobom

Obr. 111. 112. 113. 114. 115. 116. V Bretónsku vznikajú domy s rôznou architektonickou hodnotou, tie ale neprevyšujú počet štandardných bretónskych domov. Historická zástavba osád s rôznou mierou inovácií je súčasťou života modernej spoločnosti. (foto: Milan Šuška)

zahusťovania si zástavba zachovala dobré preslnenie, intimitu a súkromie „nikto si nehľadí z okna do okna.“ Pôvodne sedliacke domy prešli sociálnou inováciou, z chlievov, kôlni a dymových kuchýň sa stali obytné priestory pričom vonkajší vzhľad zostal nezmenený. Medzi rodinnými domami sú rozmiestnené aj početné dielne, malé výrobné a haly.

Rozdiel medzi rybárskymi osadami a malými vidieckymi mestami je zrejmý na prvý pohľad. Domy v najstarších častiach mestečiek Rosnoën, Le Faou, Hôpital-Camfrout sú usporiadané okolo hlavného

verejného priestoru s pestrou architektúrou. Hrázdené domy, často obložené bridlicou, sa tu prelínajú s kamennými a novšími murovanými so štukovou omietkou. Farba omietky je biela, bledo žltá a bledo ružová. V parteru sú obchody i kaviarne. Hlavná uličná sieť je doplnená úzkymi uličkami za ktorými sa skrývajú ďalšie domy prístupné len peši. Domy obložené bridlicou sú do ulice otočené štítom, novšie domy sú už orientované pozdĺžne.

g.2.1.

ÚZEMNÝ PLÁN

Vo Francúzsku majú obce právomoc schváliť alebo zamietnuť projekty novostavieb i rekonštrukcií, ak nerešpektujú určité architektonické požiadavky.

„Francúzskym špecifikom boli obcami zriaďované rozvojové spoločnosti, ktoré disponovali zverenými verejnými financiami a právami (predkupné a vyvlastňovacie) s cieľom vybavenia pozemku a jeho následného predaja. Klient potom zaplatil tzv. pozemkovú šaržu, v ktorej boli započítané náklady na vybavenie i na projekt a dostal tzv. *Cas-hier des charges* (Knihu podmienok), kde boli určené podmienky využitia (prípustná miera zastavania pozemku, počet podlaží, tvar strechy...). V 90.-tých rokoch ale kvôli mnohým manipuláciám a súdnym blokáciám, boli tieto aktivity začlenené do územného plánu.“ [65]

Urbanistický plán predstavuje program trvale udržateľného rozvoja, obnovy, zvýšenia hustoty zástavby apod. Určovanie funkčného využitia plôch rovnako ako koeficienty zástavby nie sú povinné, naopak tam, kde je to nutné, môžu byť stanovené urbanistické alebo architektonické predpisy s dôrazom na začlenenie do okolia. Rozsah niektorých funkcií, napríklad plochy obchodu, môžu byť limitované. Povinnosťou je rezervovať 20 % obytných plôch na sociálne bývanie. Oproti našim územným plánom je ten francúzsky značne zjednodušený, nepreurčený a teda i pružnejší a flexibilnejší. Tento systému plánovania prechádza od administratívne daných nástrojov, k prirodzenejšiemu pojatiu. Už sa nesnaží vpassovať nástroje na dané ciele, ale čo najlepšie a najrýchlejšie reagovať na vzniknutú situáciu. Zjednodušene obsahujú len dve farby - funkčné zóny: rozvojové plochy a stabilizované plochy.

Strategické a komplexnejšie plány sledujú dlhodobé ciele, doplnené systémom monitorovania, hodnotenia a predpovedania, čím je umožnené lepšie a pohotovo reagovať na zmeny okolia, než u predošlých viac ekonomických a konkrétnych plánov. Na rozdiel od skôr naplánovaných oblasti to vedie k samovoľnému vzniku prirodzenejších celkov. [65]

V obci Plougastel Daoulas miestne obecné zákony hovoria, že môžu odmietnuť povolenie pre projekt, ak stavba nedodržuje pre lokalitu typický tvar strechy. Pre oblasť Kerdrevel Uhelan napríklad stanovila požiadavky na podobu plotov:

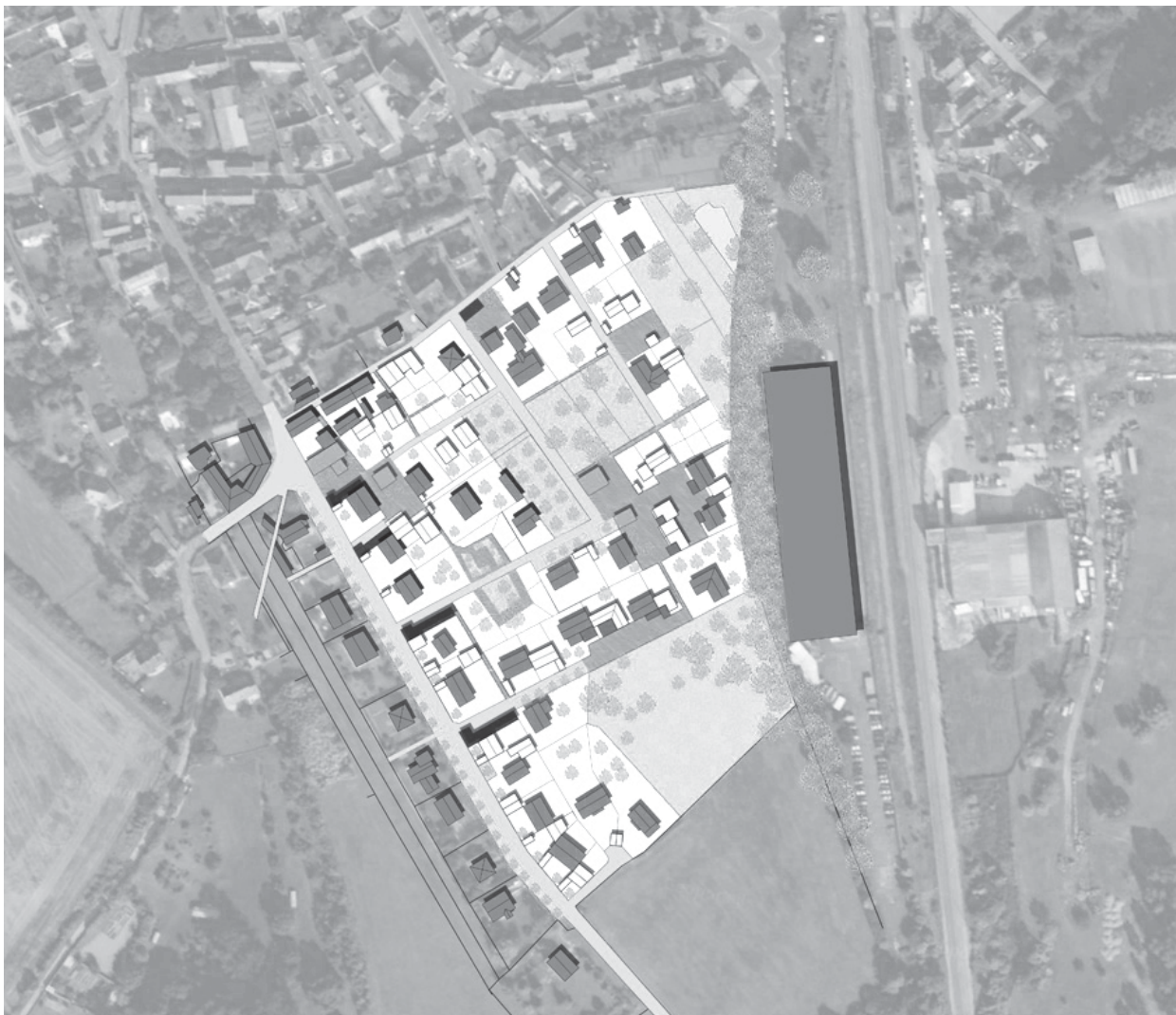
„Ploty budú vyrobené z materiálov v súlade so životným prostredím. Plot, ktorý susedí s mestským verejným priestorom musí zodpovedať vzhľadu, výške a umiestneniu na pozemku tak, aby nemenil charakter okolia. Rastlinné druhy použité v plote budú vybrané z bežných druhov z regiónu, odporúča sa zmes kvitnúcich rastlín. Majiteľ musí zabezpečiť, aby živý plot v dospelosti nenarušil svetelné podmienky okolia. Požaduje sa minimalizácia vode nepriepustných povrchov. Na fasádach sa zakazujú reklamné billboardy, okrem malých tabúl s nápisom „Na prenájom“ a vývesných štítov predajní v parteru schválených obcou, za predpokladu, že neohrozujú estetiku susedstva.“ [66]

Súpis podmienok požaduje jednotnú poštovú schránku a zakazuje inštalovať satelitné antény na fasádu do ulice. Polopasticky tiež vysvetľuje ochranu verejných plôch počas výstavby a obec preventívne vyberá zálohu 850 eur, ktorou sú v prípade poškodenia alebo nedodržania požiadaviek uhradené pokuty alebo opravy verejných plôch. Zakazuje tiež obťažovanie susedov hlukom zo sekačky trávy, hudobnou produkciou ale i psami. Popisuje nakladanie s odpadmi vo štvrti, výber daní, vecné bremeno, užívanie komunitných zariadení. Požaduje, aby boli domy a záhrady mimo výstavbu, vždy udržiavané a upravené. Konečné schválenie stavby je v kompetencii stavebného úradu.

g.2.2.

ZHODNOTENIE

Požiadavky často predpisujú druh materiálu a farbu použitú na fasáde a streche. Architektka Lea le Gall považovala takúto reguláciu za zásah do invencie a rôznorodosti slobodnej tvorby na vidieku. Dnes ich ale vníma inak: „Aj pri týchto obmedzeniach je stále možné vytvoriť kvalitnú architektúru.“ Hoci tieto regulácie podporujú zachovanie lokálneho charakteru vidieka a príťažlivej krajiny, nové sídliska ponúkajú prevažne monotónne typové bývanie a prostredie charakteristické pre urban spawl. Umiestňovanie stavieb a ich povoľovanie si stále protirečí s trendmi kompaktnosti a zapojenia do okolia a krajiny. V stavebnom zákone pretrvávajú

odstupové vzdialenosti a zásady umiestňovania stavieb, ktoré sú v rozpore s udržateľným rozvojom sídiel. Vo Francúzku preto vznikol plán cieľného zahusťovania.

g.2.3.

CIELENÉ ZAHUSŤOVANIE SÍDIEL

Jednou zo stratégií, ktorou sa zaoberá Marc Verdier na fakulte architektúry ENSA Nancy, je cieľné zahusťovanie zástavby vidieckych obcí v prímestských a chránených prírodných oblastiach. [24] Vo Francúzsku majú bohaté skúsenosti so suburbiami. Potom, čo sa bytová politika odklonila od spoločného sociálneho bývania, sa podpo-

Obr. 117. Projekt cieľného zahusťovania obce Us. „Zelené hradby“ a výrobná hala odcloní hluk zo železnice. Študenti prepojili ulice pešími spojkami, vyčlenili sady a komunitné stavby a záhrady a hlavne našli 30 miest pre nové domy. Hromadné garáže pre tzv. druhé, viac používané auto, sú situované pri hlavnej ceste (čierna farba), ulice tak budú bezpečné a vhodné pre hry detí a ľudia sa na nej budú náhodne stretávať na ceste medzi domom a autom. Vizionárskym plánom je postupný prechod na zelenú dopravu (cyklistickú a verejnú). Hromadné garáže môžu časom plniť úlohu Car-sharing, zdieľanie auta komunitou, napríklad pri ceste do práce. Autori: prof. Marc Verdier, Louise Bourst, Coline Maulini, Jana Šerá. (zdroj: [24])

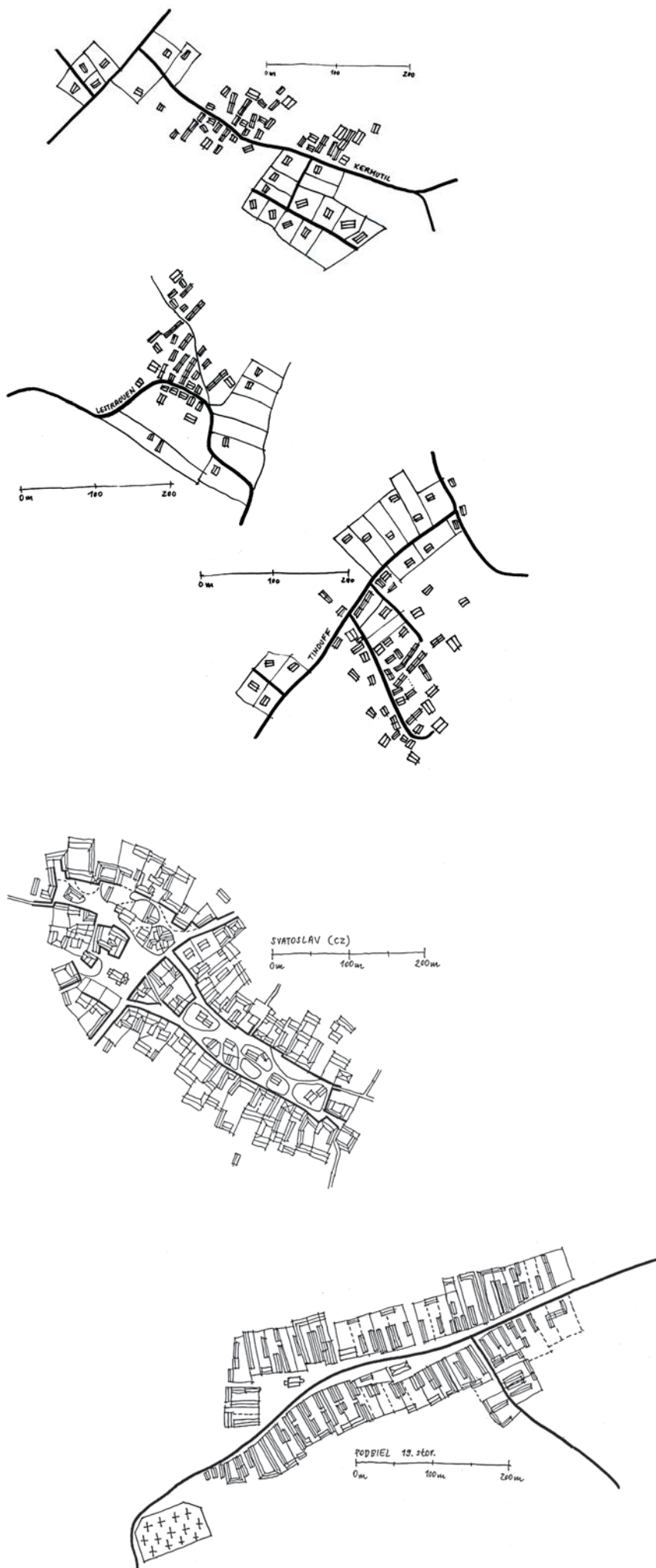
rovala výstavba sôlodomov. V súčasnosti sa Ministerstvo ekológie, udržateľného rozvoja, dopravy a bývania v pláne Le PUCA zaoberá ich premenou na udržateľnejšie štruktúry. Okrem toho projekt BIMBY hľadá možnosti a nástroje tam, kde legislatíva zlyháva, medializuje dôvody, metódy a reálne výsledky zahusťovania. „Zájmy pre zahusťovanie môžu byť rôzne: stavba výmenku - seniori zostávajú v komunite, delenie dedičstva, stavba domu/bytu na prenájom alebo predaj časti

pozemku za účelom finančného zisku.“ [17] Dôležité ale je, že tieto súkromné záujmy jednotlivcov idú ruka v ruku so záujmami spoločenstva, vďaka väčšej koncentrácii ľudí môže vzniknúť autobusová zastávka, obchod, alebo ordinácia. „Hlavnými aspektmi zahusťovania sú: dostupnosť, mix, vzťah s existujúcou urbanistickou štruktúrou. Výhodami sú: šetrenie pôdy, financií, energií, rôznorodosť typológie domov, blízkosť, miešanie, spolužitie všetkých generácií a sociálnych vrstiev, podpora tvorby komunity a jej aktivít (komunitné záhrady, kvalitný verejný priestor, ktorý vytvára pocit spolupatričnosti a identity), súkromie, obchod, verejné služby a život v štvrti.“ [17] K tejto problematike boli ministerstvom DDT FR vydané brožúry: Pour des quartiers et des villages attractifs et vivants, Habitat-sur-mesure, Mobilité-alternative [17], čo je dôkazom politickej podpory, osvety a spolupráca s obyvateľmi i médiami.

g.2.4.

ZHODNOTENIE

Hoci sa môže zdať že zahusťovanie je len utópiou bez spoločenského dopytu, jedná sa o taktiku udržateľného rozvoja bez zaberanie ďalšej pôdy pre výstavbu. Jeden z dôvodov, prečo sú satelity rodinných domov pokladané za neudržateľné štruktúry je ich nízka hustota, Pavel Hnilička [26] uvádza príemer 22 ob./ha a za prijateľnú hustotou sídiel označuje hodnoty 50-100 ob./ha, čomu odpovedajú aj tradičné vidiecke sídla na Kysuciach. Zahusťovanie je použiteľné napríklad pre obce v chránených územiach, akým je CHKO Kysuce, kde bol rozvoj dynamických obcí umelo potlačený. Zahusťovanie vidieckych sídiel je totiž jav, ktorý je bežný aj v stredoeurópskom kontexte. Jiří Langer v knihe *Lidové stavby v Evropě* [3] popisuje rozvoj oravskej dediny Podbieľ, ktorej hustá štruktúra vznikala delením dvorov postupne až na 4 parcely s dostavbami dvorných traktov, ktoré prezrádzajú dlhé spoločné

Obr. 118. Vidiecke sídla rozvíjané zahusťovaním: rybárske osady v okolí prístavu Tinduff (FR), obec Svatoslav(CZ) a Podbieľ(SK) (kresba: Milan Šuška)

stodoly za domami. Obec Svatoslav, severne od Brna, je príznačným príkladom využitia *návsi* pre zástavbu domami bezzemkov. Zahusťovanie prebiehalo aj v osadách v Bretónsku, kde medzi riadkovú zástavbu včleňovali nové domy kolmo k pôvodným. V regióne Kysuce sa dediny taktiež rozvíjali zahusťovaním, napríklad členením lánov reťazových obcí, alebo na kopaniciach organickým včleňovaním domov potomkov. Prírodný vývoj prerušiť modernizmus, podporovaný v období socializmu, s nástupom noriem, hygienických požiadaviek, odstupových vzdialeností, premenou spoločnosti ale i územným plánovaním. Napriek tomu je zahusťovanie, ako dlhodobý proces vrstvenia, na tradičnom vidieku realizované dodnes. Stratégia je použiteľná aj pre rozvoj obytných satelitov, tie oproti tradičným dedinám ešte len so zahusťovaním nemajú skúsenosť. Pre podporu tejto stratégie je ale nutná zmena legislatívy a podobne ako vo Francúzsku i osвета a politická podpora.

g.3.

ŠVAJČIARSKO

*Navštívené oblasti: Graubünden: Vals, Vrin, Flims, Haldenstein, Disentis/Mu-
tér, Pasqual, Versam*

Graubünden je typická alpská oblasť s tradičnou architektúrou ovplyvnenou rímskou kolonizáciou. Domy sú drevené, zrubové, prípadne murované takmer štvorcového pôdorysu so sedlovou strechou a malým spádom. V kantóne Graubünden majú pôvodné aj moderné domy fasádu z dreva, kameňa, alebo sú opatrené sivou a bielou omietkou, niekedy s decentným farebným nádychom. Domy sú zoskupené do hustej zástavby. Príľahlá krajina je posiatá typickými stodolami. Zánikom pastierstva v krajine množstvo hospodárskych budov poslúžilo pre potreby cestovného ruchu, zo zákona ale nie je prípustná výstavba nových objektov, možné sú len rekonštrukcie prípadne prestavby na miestach stávajúcich stavieb. V modernej architektúre je okrem dreva často používaný betón ako odkaz architekta Le Corbusiera alebo takzvanej Ticínskej školy, hnutia, ktoré

pôsobilo v 60. a 70. rokoch 20. storočia a ktorého hlavným predmetom záujmu bol betón. Moderná architektúra je inak veľmi konzervatívna s dôrazom na kvalitný detail a kvalitný materiál.

g.3.1.

LOKÁLNE STAVEBNÉ ZÁKONY

Vo Švajčiarsku má každá obec svoje vlastné regulácie. Predpisy sú väčšinou všeobecne, okrem iného obsahujú veľmi prísnu reguláciu výšok, plôch a odstupových vzdialeností, niekedy i presne stanovené všetky rozmery domu +/- 2m. Sú naviazané na plochy v územnom pláne obce, ale keďže nejde o jeden dokument, spôsob regulácie je oveľa pružnejší v prípade zmeny. Predpisy väčšinou hovoria, že farebnosť alebo tvar strechy novostavby je dobré integrovať do okolia, čo môže byť interpretované rôzne. V niektorých prípadoch, ako napríklad v obciach Vals a Vrin v kantóne Graubünden, sú komunálne zákony veľmi reštriktívne. Vo Vals majú predpísané používať na povrch strechy tradičný materiál, používaná je teda miestna žula. Používanie miestnych materiálov má nielen estetický ale aj svoj ekonomický, sociálny a ekologický efekt. Miestny materiál je spracovávaný tamojšími firmami a nie je ho potrebné prevážať na veľké vzdialenosti.

„Prípustný sklon strechy je 20-28°.

Ako krytina strechy sú povinné kamenné dosky.“ [7] Stavebné predpisy majú vytvorenú metodiky pre zachovanie proporcie domu a strechy, charakteristickej pre región: „Strešné nadstavby nemôžu byť vyššie ako 1/3 odpovedajúcej dĺžky fasády. Výrezy v streche sú zakázané. Na kamenné strechy nie je povolená montáž solárnych kolektorov. Tvar strechy podlieha ustanoveniam generelu o orientácii štítových konštrukcií.“ [7]

Strechy v obci Vals sú pokryté miestnou žulou. Dediny a mestečká tak pri pohľade z hôr vyzerajú jednotne, zapadajú do krajiny, v ktorej vyrástli, akoby boli len hromadou kamenia, čo sa práve zosypala z alpských štítov do údolia.

Obr. 119. Obec Vals (foto: Jan Chlápek)
 Obr. 120. Hotel Alpina od architekta
 Gion A. Caminada. Vals (foto: Jan Chlápek)
 Obr. 121. Prestavba stodoly, Flims (foto: Milan Šuška)

Obec Vrin je ukážkou horskej osady, ktorá vsadila na vlastné kvality a silné stránky. Miestne plánovanie sa tu stretlo s toleranciou a pochopením pre modernú architektúru. Občianske združenie „*Stiftung Pro Vrin*,“ spolu s Obcou Vrin zahájilo v roku 1991 projekty, ktoré mali byť novým impulzom pre rozvoj obce. Najväčším katalyzátor sociálno-ekonomickej a kultúrnej obnovy vidieka sa stal rodák, architekt Gion A. Caminada, ktorý v obci vytvoril stavebné predpisy a radu stavieb, od obytných domov, poľnohospodárskych stavieb, až po telefónnu búdku či márnicu, ktoré rešpektujú štruktúru obce a rozvíjajú tradíciu drevených konštrukcií.

Okrem toho obce ponúkajú rôzne príručky, ktoré ukazujú ako stavať. Pre situovanie a navrhovanie hospodárskych stavieb v krajine je ňou: *Landwirtschaftliches Bauen in Graubünden* [8], ktorá ukazuje základné princípy i moderné referenčné príklady. Toto je len pár príkladov, kde majú lokálne predpisy zmysel, pretože vzhľad celého súboru je tam skutočne jedinečný a hodný ochrany.

g.3.2.

ZHODNOTENIE

Vo všeobecnosti je Švajčiarsky federálny systém, kde má každá obec svoje vlastné kompetencie a zákony, veľmi zložitý nielen pre architektov. Každý projekt v novom prostredí začína zisťovaním platných predpisov a miestnych regulácií. Tie sú dostupné na internete, niekedy viacjazyčne, podľa prevládajúcej etnickej skupiny. Kto ale neovláda Rétorománčinu, o stavebných predpisoch obce Vrin sa nedozvie nič. Na druhej strane, táto menšia mierka pôsobnosti zákonov dokáže postihnúť rôznorodé typy zástavby, ako i malé a často podstatné odlišnosti.

Z Holandskej perspektívy, kde je krajina rovinatá, reguláciám podlieha najmä vzhľad domov do ulice. V zadnej časti domu sú často povolené extravagantné prístavby. Vo Švajčiarsku sú stavby súčasťou krajinných perspektív, z pohľadu z hôr je exponovaná celá obálka domu a preto je podrobnejšie regulovaný celý objem stavby.

Na Slovensku je stavebný zákon uplatňovaný plošne, vo veľkomeste, alebo na vidieku platia rovnaké normy, bez rešpektu k duchu miesta či k topografii, čo podporuje šírenie anonymných „katalógových“ domov. Pre vytvorenie Švajčiarsku podobného modelu, by bola nutná zmena legislatívy, konkrétne presunutie merateľných požiadaviek (odstupových vzdialeností) a noriem zo stavebného zákona do kompetencie územných plánov obcí.

g.3.3.

ARCHITEKTONICKÉ SÚŤAŽE

„Hoci nie sú zo zákona povinné, vo Švajčiarsku ročne prebehne okolo 500 architektonických súťaží na verejné stavby. Cca 40 % je otvorených a 60 % vyzvaných. Väčšina z nich je projektových naproti ideovým. Ich tradícia je tu zakorenená už vyše sto rokov. Súťaže evidentne prospeli ku kvalite vystava-

ného prostredia a preto sú uznávané v širokej verejnosti. Garantom kvality je SIA (Zväz švajčiarskych inžinierov a architektov), prostredníctvom svojej komisie, ktorá hodnotí zadanie súťaže a udeľuje známky kvality. SIA vytrvalo propaguje architektonické súťaže, organizuje konferencie, kurzy, výstavy a publikuje články s cieľom presvedčiť, že architektúra je verejným záujmom, a že služby architekta sú intelektuálno-kreatívnym produktom. Oproti situácii u nás, výhra v súťaži je garanciou získania zákazky na projekt.“ [67]

g.3.4.

ZHODNOTENIE

Architektonická alebo urbanistická súťaž je bohužiaľ na Slovensku takmer neznámy pojem, pritom je to jeden z najlepších spôsobov ako získať kvalitný návrh stavby. „Verejné prostredie nás vychováva,“ (Gehl, [22]) preto by mala byť snahou o čo najvyššiu úroveň verejných stavieb, ktoré sa na vidieku stávajú vzorom stavania. Väčšinou sa ale vyberá, namiesto podľa najlepšej kvality, podľa „najlepšej“ ceny za projekčné práce. Pateticky sa môžeme usmiať, že v posledných rokoch narástol počet architektonických súťaží o 100% z 3-4 ročne na cca 8 v rokoch 2013 a 2014. To predstavuje približne jednu tisícinu zo všetkých verejných zákaziek v stavebníctve. Prostriedok je v odbornej verejnosti známy, pomohla by ale propagácia a medializácia zo strany komory architektov.

g.4.

NÓRSKO - FAREBNÁ PALETA

V niektorých obciach v Norsku, si investor rodinného domu musí na fasádu vybrať farbu z takzvanej farebnej palety. Estetické požiadavky na budovy môžu byť podľa stavebného zákona [68] súčasťou územného plánu, vyžaduje sa aby vybraná farba bola obsahom projektovej dokumentácie. Možnosť výberu v obci Florø je obmedzená na 17

presne definovaných farieb, jedná sa o odtiene farieb okrová, hnedočervená, červená, zelená, biela a šedá. Všetky v prírodných tlmených tónoch. [69] V obci Gjovik príručka doporučujúca farebné prevedenie, proporcie, okná, materiál a fasádne obklady, ako i drobné prvky na fasáde (prístrešky, markízy, vývesné štíty i nápisy na obchodných prevádzkach). Pri rekonštrukciách odporúčajú použiť pôvodnú farbu, na omietku vápno alebo tradičné farby. „Gjovik chce podporovať svoju povest’ „Biele mesto pri jazere,“ preto odporúča používať obmedzenú paletu farieb na odtiene bielej, šedej, žltej a okrovej a na okenné rámy svetlo modrú farbu.“ [70] Obyvatelia toto obmedzenie všeobecne rešpektujú. Podľa slov miestnych, práve tieto farby najviac zapadnú do danej lokality. Kde sa zhodne väčšina, je možné túžbu po harmonicky rozvoji obce uzákonit’ aj v podobe obecných regulácií. Dávajú tým jasne najavo prístupom, aby sa podieľali na vízii obce nájdenej v odkaze svojich predkov.

g.5.

ČESKÁ REPUBLIKA - PRÍRUČKY

Juhočeský kraj si nechal vypracovať dokument, ktorý určuje pravidla pre rekonštrukcie i novostavby domov v Chránenej krajinskej oblasti a Národnom parku Šumava. Je ním takzvaná „Architektonická rukovet’, Urbanistická rukovet’“ a „listy obcí a miestních částí“, ktoré sú súčasťou projektu „Územní studie Šumava.“ [6] Zhotoviteľom štúdie je ČVUT Praha, fakulta architektúry, pod odborným vedením doc. Ing. arch. Jiřího Löwa.

Objekty by podľa nej mali mať jednotný štýl. Štúdia stanovuje, aký by budova mala mať pôdorys, tvar strechy, počet podlaží alebo ako vyriešiť vjazd do garáže a situovať zástavbu v krajine. Radí, aké by mali byť pri rekonštrukciách použité omietky či materiál na okna. Na základe vyhodnotenia podrobného rozboru existujúcich projektov, navrhuje zjednotiť a koordinovať výstavbu s cieľom uchovať pre budúcnosť špecifické rysy Šu-

mavy. Predmetom ochrany charakteristického obrazu krajiny a sídiel v kultúrnej krajine sú nielen prírodné, ale aj kultúrno-historické fenomény územia. Štúdia by mala slúžiť ako podklad pre rozhodovanie správnych orgánov a obcí.

Podobné projekty a príručky menšieho rozsahu vznikajú v chránených krajinných oblastiach formou odporúčania: „*Jak stavět v CHKO Moravský kras*“ [38] z roku 2010, alebo „*Typická architektura Krkonoš a Jizerských hor*“ [71] z roku 2011. Snahy o harmonický rozvoj sídiel a ich tradičný ráz sú všeobecne akceptované v chránených krajinných oblastiach a národných parkoch. Zachovanie kultúrneho dedičstva chránených pamiatok, rezervácií a zón je pod správou Ministerstva kultúry, Národní památkový ústav. Spôsob ochrany z pohľadu ľudí, ktorý v tomto prostredí tvoria nové hodnoty, architektúru, je často vnímaný rozporuplne.

Zaujímavá metóda, takzvaná „Regublina“, pre umiestňovanie stavieb vznikla z výskumného zámeru ČVUT v Prahe pod vedením doc. Ing. arch. Romana Kouckého. Metóda je uplatnená v novom územnom pláne obce Pec pod Sněžkou. „*Přirozený obraz kulturní krajiny vycházel po staletí ze vzájemné vazby domu a přilehlých pozemků, které k němu patřily. Čím větší pozemek (hospodářství), tím větší dům a naopak, čím menší pozemek, tím byl dům menší. Jejich vzájemná vzdálenost odrážela velikost hospodářství. Přirozenou cestou se tak do nedávné minulosti samočinně regulovala optimální hustota zástavby v krajině. Dnes, kdy jsou ve většině již tyto tradiční vazby nefunkční, dochází k nezdravému dělení pozemků, a je proto potřeba najít nový regulační mechanismus. Zvolili jsme imaginární „silové pole“, „auru“ – „regulační bublinu“ zkráceně „regublina“ k definování „nutného prostoru domu“ vedoucího svojí „nedotknutelností“ k zachování elegantní roztroušené zástavby volné krajiny.*“ [9]

Táto technokratická metóda by na kysuckých kopaniciach znemožnila prirodzený rozvoj osád, ktoré sa rozvíjajú organickým včleňovaním domov potomkov v tesnej blízkosti pôvodných stavieb.

g.6.

ĎALŠIE VIDIECKE OBLASTI – ANALÝZA SÚČASNÉHO STAVU.

Obr. 122. Tradičná architektúra v obci Sulina.
(foto: Milan Šuška)

g.6.1.

DOBRUŽA (RUMUNSKO)

Navštívené obce: Partizani, Sulina, Gorgova

Región na pobreží čierneho mora a delty Dunaja nesprevádza farebné šialenstvo. Drevené domy s často rákosovou strechou sú neustále užívané a v menšom rozsahu je realizovaná aj nová výstavba, ktorá ma ale obdobné charakteristiky ako u nás: široké cesty, absenciu stromov, riedku hustotu stavieb, architektúru bez spoločných a lokálnych znakov. Pôvodná zástavba je zachovaná a udržiavaná a na vidieku si stále zachovávajú poľnohospodárske aktivity.

Obr. 123. Obec Juszczyzna (foto: Milan Šuška)

g.6.2.

OBLASŤ ŽIVIECKA (POĽSKO)

Navštívené obce: Milówka, Wę-gierska Górka, Cisiec, Trzebinia, Juszczyzna, Świnna, Bystra, Brzuśnik, Zwardoń, Laliki, Szare

Výrazné fyzické zmeny nemožno pozorovať ani v oblasti Živiecka, kde zostávajú domy naďalej šedé alebo po vzore historickej tehlovej architektúry neomietnuté. V navštívených obciach prevláda výstavba rodinných domov z 20. storočia, pôvodné drevené domy sa vyskytujú len výnimočne. Krajina si zachovala členenie na medze a políčka a je zreteľne poľnohospodársky využívaná.

g.6.3.

BURGENLAND (RAKÚSKO)

Navštívené obce: Tadten, Neusiedl am See, Gols, Jois, Großhöflein, Trausdorf an der Wulka

Najchudobnejšia oblasť Rakúska na hraniciach s Maďarskom s množstvom dobrých príkladov úpravy verejných priestranstiev. Región v oblasti Dunaja je nápadne podobný Slovácku (CZ), alebo Záhoriu (SK), s množstvom vinárstiev a obcami s typickou radovou uličnou či návesnou zástavbou. Vý-

razne sa ale odlišuje v uplatňovaní vegetácie. Cestné ťahy obcami, ale i bočné uličky, sú lemované alejami listnatých stromov, platanov, javorov a ovocných stromov. Starostlivo osadené sú aj ostrovčeky medzi zaparkovanými automobilmi, ktoré by u nás zostali v lepšom prípade zatrávené. Tento jav je jeden z najcititeľnejších pri prechode hraníc. Po návrate domov pozorujete vyprahnuté ulice bez tieňa, prehľadné ako diaľnice, nepohodlné pre pobývanie ľudí, stromy zásadne ihličnaté v rozpore s vegetačným stupňom krajiny.

V oblasti je dobre vybudovaná cyklistická infraštruktúra. Jednotlivé novostavby v Burgenlande sú na vysokej architektonickej i technickej úrovni, ale rovnako sa tu objavujú domy v štýle podnikateľský barok, umiestnené bez vzťahu k okolitej urbanistickej štruktúre. Staršie domy sú sporadicky zatepľované a niekedy i natreté výraznými farbami, podobne ako u nás. Obce sú zachované, dýchajú z nich tradície a živé hospodárstva v kombinácii s avantgardnou architektúrou typickou pre Rakúsko. Jedným z dôvodov je určite spätosť s vinohradníckou krajinou a sústredenie sa v posledných rokoch na kvalitu, ktorá je jedinou možnosťou ako obstať a konkurovať iným regiónom.

Obr. 126. Rekreačné objekty Inselwelt v obci Jois, Architekturbüro Reinberg. (foto: Milan Šuška)

Obr. 127. Radové domy v obci Neusiedl am See. Architekten Halbritter & Hillerbrand (foto: Milan Šuška)

g.6.4.

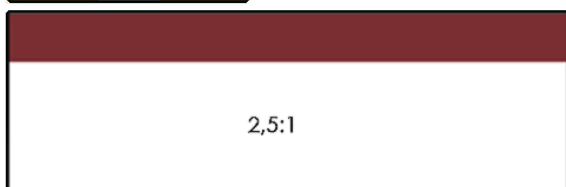
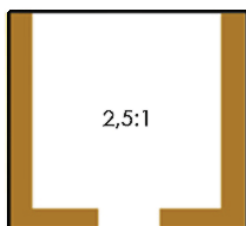
PRÍKLAD Z PORTUGALSKA

V portugalskej obci Vila Nova da Barquinha bola postavená netradičná novostavba. Hoci nie je v tradičnom tvarosloví, dokázala dobre doplniť staršiu zástavbu. Má totiž niečo, kvôli čomu je v súlade s okolím. Architekt si tu dal záležať na tom, aby podiel farebných a bielych plôch bol rovnaký, ako majú všetky domy v ulici 1:2,5. Rovnako ako pre tradičnú žltú bol pre novú červenú farbu zvolený tmavší tón. To je len jeden z možných prístupov, ako vytvoriť novú architektúru v historickom prostredí, bez toho aby nostalgicky kopírovala historické predobrazy. Mám pocit, že v tejto krajine je samozrejmosťou, že nové domy budú pokračovať a dotvárať dediny takýmto citlivým vývojom, ale nič nie je samozrejmé.

Obr. 124. Obec Andau (foto: Milan Šuška)

Obr. 125. Kontroverzna stavba na záhumenkovej ceste medzi stodolami, Großhöflein. (foto: Milan Šuška)

Obr. 128. 129. 130. Architekt si dal záležať, aby bol podiel farebných a bielych plôch na novostavbe rovnaký, ako majú domy v ulici 1:2,5. Villa Nova da Barquinha PT (foto a schéma: Jan Horký)

g.6.5.

VALAŠSKO (ČR)

Navštívené obce: Horní, Dolní a Prostřední Bečva, Stráž nad Bečvou, Halenkov, Růždka, Valašská Bystřice.

Región hraničiaci s Kysucami, ktorý bol rovnako osídľovaný valašskou kolonizáciou. Rovnako tu vzniká množstvo nových obytných kolónií s rozporuplnou architektúrou. Veľká časť územia leží v CHKO Beskydy. Na prvý pohľad je prostredie kultivovanejšie čo sa týka používania farieb a materiálov. Vyskytujú sa tu aj príklady modernej architektúry rešpektujúce lokálne materiály a tvaroslovie napríklad stavby od architekta Kamila Mrvy.

Obr. 131. 132. Rodinný dom Dolní Bečva, Villa resort Horní Bečva. Architekt Kamil Mrva. (foto: Milan Šuška)

g.6.6.

ESTÓNSKO

*Oblasť: Saaremaa (Sepa, Angla),
Muhu (Koguva, Liiva), Miiumaa (Kassari,
Orjaku)*

Ostrovy boli medzi rokmi 1946-1989 vízovým pásmom uzavretým pre cudzincov i väčšinu pevninských Estóncov. Aj to je dôvod, prečo miestna krajina a vidiecke sídla neprešli za sovietskej éry kompletnou prestavbou, ako sa tomu stalo vo vnútrozemí. Dnes je súostrovie turistickou destináciou pyšnou na zachované kamenné stodoly a zrubové domy s typickým doskovým obkladom s červeným, žltým či zeleným náterom. Stále sú používané trstinové a drevené strechy a kruhové pozemky oplotené voľne skladaným kameňom. Nová architektúra je na skvelej úrovni a využíva miestne materiály.

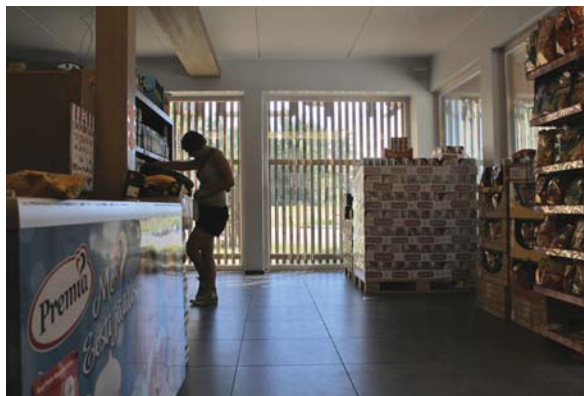

Obr. 133. Osada Sepa na ostrove Saaremaa s typickým červeným a žltým dreveným obkladom.

(foto:Milan Šuška)

Obr. 134. Výsledkom súťaže je komunitné centrum na poloostrove Kassari v obci Orjaku, postavené z prostriedkov EU. Architektonický ateliér 3+1.

(foto:Milan Šuška)

Obr. 135. 136. Potravinami s bytom v podkroví v obci Kassari. Transparentný drevený rošt zakrýva stavbu s rôznorodými oknami. (foto:Milan Šuška)

h.

TAKTIKY PRE KYSUCE

h.1.

DÔVODY A PRINCÍPY

Rozmanitosť vidieckej architektúry je nesmiernym bohatstvom Európy. Je ale možné zachovať a rozvíjať vidiecku zástavbu tým, že ju budeme detailnejšie riadiť a regulovať? Neľahkou úlohou by bolo nastaviť pravidlá tak, aby neobmedzovali rôznorodosť architektúry a množstvo nových prístupov, ktoré by nám dnes ani nenapadli. „*Výsledkom čisto ochranných opatrení v Rakúsku a Taliansku je falošné napodobňovanie tradičných remesiel a ručnej práce modernými bezpracnými technológiami a k trvaniu na detailoch, ktoré už novým technológiám neodpovedajú či prostej reprodukcii starých modelov. Je to bezpečná cesta k zachovaniu tradičného rázu, ale s rizikom gýča a umelých dekorácií.*“ (Suske, [4]) „*Vzhľad vidieka nemožno regulovať vyhláškami či normami, napriek tomu by sa mal spôsob života a stavania opierať o isté zásady, ku ktorým sme dospeli my sami, a za ktoré teda my sami nesieme zodpovednosť. Regulácie túto zodpovednosť odoberajú, zároveň odoberajú aj vnímanie a premýšľanie ľudí, ich porušenie pôsobí ako víťazstvo nad úradom.*“ (Blažek, [2]) Územné plány sa snažili regulovať zástavbu požiadavkami na sklon strechy a výšku hrebeňa. Takéto regulácie majú ale často rozporuplný vplyv na kvalitu architektúry. Domy katalógovej produkcie tieto požiadavky často splnia, avšak ak architekt hľadá novú formu pre súlad architektúry s miestom, môže naraziť na nie vždy odborne vzdelaného úradníka, ktorý projekt zavrhnú, napríklad kvôli tomu, že nesplní predpísanú sedlovú strechu. Systém ochrany krajinného rázu môže rovnako viesť k odmietnutiu kvalitného projektu, podobne ako sa to deje pri

pamiatkovej ochrane. V zahraničí vznikajú hodnotné súbory, ktoré by pri konvenčnom nastavení regulácií vzniknúť nemohli.

„*Tam, kde ľudia presne vedeli, ako stavať, nebola potreba architekta.*“ Vidiek sa ale mení a takzvaný „sedliacky rozum“ sa vytráca, chýba spätosť s miestom a krajinou, namiesto funkčnosti prvkov sa klade dôraz na ľúbivosť. Preberaná je kvázi mestská kultúra pričom väčšina stavieb na vidieku nie je navrhovaná architektom, ktorý by bol zárukou kvality a dobrého dizajnu. Trh katalógových projektov a lacných materiálov valcuje slušnú architektúru a obytné prostredie. Globálny trh zo stavebnými materiálmi cielene vytláča lokálne stavebné tradície. Cieľom týchto firiem s podliezavou reklamou nie je zvyšovanie stavebnej kultúry, ale zisk. Často tak rôzne výrobky sklzávajú k ľúbivému gýču. Oproti komerčným tlakom hrajú lokálne stavebné tradície nerovný súboj. „*Máme sa teda len prizerať, ako (ne)vkus masy umožní zničiť všetky regionálne jedinečnosti?*“ (Jiří Löw)

„*Postav dom, zasad' strom...*“ Stavebné tradície boli v minulosti udržiavané z dôvodu viery, potreby, alebo zo zvyku. Dnešná spoločnosť už ale neverí a nepotrebuje, ukazuje sa však, že stavebné tradície spĺňajú ekologické, ekonomické a sociálne aspekty a sú súčasťou zavádzaného požiadavku „*udržateľného rozvoja.*“ Tradície sú zo svojej podstaty udržateľné.

Sloboda voľby zo sebou prináša zodpovednosť za rozhodnutia, ktorú často nie sme schopní ustrážiť či uniesť. Túto zodpovednosť môžu prevziať regulácie. Tie ale nemôžu byť spoločnosťou prijaté bez osvety, vzdelávania, či zapojenia verejnosti do procesov územného plánovania. Než regulácie potrebujú obce vízie, jasne definovaný cieľ, ktorý bude všeobecne akceptovateľný, a ktorý môže byť následne chránený regulačnými obmedzeniami.

„*Projekty revitalizácie verejných plôch oživujú vidiecky štýl života v duchu hodnôt spolupatričnosti a vzájomnej ústretovosti, lepších susedských vzťahov, spoluvytvárania verejného priestoru dediny so znakmi architektonickej regulácie. Dnes sa dediny odlišujú podľa schopnosti a odhodlania dohodnúť sa na reguláciách a tým na*

zjednocujúcich úpravách obrazu verejného priestranstva. Projektovanie verejných priestranstiev na vidieku sa stalo preto v prvom rade procesom intenzívnej novej osvetvy vidieka.“ [72]

Zo psychologického hľadiska je možnosť slobodnej voľby dôležitá, nemusí ale zaručene viesť k spokojnosti. Z veľmi veľkej ponuky si paradoxne nevieme vybrať, výber trvá neprimerane dlho a následne nastávajú pochybnosti. Nespočetné množstvo produktov znamená aj väčšiu možnosť urobiť chybu, čoho sú dôkazom mnohé fasády v regióne Kysuce. Dôležité je investorovi ponechať možnosť výberu napríklad v rámci určenej farebnej palety.

Výstavba rodinného domu je často najväčšou investíciou v živote človeka a dôležitú úlohu v rozhodovaní kde investovať zohrávajú osobné preferencie a atraktivita prostredia. *„Každý realitný maklér vie, že na hodnote domu sú najdôležitejšie tri veci: lokalita, lokalita a lokalita. Cena nehnuteľností, pri ktorých bola postavená atómová elektrárňa rapídne klesla.“* (Jiří Lów) Regulácie tak predstavujú isté záruky, že si územie zachová určité charakteristiky a premeny okolia nebudú znižovať hodnotu stavby a rovnako jednotlivé stavby nebudú znehodnocovať hodnotu prostredia.

h.2.

ÚZEMNÝ PLÁN

Problémom mnohých územných plánov obcí je plošná expanzia zastaviteľného územia, ktorá vyvoláva suburbanizáciu a s ňou negatívne externality, prejavujúce sa nielen v samotnej obci, ale i v okolitých obciach a mestách, napríklad zvýšenou automobilovou dopravou.

Predmetom územných plánov by preto zo zákona mala byť ochrana pôdy, zastavenie suburbanizácie a hľadanie vnútorných rezerv pre novú výstavbu. Namiesto je obmedzenie rýchlosti stavebného rozvoja na 3% za rok, ktorý vedie k udržaniu miestnej komunity. Možná je tiež etapizácia územných plánov. Rozvoj musí byť podmienený dostupnosťou centier osídlenia (obchodných, pracovných) ekologickou dopravou. *„Limitmi sú 5km cyklo-doprava, 2km pešia doprava, prípadne dostupná verejná železničná a autobusová doprava.“* [74]

Vo vidieckom prostredí ne je vhodné navrhovať plochy pre poschodové bytovky. Vhodné je hľadať iné formy sociálneho bývania s obmedzenou výškou, menšou mierkou stavieb, s možnosťou aspoň malej záhrady a vytvárajúce priestranstvá podporujúce komunitu.

Len v podrobnosti Územných plánov zóny je možné hľadať vnútorné rezervy pre rozvoj obcí. Slovenský stavebný zákon umožňuje túto podrobnosť aj územný plánom obce, ak nepresahuje 2000 obyvateľov. Táto výhoda je však málo využívaná. Príkladom môže byť saská obnova vidieka s cieľom obnovy pôdorysnej štruktúry obce. Ďalším príkladom je francúzsky prístup cieleného zahusťovania, a vytvorením rôznej typológie bývania, podporovanie komunity.

Dôležité je sústrediť sa na priestupnosť obytnej krajiny, vyhľadávanie stávajúcich peších skratiek a ich potvrdenie a chránenie vyznačením v územných plánoch, prepájanie nových ulíc so stávajúcou uličnou sieťou a sprístupnenie krajiny.

Dôležitá je podpora lokálnych zastavovacích systémov a rešpektovanie morfológie terénu. Základná odlišnosť vidiecka od mesta je prepojenie zástavby s krajinou

a spojenie architektúry s tradičnou vegetáciou. Túto charakteristiku je na vidieku nutné chrániť a rozvíjať. V oblasti horských kopaníc a v reťazových obciach je vhodné zachovať prirodzené členenie na jednotlivé osady so zázemím v krajine a nezlučovať ich novou zástavbou pozdĺž ciest alebo rozvojovými plochami na poliach a lúkach medzi jednotlivými sídlami.

h.3.

SÚČASNÉ MOŽNOSTI REGULÁCIE

Výsledkom práce je návrh otvoreného modelu regulácie a súbor doporučení pre výstavbu v regióne Kysuce, ktorý je odbornou oporou pri povoľovaní stavieb.

Súbor doporučení môže nájsť uplatnenie už dnes, za súčasnej legislatívy ale len pre Chránenú krajinnú oblasť Kysuce, kde legislatíva vyžaduje ochranu a „*zvelaďovanie prírody, prírodných hodnôt a krajiny s rozptýleným osídlením (...) a zabezpečenie jej optimálneho využívania so zreteľom na všestranný kultúrny, vedecký, ekonomický, vodohospodársky a zdravotno-rekreačný význam.*“ [31] Pretože správa CHKO nedisponuje kvalifikovanými odborníkmi, môže súbor doporučení plniť hlavne osvetovú úlohu.

Súčasný stavebný zákon taxatívne nedefinuje architektonické a urbanistické regulácie do žiadneho stupňa územnej plánovacej dokumentácie, čo však nebráni začleniť ich napríklad do územných plánov obcí a zón. Konkrétna legislatívna podpora neexistuje, záleží vždy od odvahy obce. Súbor pravidiel by nemal byť záväzný, v prípade územného plánu teda možno odporučiť len najzásadnejšie architektonické regulatívy, a to farba strechy a fasády, prípadne maximálna výška, zastavaná plocha a podobne.

Zásadnejšou oporou pre architektonické a urbanistické regulácie môže byť v pripravovanom stavebnom zákone až nástroj „*strategický regulatív*“, obcou prijatá vízia. Tá môže prebrať súbor doporučení. Súbor pravidiel môže byť podkladom pre

ďalšiu novinku: „*zastavovacie podmienky*“ a „*zastavovacie plány*.“ Znamená to, že na jednotlivé parcely budú špecifikované konkrétne požiadavky pre návrh. Tie sú obdobné v Rakúsku alebo vo Francúzsku. Oveľa systematickejší a otvorenejší prístup však predstavuje švajčiarsky a holandský model, s lokálnym stavebným zákonom a estetickou komisiou.

h.4.

NÁVRH MODELU REGULÁCIE

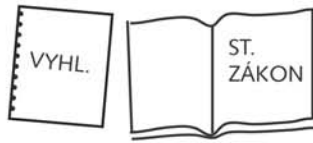
Navrhujem zásadnejšiu zmenu legislatívy, a to presunutie právomocí na samosprávu, konkrétne merateľných požiadaviek (odstupových vzdialeností) a záväzných noriem zo stavebného zákona a vyhlášok do textovej časti jednotlivých územných plánov, alebo do pripravovaných „*zastavovacích plánov*“ a „*strategického regulatívu*.“ Takéto regulácie platné v menšej územnej jednotke budú pružnejšie reagovať na tradičné zastavovacie systémy, ako i na nové spoločenské požiadavky. Užívateľsky jednoduchšie by bolo všetky regulatívy presunúť do jedného dokumentu v podobe „*stavebnej vyhlášky obce*“, s odkazmi na jednotlivé plochy v územnom pláne obce, zóny a prípadne „*zastavovacích plánoch*.“

Dôležité je, aby zákon umožnil obciam zamietnuť stavbu na svojom území, ak nespĺní určité architektonické a urbanistické požiadavky. Posudzovanie a schvaľovanie musí byť v kompetencii odborníkov, napríklad v podobe „*komisie stavebnej kultúry*“, ktorá umožní posudzovať jednotlivé stavby nie úradníckym, ale odborným spôsobom. Jedná sa o obdobu pre nás známeho hlavného architekta mesta. Architekt alebo komisia predstavujú v procese rozhodovania ľudský faktor, ktorý nedokáže postihnúť žiadne mechanické splnenie či nesplnenie požiadaviek. Oba inštitúty môžu pre stavebníka poskytovať konzultácie alebo drobné nápady a rady pre vzhľad stavby. Komisia pre viacero obcí, napríklad pre oblasť CHKO, okres alebo novodobé voľné združenia euroregióny či celý

región Kysuce, by znížila náklady a zvýšila záruku nezávislosti a odbornosti členov. Podklad pre ich rozhodovanie budú stavebné vyhlášky jednotlivých obcí. Komisia ich v časovom odstupe jedného roka môže prehodnocovať a navrhovať zastupiteľstvu k schváleniu. Dokument by nemal obsahovať záväzne striktné požiadavky, ale súbor doporučení. Zloženie komisie je zásané, mala by operovať v zložení: architekt, urbanista, pamiatkar a ďalší obyvatelia obcí, pričom nadpolovičnú väčšinu tvoria odborníci. Prípadne by táto komisia mohla spojiť obory: architekt, pamiatková ochrana a životné prostredie a vydávať jedno súhrnné stanovisko. Podobný model popisuje Roman Koucky v knihe „*Úřad kreátora*,“ [73] v ktorej vyzýva k vzniku opozície ku konzervátorskej politike pamiatkových ústavov. Požadovanou súčasťou projektovej dokumentácie musí byť zakres do fotografie prípadne objemový model a referenčné príklady.

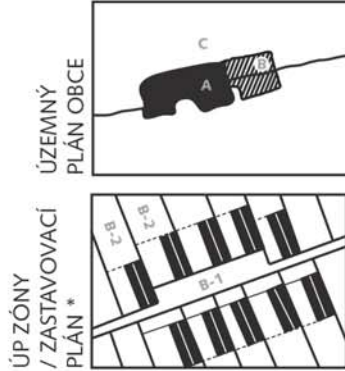
Domievam sa, že popísaný prístup je možné zovšeobecniť a použiť pre rozvoj iných vidieckych regiónov.

NÁRODNÁ ÚROVEŇ

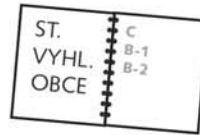
- VYBRANÉ POŽIADAVKY Z VYHLÁŠOK (PARKOVANIE, OSVETLENIE, ŠÍRKA KOMUNIKÁCIÍ, HLUKU, ENERGETICKÁ NÁROČNOSŤ...)
- ODSTUPOVÉ VZDIALENOSTI

LOKÁLNA ÚROVEŇ

- PRÍPUSTNÉ A NEPRÍPUSTNÉ VYUŽITIE PLŔCH

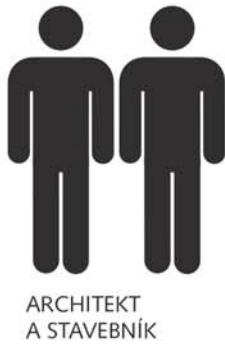
- ZASTAVOVACIE PODMIENKY*

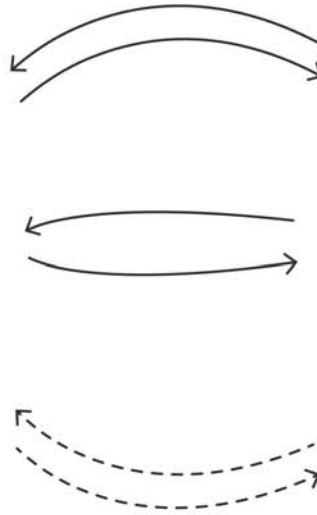
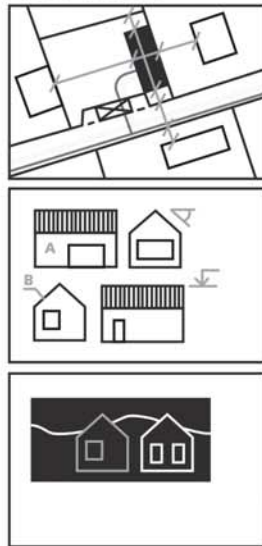
- ARCHITEKTONICKE A URBANISTICKE KRITERIA - DOPORUCENE ZASTAVOVACIE PODMIENKY* (PRE CELE KATASTRALNE UZEMIE OBCE)

* NÁVRH STAVEBNÉHO ZÁKONA 2014

PREJEDNANIE ZÁMERU

ARCH. ŠTÚDIA

KOMISIA PRE STAVEBNÚ KULTÚRU

DOTKNUTÉ ORGÁNY

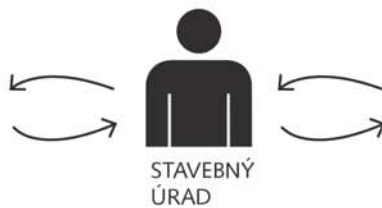
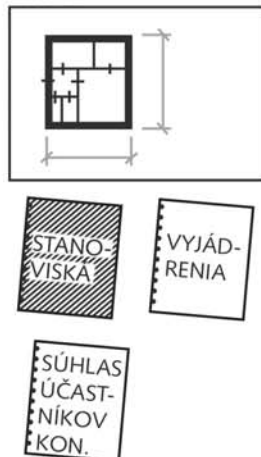

ÚČASTNÍCI KONANIA

ÚZEMNÉ + STAVEBNÉ KONANIE

STAVEBNÝ PROJEKT

STAVEBNÝ ÚRAD

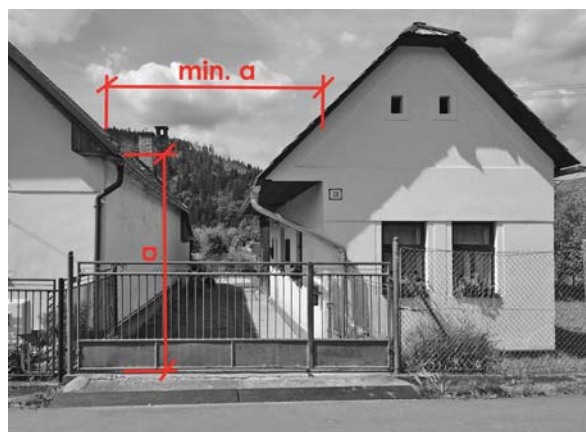
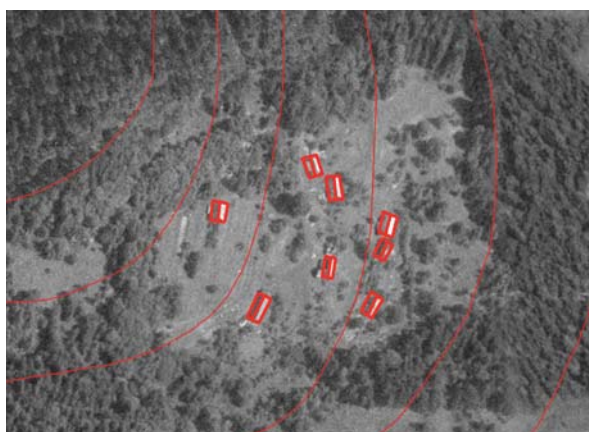
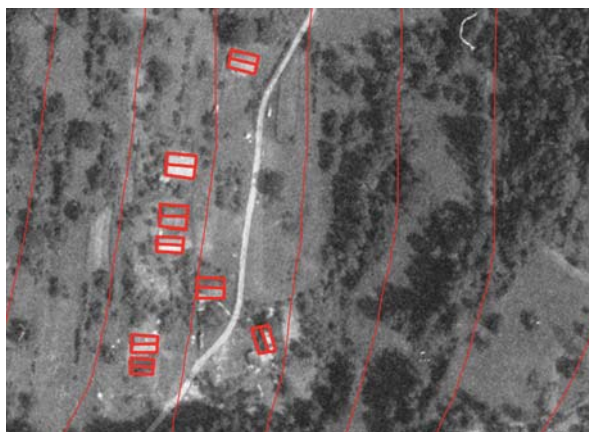
ÚČASTNÍCI KONANIA

h.5.

SÚBOR DOPORUČENÍ:

Pre prácu architekta je dôležité poznať základnú víziu, súbor doporučení, ktoré vo všeobecnosti povedú k vytvoreniu harmonického súladu stavieb a krajiny a k jednoduchému schváleniu zámeru stavby. Dôležité tiež je ponechať vždy možnosť výberu napríklad v rámci určenej farebnej palety.

Požiadavky nemôžu platiť plošne pre celý región, ktorý sa historicky vyvíjal nerovnomerne a dnes predstavuje rozmanité celky, preto ich návrh nie je v rozsahu dizertačnej práce možné vytvoriť. Stanovanie požiadaviek vyžaduje podrobnú štúdiu danej lokality a zapojenie miestnych obyvateľov. Uvedené požiadavky sú tak len ukážkou ich podoby. Predstavené oblasti môžu, ale i nemusia byť predmetom regulácie, mieru určí obec v zastúpení komisie. Okrem požiadaviek by dokument mal plniť osvetovú úlohu,

Obr. 138. Schémy umiestnenie na pozemok, objem, tvar a výška stavby

obsahovať popis a hodnoty zástavby vhodné zachovať a rozvíjať a pozitívne vysvetľovať vízie a odôvodňovať ich. Doplnený môže byť schémami a fotografiami.

Vonkajšími prejavmi každej stavby sú aj emisie a odpady. Okrem tradičných a estetických hodnôt môžu byť pre nové štvrte prijímané nové celospoločenské požiadavky a nové vízie, napríklad nízka energetická nenáročnosť stavieb alebo podpora ekologickej dopravy a umožniť tak vzniku napríklad ekologickej štvrte. Cyklistické opatrenia a chodníky rôzneho typu môžu byť súčasťou „obecných predpisov“ na plochy verejnej infraštruktúry. Podporované môžu byť poľnohospodárske aktivity obyvateľstva, komunitné záhrady, alebo výsadba zelene, pre vybrané verejné plochy môže vyžadovať obchodný parter.

h.5.1.

UMIESTNENIE NA POZEMOK, OBJEM, TVAR A VÝŠKA STAVBY

Nové stavby nemajú vidiek pretvárať ale dotvárať. Každá stavba je súčasťou celku obce, pri jej umiestňovaní na pozemok je nutné vychádzať z okolitej štruktúry zástavby, z čoho vyplýva aj základná forma domu. Základný objem a tvar domu a strechy je vhodné prispôbiť okolitej zástavbe.

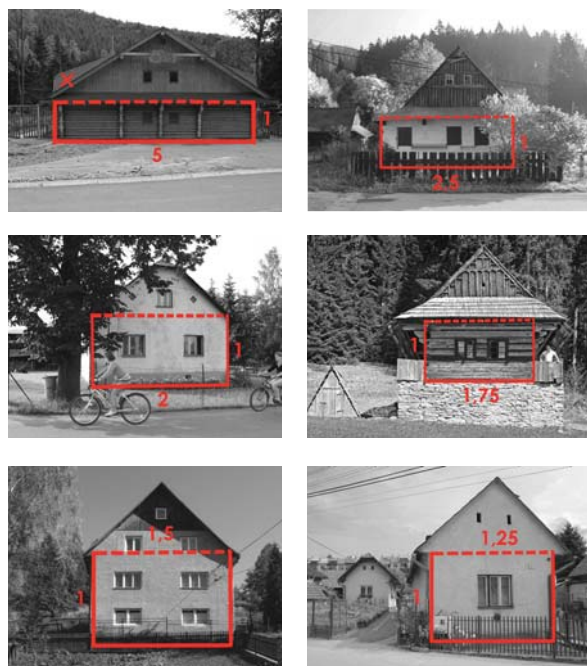
Na dolných Kysuciach sú najčastejším prípadom dlhé domy orientované štítom k ceste s predzáhradkou približne 2m, prípadne postavené priamo na hranici s verejnou komunikáciou. S malými odchýlkami je dodržiavaná uličná čiara. Stavby je vhodné umiestňovať na hranicu susedného pozemku. Na streche k susedovi je v tomto prípade zakázané používať vikiere a nutné použiť opatrenia proti zosuv snehu. Dažďová voda musí byť odvedená, zadržovaná, využívaná, prípadne likvidovaná na vlastnom pozemku.

Vzdialenosť medzi domami je minimálne rovná výške prízemia - po odkvap strechy, v pomere 1:1.

Na kopaniciach je nutné rešpektovať orientáciu strechy stávajúcej zástavby vzhľadom k vrstevnici alebo k ceste. Úpravy svahu pre stavbu dom nie sú povolené, terén vyrovnáva podmúrovka alebo pivnica, ktorú je vhodné materiálovo, prípadne farebne oddeliť od základného objemu domu.

Na dolných Kysuciach je pre celkovú kompozíciu ulice zásadná štítová fasáda, ktorá je plochá, bez výklenkov a balkónov, so symetrickým štítom, vhodné je aby obsahovala okenné otvory.

Na štítovej strane domu je vhodný pomer výšky (medzi odkvapom a podmúrovkou) a šírky hlavného objemu domu 1:1,25 až 1:2,5.

Obr. 139. Schémy proporcie fasády

h.5.2.

FASÁDA

Najvýraznejším vizuálnym prejavom stavby je farebnosť vonkajších povrchov. Regulácia farby pre investorov nepredstavuje finančnú záťaž a neovplyvňuje kvalitu ich bývania, naopak zásadne vplyva na celkový obraz verejných priestranstiev a na výhľady zo susedných domov. Pokusov a omylov je na Kysuciach vidieť mnoho,

dnes moderné farebné kombinácie sa zajtra môžu stať staromódnyimi. Farby na streche i fasáde sa preto musia vyhýbať prchavým výstrelkom módy a mali by byť vždy predmetom požiadaviek.

h.5.2.1.

MAXIMÁLNE TRI FARBY

Všeobecne platí pravidlo použiť na fasádu vrátane strechy maximálne tri farby, z nich aspoň jedna by mala byť neutrálna (biela, sivá, čierna). Pri návrhu je vhodné inšpirovať sa v blízkom okolí, pretože jednotlivé oblasti, obce i štvrte majú rôzne farebné charakteristiky. Napríklad v oblasti Jablunkovského medzihoria je najčastejšie používaná kombinácia sivej a tehlovočervenej. Pôvodná architektúra má veľkú farebnú variabilitu a ponúka množstvo inšpirácií aj pre súdobú modernú architektúru.

Obr. 140. Lakovaný obklad a obklad bez akéhokoľvek náteru po niekoľkých rokoch. (foto: Milan Šuška)

h.5.2.2.

PRIRODZENÉ FARBY MATERIÁLOV

Vhodné je v maximálnej miere používať prirodzené farby miestnych materiálov, pieskovca, vápenca, bridlice a dreva. Napodobeniny kamenného obkladu a kamene z dovozu sú neprípustné, rovnako ako plastové napodobeniny dreva. Tam kde je drevo chránené pred vlhkosťou, nepotrebuje žiadny náter. Dokonca šindle, vystavené dažďu a ľadu, s drobnými opravami vydržali desiatky rokov. Vydržali omnoho viac ako boli štiepané, ak neboli rezaním narušené vlákna dreva. Drevo má prírodnú štruktúru, farbu a živý povrch, ktorý rokmi dozrieva na slnku do škoricovohnedej farby a dažďom do strieborno šedej farby. Toto starnutie je najlepšia prírodná ochrana dreva. Vzhľad čerstvého dreva dokážu zachovať oleje a bezfarebné lazúry s UV filtrom. Novou technológiou je drevo parené pod vysokým tlakom, ktoré získava iné vlastnosti a hlavne dlhotrvajúci mladý vzhľad. Najväčší zločin je použiť hnedú farbu, alebo oranžový lak. „Lak, na povrchu vytvorí nepriepustný film, ktorý uzatvorí póry, drevo prestáva dýchať a prepúšťať vlhkosť čo pri pôsobení slnka, kolísaní teplôt a vlhkosti jeho povrch značne degraduje. Lak praská, drevo pod ním v týchto miestach černie, hnije, alebo sa lak na dreve doslova uškvarí. Majiteľ je odsúdený na jeho neustále obnovenie inak takýto povrch zakrátko vyzere horšie než drevo bez akéhokoľvek náteru.“ (Pavel Hron, [1])

h.5.2.3.

FASÁDNE OBKLADY

Obklady z dosiek sa používali zvisle, pretože dosky tak lepšie odvádzajú vodu, čo je pre životnosť obkladu zásadné. Náveterná strana domu bývala obložená stromovou kôrou, dreveným šindľom, neskôr najmä v oblasti Jablunkovského medzihoria tiež červenou alebo sivou šablónovou kryti-

nou. Drevo potrebuje dýchať, ak je zakryté, napríklad ako sa to stávalo pri opravách šindľových striech, plechom či čiernou lepenkou, zhnije. Medzi obkladom a stenou musí byť zvislá vetraná medzera. Vzduch ktorý v nej cirkuluje zaistí rýchle oschnutie prípadných zvlhnutých dosiek a zabráni prestatu vlhkosti do steny alebo tepelnej izolácie. V lete zase obklad steny chráni pred prehrievaním podobne ako vonkajšie zatiernenie okien. Vhodné je použiť rovné dosky a laty, nevhodný je obklad z neopracovaných krajných odrezkov – okoru, ani priemyselne profilovaných a ozdobne vyrezávaných dosiek.

h.5.2.4.

OMIETKA A DETAILS

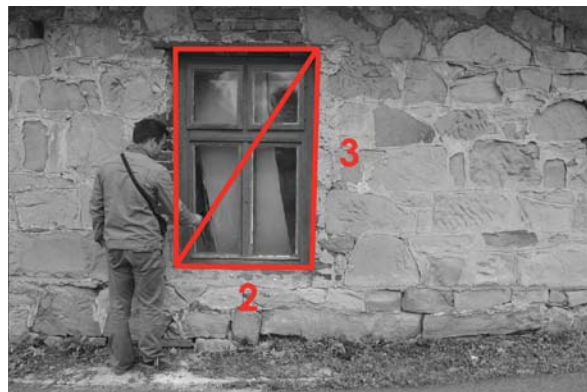
Na omietku sú požadované neutrálne farby (biela, svetle sivá), prípadne svetlé a zemité odtiene: bledomodrá, staroružová, okrová a tehlovočervená. Tieto farby dokážu susediť s každým odtieňom farebného spektra a dovoľia vyniknúť pestrým farbám na detailoch fasády a farbám prírody, ktoré sa menia v priebehu roka. Grafické členenie fasády farbou, napríklad diagonálami a náhodnými pruhmi, je nevhodné. Možné je materiálovo, farebne alebo zmenou štruktúry odčleniť štít domu.

Na drevené prvky, exponované poveternostným podmienkam, ako sú štíty, vikiere a okná, ako i na detaily oplechovania je možné použiť pestrý farebný nátery. V okolí Turzovky najmä žltý a zelený, ktorý reprezentuje miestny kolorit. Používané sú tiež základné farby: modrá, červená, žltá, zelená a čierna farba. Hnedá, fialová a oranžová sú nevhodné.

Farba je dôležitým slohovým výrazovým prvkom. Pri zateplovaní modernistických domov je vhodné použiť bledosivú alebo bielu farbu, na detaily a kovové časti tmavošedú či farby pestré (modrá, červená, zelená).

Na Kysuciach sa vyvinula forma zrubového domu s istými špecifikami, ktoré je vhodné pri novostavbách dodržať. Správny detail nárožia je hranený bez presahov, nevhodné sú prečnievajúce trámy z guľatiny „kanadských zrubov.“

Na uličnú fasádu nie je vhodné inštalovať antény, satelity, reklamné plochy a nápisy. Pre obchodné prevádzky, alebo penzióny je prípustný vývesný štít s rozmermi max. 1x1m.

Obr. 141. Schéma: Proporcie okna

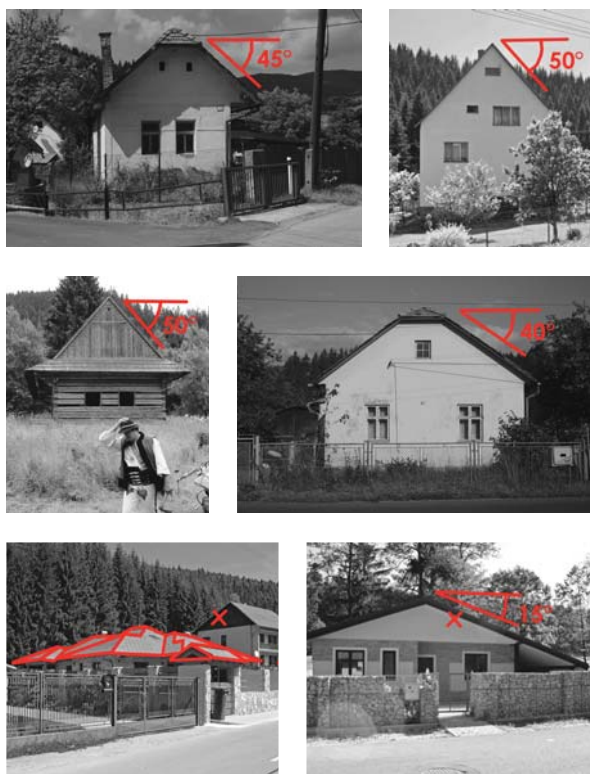
Obr. 142. 143. Okná lícujú s fasádou, aby nepremrzalo ostenie, podobne ako na nízkoenergetických domoch. Okno umiestnené do roviny tepelnej izolácie. Rudinská, Viedeň (foto: Olga Šárka, Milan Šuška)

h.5.3.

OKNÁ A DVERE

Rozmery okenných i dverných otvorov na ľudovej architektúre boli v pomere 2:3, čo je približne pomer takzvaného „zlatého rezu,“ vnímané ako harmonické, alebo božské proporcie. S týmito proporciami je

vhodné navrhovať aj nové okná, prípadne dvere. Nevhodné je formálne členenie okna „zlatou mriežkou,“ a plastové napodobeniny drevených okien. Drevené okná je vhodné umiestňovať do lícu s fasádou, aby bol eliminovaný parapet, z ktorého sa odráža voda, ktorá degraduje spodnú časť rámu. Umiestnenie v líci fasády je zároveň najvhodnejšie z tepelno-technického hľadiska a kondenzácie par. Okrem prirodzenej farby dreva je možné na okenné rámy používať farbu bielu, sivú a pestré farby: čiernu, šedú, žltú, červenú, modrú a zelenú.

Obr. 144. Schéma: Sklon strechy

h.5.4.

STRECHA

Požadovaný sklon strechy na hlavnom stavenom objeme je 40-50°, presah strechy pred štít domu je 10cm, v niektorých oblastiach 30cm. Hrebeň strechy je rovnobežný s najdlhšou pôdorysnou stranou domu. Výraznejší presah strechy je možný ak vytvára gánok (krytý vstup pozdĺž domu), alebo predsunutý štít domu, nie však po celom obvode stavby. Na dolných Kysuciach môže strechu ukončovať nadmúrovka štítu nad úroveň strešnej krytiny. Nevhodné sú členité a zložité strechy a strechy manzardové. Na

strechách je zakázané umiestňovať vežičky, ozdoby, náboženské, štátne a ostatné symboly. Slnecné kolektory je možné inštalovať len v rovine strechy.

Rovná strecha sa vyžaduje v zástavbe s rovnou strechou.

Farba strešnej krytiny závisí od lokality. Na dolných Kysuciach prevláda pálená škridla a vhodná je najmä tehlovočervená a sivá. Na horných Kysuciach a hlavne na kopaniciach prevládal drevený šindel, strechy sú dnes pokryté sivým plechom, šedou eternitovou krytinou alebo škridľou. Prevláda teda bledosivá farba, prípadne tehlovočervená. Požadovaný je matný povrch, bez lesku. Nevhodné sú plechy s obtlačkom pálenej škridle, napodobeniny patiny ani vystrihované lepenkové krytiny v tvare bobrovky. Vhodné sú krytiny skladané, ktoré prirodzene vytvárajú drobnú štruktúru a časom získavajú prirodzenú patinu.

h.5.5.

PLOTY

Kysuce sú charakteristické tradičným latkovým plotom. Ploty boli rovnaké, ale vďaka pestrým predzáhradkám neboli vidieť v žiadnom prípade fádny. „*Niektorý by povedal, že je to monotónne, áno, ale je to monotónnosť čerstvého vzduchu a čistej vody.*“ (Edward S. Morse, [54]) Tvrdenie, že len latkový plot je dobrý a všetko nové sa tu nehodí, by zabránilo akémukoľvek nadšeniu z tvorby vo vidieckom prostredí. Plot je ale nutné prispôbiť vzhľadu a výške oplotenia v okolí. Vhodné nové ploty sú zhotovené z prírodných materiálov, majú spoločné isté členenie a štruktúru, výška od 1 do 1,6m, sú subtílné, jednoduché s dôrazom na detail. Nutné je zachovať pešie skratky a stávajúce úzke uličky medzi pozemkami.

Len dostatočne transparentný plot dokáže ulici poskytnúť potešenie z rozkvitnutej predzáhradky, rovnako ako i dostatok svetla pre rastliny za ním. Požadovaná transparentnosť je minimálne 50%.

Preferovaný je prírodný drevený plot, bez chemických náterov, prípadne natrený olejom. Plastové a kovové náhrady za drevo nemožno v žiadnom prípade od-

poručiť. Stĺpy by mali byť subtílné, tak aby nevytvárali výrazné členenie na pole a výplň. Vhodné sú tiež jednoduché kované ploty ukončené vodorovnou tyčou. Svažité terén dokáže okrem latkového plotu dobre kopírovať i plot z drôteného pletiva. Pekne pôsobí najmä ak slúži ako opora kvitnúcim popínatkám. Staršie kovové ploty sú opatrené pestrými farebnými nátermi (červená, bledomodrá, bledozelená, žltá, čierna, nepoužívané sú biela, fialová, oranžová a tmavozelená). Vhodné tóny a svetlosti je dobré odpozorovať v okolí.

Nevhodné sú prefabrikované betónové ploty a ploty s mohutnými stĺpmi a výplňou strojových napodobení rezbárskej práce, odliatkov renesančných balustrád, alebo pokrútených kovových mreží zakončených hrotmi alebo ostnatým drôtom. Vo svažitom teréne totiž vytvárajú stĺpy a betónové základne ozubené píly a v krajine výrazné hradby.

Živý plot je prípustný ak sú vybrané tradičné druhy z regiónu, najmä trnky, vtáčí zob, tis, šípové ruže alebo hrab a buk. Živé ploty z tuje sú vhodné na cintorín, nie ako oplotenie rodinného domu. Nevhodné sú tiež cyprusy a smreký tvarované odrezávaním vrchovcov. Živý plot musí byť majiteľom počas svojho rastu skracovaný na maximálnu výšku 1,6m, aby nezhoršoval svetelné pomery v okolíu.

Na kopaniciach, kde sú ploty nevítanou bariérou, je nutné zachovať priestupnosť krajiny a pešie trasy. Trvalé oplocovanie celých pozemkov je nevhodné, prípustné sú oplotenia zeleninových záhrad a výbehu zvierat. Okrem latkového plotu vyzierajú v krajine veľmi prírodne ohrady z vodorovných drevených dosiek, alebo olúpaných kmeňov stromov. Súkromné od verejného môžu vymedziť napríklad stromoradiám.

Plynomery, nádoby na odpadky a ostatné drobné prvky je vhodné vizuálne potlačiť a zakomponovať do plotu.

h.5.6.

SPEVNENÉ PLOCHY

Spevnené plochy boli na tradičnom vidieku vždy vzácnosťou, vplyvom automobilizmu bolo vydláždených mnoho plôch, ktoré urýchľujú odtok vody a zvyšujú riziko bleskových povodní. Pri modernizácii je nutné zohľadniť ekologické aspekty. Spevnené plochy je vhodné v maximálnej miere eliminovať a používať najmä miestne materiály, drevo, kameň, prípadne iné vodopriepustné povrchy, napríklad zatravnňovacie dlažby alebo štrkové cesty pre pojazdové plochy. Požadované je, aby bola voda vsakovaná v mieste dopadu. V prípade betónovej skladanej dlažby je na plochách prilahlých k verejným plochám a viditeľných z verejného priestoru doporučená jednotná šedá farba.

h.5.7.

OPORNÉ STENY

Oporné steny, najmä do verejného priestoru, sú neprípustné. Ak sa jedná o sanáciu svahu, je nutné využiť v maximálnej miere prírodné materiály a prostriedky, napríklad vhodné druhy porastu.

h.5.8.

VEGETÁCIA

Zeľň v spojení s architektúrou neodmysliteľné dotvára krajinu. Krajina je symbolom vlasti a domova a vytvára identitu regiónov. Na Kysuciach preto nie je vhodné používať napríklad tuje a cyprusy podľa vzoru krajiny z Toskánska. Naopak vhodné je používať tradičné druhy stromov a rastlín. Sú to hlavne kultúrne rastliny, ovocné stromy, lipy a ďalšie listnáče a ihličnany odpovedajúce danému vegetačnému stupni a klíme.

Vhodné sú najmä listnaté stromy, ktoré v lete zvlhčujú a ochladzujú vzduch. V predzáhradkách sú nevhodné plastové a sadrové sošky a ozdoby na „anglickom trávniku“, naopak vhodné sú tradičné kvetiny.

i.1.

ZÁVER

„Oproti minulosti v regióne Kysuce výrazne poklesla stavebná kultúra, kvalita priestranstiev a architektúry.“ - Hypotéza

Analýza v regióne Kysuce popisuje na mnohých príkladoch úpadok stavebnej kultúry a potvrdzuje tak stanovenú hypotézu. Dôvodom je mimo iné strata lokálnych zásad „sedliackeho rozumu“ a neangažovanie sa odbornej verejnosti. Popisované negatívne premeny vidieckeho prostredia nie sú, podľa prevládajúceho názoru, spôsobené nedostatkom financií, problémom je hlavne nedostatok povedomia o krajine a architektúre. Oproti propagácii a reklame rôznych komerčných produktov sa odborné poznatky z oblasti výstavby nedostávajú k širokým vrstvám obyvateľov. Osveta najmä v masových médiách je preto najdôležitejšou taktikou pre kvalitný a harmonický rozvoj krajiny a architektúry. Dôležité je prezentovanie dobrých príkladov, pretože na vidieku proces modernizácie prebieha hlavne napodobovaním susedov.

„Rozvoj vidieckych sídiel a premena obrazu vidieka sa u nás výrazne odlišuje od krajín s neprerušenou kultúrnou tradíciou.“ - Hypotéza

Toto tvrdenie je však pravdivá len čiastočne, pretože premena súvisí aj s rýchlosťou ekonomického rastu a kultúrnym povedomím obyvateľstva alebo mierou poľnohospodárskych aktivít.

„Formovanie vidieka obmedzené na funkčné zónovanie územným plánom a všeobecne uplatňovanie stavebného zákona a noriem nezaručuje kvalitný rozvoj týchto oblastí, naopak lokálne architektonické a urbanistické regulácie v zahraničí vedú k zachovaniu a rozvíjaniu tradičného obrazu vidieka.“ - Hypotéza

Všeobecne uplatňovaný stavebný zákon nezaručuje kvalitný rozvoj vidieckych oblastí. Nastavené spoločenské normy je preto potrebné zmeniť. Práca analyzuje povoľovanie stavieb a predkladá taktiky v podobe

„obecných stavebných vyhlášok“ a oblastnej „komisie stavebnej kultúry“, ktoré začleňujú do procesu povoľovania stavieb.

Zahraničné príklady ukazujú nesmierny záujem o vidiecke prostredie a množstvo energie vynaloženej na zachovanie kultúrneho bohatstva, lokálnej identity regiónov a na ich kvalitný rozvoj. Regulácie na vidieku neznemožňujú vznik kvalitnej modernej architektúry, ani vznik pôvodnej architektúry, ktorá je ale niektorými pokladaná za spiatočnícku. Regulácie ale hlavne dokážu zabrániť vzniku architektúry s cudzokrajnými znakmi a prispievajú tak k zachovaniu regionálnej identity. Pri dobrom nastavení a dobrej metodike s prvkami osvetu, môžu architektonické a urbanistické regulácie podporiť vznik modernej architektúry, ako i podporovať nové spoločenské ciele, akým je najmä udržateľný rozvoj.

„Súdobá tvorba čerpajúca z pôvodnej tradičnej zástavby na vidieku predstavuje rovnako kvalitné príklady architektúry a urbanizmu ako moderná internacionálna či individualistická architektúra.“ -Hypotéza

Tradície a moderný spôsob života nie sú v rozpore. Pôvodná architektúra, zástavba a vidiecke priestranstvá majú veľkú variabilitu a ponúkajú množstvo inšpirácií aj pre súdobú modernú architektúru a urbanistickú tvorbu. Dochované hodnoty zohrávajú v rozvoji vidieka významnú úlohu. Dôležité je, aby ich odborná i laická verejnosť vedela identifikovať, vedela na ne nadviazať a ďalej ich rozvíjať. Rôzne ochranárske snahy a regulácie nie sú len obhajobou svetonázoru štýlu „kritický regionalizmus“, ale racionálnou potrebou spoločnosti.

i.2.

PRÍNOS PRÁCE:

Práca v analytickej časti popisuje a kategorizuje hodnoty tradičného vidieka a súčasné premeny. Tradičná architektúra, verejné prostredie a starostlivosť o krajinu sú zo svojej podstaty ekologické, napríklad použitým materiálom; sociálne, pretože sú pochopiteľné pre miestnu komunitu a využívajú ich zručnosti; a ekonomické, podporu-

júce miestny trh. Kompaktná zástavba tradičných sídiel je menej náročná na vybudovanie infraštruktúry a jej údržbu, tvorí susedstvá a poloverejné priestranstvá podporujúce vznik komunity. Požiadavky vychádzajúce z tradičného vidieckeho prostredia teda splňujú požiadavky udržateľnosti. Okrem tradičných hodnôt práca predstavuje nové celospoločenské požiadavky a vízie, ktoré môžu byť predmetom regulácie.

Práca objasňuje zmysel a dôvody regulácie, predstavuje a analyzuje spôsoby ovplyvňovania zástavby v zahraničí a ponúka vlastnú metódu starostlivosti o stavebnú kultúru v regióne. Práca tak môže byť podkladom pre diskusiu o hodnotách a o reguláciách na vidieka nielen v regióne Kysuce.

j.

LITERATÚRA A PRAMENE PODKLADOV

- [1] HRON, Pavel. *Domov – kolébka lidskosti: Původní venkovská zástavba v oblasti Jeseníků, její zachování a rozvoj I. II.* 1. vydanie, Moravský Beroun: Moravská expedice, 1999. dve časti 184 strán a 338 strán, ISBN 80-902730-0-9.
- [2] BLAŽEK, Bohuslav. *Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie.* 1. vydanie, Brno- Šlapanice: ERA, 2004. 184 strán, ISBN 80-86517-90-X.
- [3] LANGER, Jiří. *Lidové stavby v Evropě.* Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. 304 strán, ISBN 978-80-247-2072-2.
- [4] SUSKE, Peter. *Ekologická architektura ve stínu moderny: podstata, princípy a mýty.* 1. vydanie, Brno: ERA group dopl. s r.o., 2008. 143 strán, ISBN 978-80-7366-112-0.
- [5] RUSZCZYK, Grażyna. *Drewniane kościoły w Polsce 1918-1939: Tradycja i nowoczesność.* Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2010. ISBN 8385938141.
- [6] *Územní studie Šumava. Územní plánování - Jihočeský kraj: Server Jihočeského kraje pro územní plánování* [online]. 2008 [cit. 2010-07-31]. Dostupné z: <http://up.kraj-jihocesky.cz/?uzemni-studie-sumava,89>.
- [7] Švajčiarsko. *Baugesetz der Gemeinde Vals: Granit Dach.* In: www.vals.ch. 2008. Dostupné z: http://www.vals.ch/fileadmin/user_upload/VALS/PDF_Dokumente/baugesetz_08.pdf.
- [8] CADUFF, Hans-Peter, et col. *Landwirtschaftliches Bauen in Graubünden.* Amt für Landwirtschaft und Geoinformation (ALG) und Amt für Raumentwicklung (ARE) [Www.gr.ch](http://www.gr.ch) [online]. 2006, č. 1 [cit. 2013-01-23]. Dostupné z: <http://www.gr.ch/DE/institutionen/verwaltung/dvs/are/Documents/landwirtschaftliches%20bauen.pdf>.
- [9] Regublina. *Regublina* [online]. 2012 [cit. 2013-01-24]. Dostupné z: www.regublina.cz
- [10] BOLIBRUCHOVÁ, Miroslava. *Stredovek, všeobecne.* [Www.miroslavabolibruchova.wbl.sk](http://www.miroslavabolibruchova.wbl.sk) [online]. 2011, č. 1 [cit. 2011-06-28]. Dostupné z: miroslavabolibruchova.wbl.sk/stredovek_-_vseobecny.doc.
- [11] *Atlas krajiny Slovenskej republiky: Landscape atlas of the Slovak Republic.* 1. vyd. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, 2002, 342 s. ISBN 80-888-3327-2.
- [12] PERLÍN, KULDOVÁ. *Typology of rural areas, Countryside-our world.* Praha: Czech University of Life Sciences Prague, 2008. ISBN 978-80-213-1851-9.
- [13] KRIER, Leon. *Architektura - volba nebo osud.* Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0012-7.
- [14] Štatistický úrad SR. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov* [online]. 2012 [cit. 2012-12-10]. Dostupné z: portal.statistics.sk.
- [15] SLAVÍK, V. *Geografia sídiel.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, 2005. Študijný materiál.
- [16] BENŽA, Mojmir. *Tradičná oblasť.* In: *Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom* [online]. 2006 [cit. 2013-01-31]. Dostupné z: <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3886>.

- [17] MINISTERE DE INTERIEUR ET DIMENAGEMENT DU TERRITOIRE. *Pour des quartiers et des villages attractifs et vivants, Habitat-sur-mesure, Mobilite-alternative* [online]. 2004 [cit. 2012-02-18]. Dostupné z: http://www.ml.public.lu/fr/publications/habitat_et_urbanisme/index.html.
- [18] MAYEROVÁ, Věra. *Venkov očima sociologa. Venkov a jeho proměny a územní plánování*, 2005, Brno: UUR, příloha časopisu UÚR č.5/2005. ISSN 1212-0855.
- [19] JABLONSKÁ, Laura. *Udržitelná minulost? aneb sídelní ráz versus regulace. Venkov a jeho proměny a územní plánování*, 2005, Brno: UUR, příloha časopisu UÚR č.5/2005. ISSN 1212-0855.
- [21] GEHL, Jan. *Život mezi Budovami*. Brno: Nadace Partnerství, 2000. ISBN 80-85834-79-0
- [22] GEHL, Jan. *Cities for people*. London: Island Pres, 2011. ISBN 1-59726-573-X
- [23] LAPKA, GOTTLIEB. *Rolník a krajina: kapitoly ze života soukromých rolníků*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 2000. 166 p. ISBN 80-858-5083-4.
- [24] VERDIER, Marc. ENSAN. *Vers un urbanisme rural durable* [online]. 2009 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://paysagerural.wifeo.com/>.
- [25] DE BOTTON, Alain. *Architektura štěstí: tajné umění zařídit si život*. Vyd. 1. Zlín: Kniha Zlín, 2010. 265 s. Tema (Kniha Zlín). ISBN 978-80-87162-64-4.
- [26] HNILIČKA, Pavel. *Sídelní kaše : otázky k suburbánní výstavbě rodinných domů*. 1. vyd. Brno : Vydavatelství ERA, 2005. 131 s. ISBN 80-7366-028-8.
- [27] BEDNÁRIK, Rudolf. *Ľudové staviteľstvo na Kysuciach*, 1. vydanie, Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1957.
- [28] Kysucke info [online]. 2008, 2013 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://kysucke.info/>.
- [29] KULKA, Tomáš. *Umění a kýč*. Praha : Torst, 2000. ISBN 80-7215-128-2.
- [30] Zákon NR SR o ochrane prírody a krajiny: v znení zákona NR SR č. 222/1996 Z.z. In: č. 287/1994 Z.z. 1994.
- [31] Vyhláška MK SSR ktorou sa vyhlasuje chránená krajinná oblasť Kysuce. In: č. 68/1984 Zb. 1984.
- [32] Konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji, Rio de Janeiro, 3.-14. jún 1992, Management Press, Praha 1993.
- [33] Nariadenia Evropskej komisie (EC) č. 753/2004, 22. apríl 2004.
- [34] BAŠE, Miroslav. *Miroslav Baše: město - suburbie - venkov = [town - suburbie - countryside]*. Praha: Česká komora architektů, 2009. 73 s. ISBN 978-80-86790-12-1.
- [35] FROLEC, VAŘEČKA. *Livodá architektura: Encyklopedie*. Praha: SNTL, ALFA, 1983. ISBN 04-702-83.
- [36] FREY, Pierre. *Learning from vernacular: Toward a new vernacular architecture*. 1. vyd. Paris: Actes sud, 2010. ISBN 978-2-7427-9387-7.
- [37] FRAMPTON, Kenneth. *Moderní architektura: kritické dějiny*. 1. vyd. Praha: Academia, 2004. 457 s. ISBN 80-200-1261-3.
- [38] KOTLÁNOVÁ, Milada. *Studie Jak staviet v CHKO Moravský Kras: Sídla výstavba a krajinný ráz*. AOPK ČR, správa CHKO, 2013.
- [39] PERLMUTTER, David. *Architecture and Climate: The Environmental Continuum*. Geography Compass. 2007, 1, 4, s.752-778. ISSN 1749-8198.

- [40] HONZÍK, Karel. *K otázce lidové architektury*. *Architektura*. [online] 1940, 2, 1-10, s. 89-100. [cit. 10. 2. 2013] Dostupný na WWW: <http://beau.wgz.cz/rubriky/architektura/k-otazce-lidove-architektury>.
- [41] ECHAUDEMAISON, Claude-Daniele, et al. *Slovník ekonomie a sociálních věd*. 1. vyd. Praha : EWA, 1995. 419 s. ISBN 80-85764-13-X.
- [42] DOLEŽALOVÁ, Markéta. *Diplomová práce: Vliv nové bytové výstavby na rozvoj venkova*. Vysoká škola ekonomická v Praze, 2006. Dostupné z: <http://theses.cz>.
- [43] Slovensko. Stavebný zákon: o územnom plánovaní a stavebnom poriadku. In: Zákon č. 50/1976 Zb. 1976.
- [44] Slovensko. Územný plán mesta Čadca. In: Čadca, 2007, <http://www.mestocadca.sk/uzemny-plan-mesta.html>.
- [45] Slovensko. Územného plánu obce Stará Bystrica. In: Stará Bystrica, 2014.
- [46] TOTH, Petr. *Ekonomika měst a obcí*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1998. 194 s. ISBN 80-707-9693-6.
- [47] Slovensko. *Návrh zákona o územnom plánovaní a výstavbe a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. In: (2014). Dostupné z WWW: <https://lt.justice.gov.sk/Material/MaterialDocuments.aspx?instEID=-1&matEID=7427&langEID=1>.
- [48] JILEMNICKÝ, Peter. *Pole neorané*. Praha: Svoboda, 1952.
- [49] ŠUŠKA, Milan. *Kysuce, krajina a architektúra: cnosti a neresti*. Vyd. 1. Čadca: Milan Šuška, 2013. 190 s. ISBN 978-80-971525-8-1.
- [50] LÖW, Jiří. *Běžné a výjimečné. Krajinný ráz v sídlech / sídla v rázu krajiny*. Editor Ivan Vorel, Jiří Kupka. ČVUT, Praha, 2011. ISBN 978-80-01-04908-2.
- [51] LOOS, Adolf. *Řeči do prázdna: soubor statí o architektuře, bydlení, ústrojí a jiných praktických věcech*, které uspořádal Dr. Bohumil Markalous. 2. vyd. Kutná Hora: Tichá Byzanc, 2001. 204 s. ISBN 80-863-5906-9.
- [52] PAWSON, John. *Architektura: tělo nebo obraz?: texty o moderní a současné architektuře III*. Vyd. 1. Praha: Zlatý řez, 2009. 123 s. ISBN 978-80-902810-0-4.
- [53] ŠARAFÍN, Michal. *Architektúra vidieka – obnova dediny*. Topoľčany: Tristanpress, s. r. o. 2006. ISBN 80–89173–15–2.
- [54] MORSE, Edward Sylvester. *Japonské domy a vše co k nim patří*. Překlad Jana Šimonová. Praha: Pragma, 2011. 384 s. ISBN 978-807-3492-984.
- [55] PALLASMAA, Juhani. *Oči kůže: architektura a smysly*. Zlín: Archa, 2012. 85 s. ISBN 978-80-87545-10-2.
- [56] LAJČÍKOVÁ, Adriana. *Syndrom nemocných budov*. [online] Praha: STEP, 2007. [cit. 12. 8. 2013] dostupné na: <http://zeleneuradovani.cz/content/File/sbs.pdf>.
- [57] VALAŠÍK, Cyril. *Kysuce* (TV film). 1975.
- [58] VOREL, Ivan. *Proměny rázu krajiny českého venkova a nebezpečí ztráty její identity, Tvář naší země, krajina domova - Krajina v ohrožení*. Praha: Studio JB, 2001. ISBN 80-86512-01-0.
- [59] *Sustainable cities : Cases* [online]. 2008 [cit. 2011-05-27]. Ijburg: City of islands. Dostupné z WWW: <<http://sustainablecities.dk/ijburg>>.
- [60] William McDonough + Partners : *Architecture and Community Design* [online]. 2010 [cit. 2011-05-27]. IJburg “Sustainability Dashboard” & Principles. Dostupné z WWW: <<http://www.mcdonoughpartners.com/projects/view/ijburg>>.

- [61] Objectgerichte criteria voor het gebiedseigen gebouwtype kaakberg. In: *Rijksoverheid: Ministerie van LNV - Landschap ontwikkelen met kwaliteit* [online]. 2004 [cit. 2013-06-04]. Dostupné z: <http://www2.minlnv.nl/thema/groen/ruimte/ols/algemeen/vb/inftgroav28.shtml>.
- [62] Holandsko. 1604 - HOUTEN HUIZEN. In: *Welstandsnota Amsterdam Noord* [online]. 2004 [cit. 2013-06-04]. Dostupné z: http://www2.minlnv.nl/thema/groen/ruimte/ols/bibliotheek/houten_huizen.pdf.
- [63] Holandsko. 206-DURGERDAM. In: *Welstandsnota Amsterdam Noord* [online]. 2004 [cit. 2013-06-04]. Dostupné z: <http://www2.minlnv.nl/thema/groen/ruimte/ols/bibliotheek/durgerdam.pdf>.
- [64] Holandsko. Woningwet: Artikel 12a. In: *RvS 17-07-2004, LJV BWBR0005181*. 2004. Dostupné z: <http://maxius.nl/woningwet/artikel12a>.
- [65] VINKLEROVÁ, Eliška. *Systém prostorového plánování ve Francii, Bakalářská práce*. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2008.
- [66] Francúzsko. *Politique communale du logement: KERDREVEL UHELAN, LES HAUTS DU LEVANT*. In: *PLOUGASTEL-DAOULAS*. [online] 2013. [cit. 8. 6. 2013] Dostupné z WWW: http://www.mairie-plougastel.fr/fileadmin/plougastel/Citoyennete/projets/KERDREVEL_EST/20130708LotissementCommunalDossierCandidature.pdf.
- [67] FIŠER, Michal. *Soutěžení v Evropě*. Brno: Era21. 2013. roč. 13, č. 2. DOI: 1801-089X.
- [68] Nórsko. Plan- og bygningsloven § 74 nr. 2 Rundskriv H-7/97: Om endringer av estetikkbestemmelser i plan- og bygningsloven Utgitt av Kommunal- og arbeidsdepartementet og Miljøverndepartementet Jnr. 97/2023 B AME 22.03.97.
- [69] Nórsko. Formingsrettleiar for Florø: -fargebruk, -skilt, tiltak på fasaden. In: Vedtatt av Flora bystyre 14.12.93. Florø, 1994. dostupné z WWW: <http://www.custompublish.com/getfile.php/1621454.1866.vxswqeavby/FORMINGSRETTLEIAR+FOR+FLORØ.pdf?force=1>.
- [70] Nórsko. *Storgata Gjøvik: fasader & skilting*. In: GJØVIK: 2009. dostupné na WWW: <http://gjovik.kommune.no/http://gjovik.kommune.no/dav/a02a075b27.pdf>.
- [71] KLIMEŠ, LOUDA a MEJZROVÁ. *Typická architektura Krkonoš a Jizerských hor: Inspirační příručka pro stavebníky a projektanty*. [online] 2013. [cit. 24. 6. 2013] dostupné na WWW: <http://architektura.krnap.cz/>.
- [72] ŠARAFÍN, RUDINSKÝ. *Pomešťovanie – hrozba či nevyhnutnosť? Verejné priestranstvá na vidieku: Urbanita č. 1/2010*. Trnava: Urbion, 2010. ISSN 0139-5912.
- [73] KOUCKÝ, Roman. *Úřad kreátora*. Vyd. 1. Praha: Zlatý řez, 2008. 83 s. ISBN 978-80-87068-04-5.
- [74] ŠUŠKA, Milan. *Vplyv dopravy na štruktúru osídlenia: XVII. Vědecká konference doktorandů FA VUT v Brně*. Brno: VUTv Brně, 2013. ISBN 978-80-214-4774-5.
- [75] HORNBACH, katalóg firmy Hornbach, [online] 2013. [cit. 24. 6. 2014] dostupný na WWW: <http://www.online-letaky.cz/hornbach/hornbach-aktualni-letak-od-1-3-2013>

k.

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK A SYMBOLOV

ÚP – územný plán
CHKO – chránená krajinná oblasť
NP – Národný park
DDT - Directions départementales des terri-
toires
EPFL – École polytechnique fédérale
ENSA – Ecole nationale supérieure
d'architecture
ČVUT – České vysoké učení technické
VUT – Vysoké učení technické
SR, SK – Slovensko, Slovenská republika
CZ, ČR – Česká republika
DE – Nemecko
FR - Francúzsko
CH - Švajčiarsko
RO - Rumunsko
A – Rakúsko
NL - Holandsko
PL - Poľsko
PT - Portugalsko
ET – Estónsko
RD – rodinný dom
BD – bytový dom
napr. – napríklad
tzv. – takzvaný
min. – minimálne
max. – maximálne
mm – milimeter
cm – centimeter
m – meter
km - kilometer
stor. – storočie
pol. – polovica
OSN – Spojené národy
WCED OSN - Svetová komisia pre životné
prostredie a rozvoj Spojených národov
OESD – Organizácia pre hospodársku spolu-
prácu a rozvoj
ob. – obyvateľov
UNESCO - Organizácia Spojených národov
pre výchovu, vedu a kultúru

OSVČ - Osoba samostatne výdělečně činná –
Živnostník
EU – Európska únia
zb. zbierka
ods. – odstavec
MK SSR – Ministerstvo kultúry Slovenskej
socialistickej republiky
NR SR – Národná rada Slovenskej republiky
AUÚP ČR- Asociace pro urbanismus a
územní plánování
Z.z. - zbierky zákonov
*SIA - Zväz švajčiarskych inžinierov a archi-
tektov)*